

Themafiche

ONEERLIJKE BEDINGEN

Consumentenbescherming is een fundamenteel vereiste in de Europese rechtsorde, dat zowel in het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) als in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (hierna: „Handvest”) is verankerd.

Zo bepaalt artikel 169 VWEU dat de Unie, om de belangen van de consumenten te bevorderen en een hoog niveau van consumentenbescherming te waarborgen, bijdraagt tot de bescherming van de gezondheid, de veiligheid en de economische belangen van de consumenten alsmede tot de bevordering van hun recht op voorlichting en vorming, en hun recht van vereniging om hun belangen te behartigen. Volgens artikel 38 van het Handvest wordt in het beleid van de Unie zorg gedragen voor een hoog niveau van consumentenbescherming.

In het kader van die doelstelling van bescherming van de belangen van de consument heeft de Unie met richtlijn 93/13/EEG¹ een systeem ter bestrijding van oneerlijke bedingen ingevoerd. Deze richtlijn voorziet in een minimumharmonisatie van de regels inzake oneerlijke bedingen, door definities en criteria voor de beoordeling van het oneerlijke karakter van contractuele bedingen vast te stellen, door te bepalen wat de gevolgen van dergelijke bedingen kunnen zijn, en door de lidstaten te verplichten om passende en doeltreffende middelen te bieden om hetzij bij een rechterlijke instantie, hetzij bij een administratief orgaan tegen dergelijke bedingen op te komen teneinde het gebruik ervan te doen beëindigen.

Het aldus ingevoerde beschermingsstelsel berust op de gedachte dat de consument zich tegenover de verkoper in een zwakke onderhandelingspositie bevindt en over minder informatie beschikt dan de verkoper, wat ertoe leidt dat hij met de door de verkoper vooraf opgestelde voorwaarden instemt zonder invloed te kunnen uitoefenen op de inhoud daarvan.

Deze themafiche beoogt een overzicht te geven van de belangrijkste rechtspraak van het Hof op dit gebied.

¹ Richtlijn 93/13/EEG van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten (PB L 95, blz. 29).

INHOUD

I. WERKINGSSFEER VAN RICHTLIJN 93/13	3
1. Territoriale werkingssfeer: toepassing van richtlijn 93/13 bij gebreke van een grensoverschrijdend element	3
2. Materiële werkingssfeer: begrippen „verkoper” en „consument”	3
3. Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13	7
3.1. Contractuele bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen.....	7
3.2. Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten.....	12
4. Nationale regeling die een hoger niveau van consumentenbescherming waarborgt	16
II. KWALIFICATIE ALS „ONEERLIJK BEDING” IN DE ZIN VAN ARTIKEL 3 VAN RICHTLIJN 93/13.....	18
1. Begrip „oneerlijk beding”	18
2. Begrip beding „waarover niet afzonderlijk is onderhandeld”	22
3. Begrip „aanzienlijke verstoring van het evenwicht” ten nadele van de consument	23
III. BEOORDELING VAN HET ONEERLIJKE KARAKTER VAN EEN CONTRACTUEEL BEDING	26
1. Beoordelingscriteria.....	26
2. Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie	28
IV. BEVOEGDHEDEN EN VERPLICHTINGEN VAN DE NATIONALE RECHTER	35
1. Bevoegdheid van de nationale rechter	35
2. Verplichting om ambtshalve te toetsen of een contractueel beding oneerlijk is.....	36
2.1. Omvang van de verplichting.....	36
2.2. Grenzen van de verplichting.....	39
3. Toekenning van voorlopige maatregelen	46
4. Beoordeling van het oneerlijke karakter van een arbitragebeding	46
V. GEVOLGEN VAN DE VASTSTELLING DAT EEN BEDING ONEERLIJK IS	49
1. Lot van de overeenkomst die een oneerlijk beding bevat	49
2. Vervanging van het oneerlijke beding.....	51
3. Andere gevolgen	57
4. Beperking in de tijd van de gevolgen van de nietigverklaring	63
VI. MIDDELEN OM EEN EIND TE MAKEN AAN HET GEBRUIK VAN EEN ONEERLIJK BEDING	66
1. Collectieve acties of acties in het algemeen belang	66
2. Waarborging van het recht op een doeltreffende voorziening in rechte.....	70
3. Specifieke procedureregels	76

I. Werkingssfeer van richtlijn 93/13

1. Territoriale werkingssfeer: toepassing van richtlijn 93/13 bij gebreke van een grensoverschrijdend element

Arrest van 31 mei 2018, Sziber (C-483/16, [EU:C:2018:367](#))²

In vreemde valuta luidende leningsovereenkomsten – Nationale wetgeving tot invoering van specifieke procedurele vereisten voor het aanvechten van oneerlijke bedingen

Het hoofdgeding betrof een geschil tussen een particulier en een Hongaarse bank betreffende een vordering tot vaststelling van het oneerlijke karakter van bepaalde bedingen in een voor de aankoop van een woning gesloten leningsovereenkomst die in Hongaarse forint (HUF) werd uitbetaald en terugbetaald, maar werd geregistreerd in Zwitserse frank (CHF) tegen de op de datum van betaling geldende wisselkoers.

Het Hof heeft met betrekking tot de werkingssfeer van richtlijn 93/13 opgemerkt dat deze richtlijn ook van toepassing is op situaties waarin het grensoverschrijdende element ontbreekt. Volgens het Hof zijn de regels die zijn vervat in Uniewetgeving die voor alle lidstaten een specifiek rechtsgebied harmoniseert, van toepassing ongeacht het zuiver interne karakter van de situatie waarop het hoofdgeding betrekking heeft (punt 58).

2. Materiële werkingssfeer: begrippen „verkoper” en „consument”

Arrest van 22 november 2001, Cape e.a. (gevoegde zaken C-541/99 en C-542/99, [EU:C:2001:625](#))

Begrip „consument” – Onderneming die met een andere onderneming een standaardovereenkomst sluit voor de verkrijging van goederen of diensten uitsluitend ten behoeve van haar eigen personeel

Twee overeenkomsten betreffende de levering van drankautomaten, die door de onderneming Idealservice werden geplaatst bij de ondernemingen Omai en Cape en uitsluitend bestemd waren voor hun eigen personeel, lagen aan de basis van een geschil. De twee laatstgenoemde ondernemingen betoogden dat het in de overeenkomsten opgenomen forumkeuzebeding ten gunste van de Giudice di pace di Viadana (vrederechter Viadana, Italië) oneerlijk was in de zin van de Codice civile (Italiaans burgerlijk wetboek) en daarom niet aan de contractpartijen kon worden tegengeworpen.

Idealservice heeft voor de Giudice di pace di Viadana aangevoerd dat Cape en OMAI niet konden worden aangemerkt als „consument” in de zin van richtlijn 93/13, aangezien zij geen natuurlijke

² Dit arrest wordt ook besproken in rubriek VI.3. („Specifieke procedureregels”).

personen waren, maar vennootschappen die de overeenkomsten hadden ondertekend in de uitoefening van hun bedrijfsactiviteit.

De Italiaanse rechter heeft zich daarom tot het Hof gewend met de vraag of het begrip „consument” zoals omschreven in die richtlijn uitsluitend betrekking heeft op natuurlijke personen.

Het Hof merkt op dat uit de bewoordingen van artikel 2 van richtlijn 93/13 duidelijk blijkt dat een andere dan een natuurlijke persoon die een overeenkomst sluit met een verkoper, niet als consument in de zin van deze bepaling kan worden aangemerkt (punt 16).

Het Hof is derhalve van oordeel dat het begrip „consument” in de zin van artikel 2, onder b), van richtlijn 93/13 aldus moet worden uitgelegd dat het uitsluitend ziet op natuurlijke personen (punt 17 en dictum).

Arrest van 17 mei 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, [EU:C:2018:320](#))³

Begrip „verkoper” – Hogeschool die voornamelijk met overheidsmiddelen wordt gefinancierd – Overeenkomst betreffende een renteloos afbetalingsplan voor inschrijvingsgeld en een bijdrage voor een studiereis

Het hoofdgeding betrof een geschil tussen een onderwijsinstelling en een van haar studenten die aan de instelling een bedrag verschuldigd was als inschrijvingsgeld en als bijdrage voor een studiereis. Partijen hadden een afbetalingsovereenkomst gesloten die voorzag in een rente van 10 % per jaar in geval van niet-betaling en in een schadeloosstelling ter dekking van de invorderingskosten.

Aan het Hof werd de vraag voorgelegd of een onderwijsinstelling die met een van haar studenten contractueel betalingsfaciliteiten is overeengekomen voor bepaalde bedragen die deze student verschuldigd is, met betrekking tot deze overeenkomst als een „verkoper” in de zin van artikel 2, onder c), van richtlijn 93/13 moet worden aangemerkt, zodat de overeenkomst binnen de werkingssfeer van deze richtlijn valt.

Het Hof benadrukt in dit verband dat de Uniewetgever het begrip „verkoper” een brede draagwijdte heeft willen geven (punt 48).

Het betreft namelijk een functioneel begrip waarvoor moet worden nagegaan of de contractuele verhouding deel uitmaakt van de activiteiten die een persoon beroepsmatig verricht. Het Hof oordeelt dat een onderwijsinstelling als „verkoper” in de zin van richtlijn 93/13 handelt wanneer zij in het kader van de voormelde overeenkomst een ten opzichte van haar onderwijsactiviteit aanvullende en bijkomstige dienst verricht (punt 55).

³ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek IV.2. 2.1 („Verplichting om ambtshalve te toetsen of een contractueel beding oneerlijk is – Omvang van de verplichting”).

Arrest van 21 maart 2019, Pouvin en Dijoux (C-590/17, [EU:C:2019:232](#))

Begrippen „consument” en „verkoper” – Financiering voor het verwerven van een hoofdverblijf – Vastgoedlening die door een werkgever is toegekend aan zijn werknemer en diens echtgenoot of echtgenote, die hoofdelijk is verbonden als medekredietnemer

Een beding in een kredietovereenkomst bepaalde dat deze overeenkomst van rechtswege werd beëindigd indien de kredietnemer, om welke reden dan ook, niet meer behoorde tot het personeel van de onderneming waarvoor hij werkzaam was. Na het ontslag van de werknemer zijn deze laatste en zijn echtgenote gestopt met het afbetalen van het krediet. De onderneming heeft de kredietnemers op grond van dat beding gedagvaard tot betaling van de uit hoofde van de hoofdsom, de rente en een boetebeding nog verschuldigde bedragen.

Deze zaak werd aanhangig gemaakt bij de rechter in eerste aanleg, die heeft vastgesteld dat het beding betreffende de beëindiging van rechtswege van de kredietovereenkomst oneerlijk was. Dit vonnis is vervolgens vernietigd door de rechter in tweede aanleg, die heeft vastgesteld dat de betrokken overeenkomst van rechtswege was beëindigd op de datum van het ontslag van de werknemer. Daarop hebben de werknemer en zijn echtgenote cassatieberoep ingesteld, aangezien zij van mening waren dat zij als consumenten hadden gehandeld en dat een beding – zoals het beding dat in het hoofdgeding aan de orde was – dat voorziet in de beëindiging van het krediet wegens een buiten de overeenkomst vallende oorzaak, oneerlijk is.

Wat in de eerste plaats het begrip „consument” in de zin van artikel 2, onder b), van richtlijn 93/13 betreft, oordeelt het Hof dat de werknemer van een onderneming en zijn echtgenoot of echtgenote die met die onderneming een primair aan het personeel van de onderneming voorbehouden kredietovereenkomst sluiten ter financiering van de aankoop van een onroerend goed voor privédoeleinden, onder dit begrip vallen. Het Hof preciseert dat het feit dat een natuurlijke persoon met zijn werkgever een overeenkomst sluit die geen arbeidsovereenkomst is, als zodanig geen beletsel vormt om deze persoon aan te merken als „consument” in de zin van richtlijn 93/13. Wat de uitsluiting van arbeidsovereenkomsten van de werkingssfeer van deze richtlijn betreft, oordeelt het Hof dat een overeenkomst voor een vastgoedkrediet dat door een werkgever wordt verleend aan zijn werknemer en diens echtgenoot of echtgenote, niet als „arbeidsovereenkomst” kan worden aangemerkt, aangezien een dergelijke overeenkomst geen arbeidsverhouding regelt en ook geen arbeidsvoorwaarden betreft (punten 29, 32, 43 en dictum).

Wat in de tweede plaats het begrip „verkoper” in de zin van artikel 2, onder c), van richtlijn 93/13 betreft, oordeelt het Hof dat een onderneming die in het kader van haar beroepsactiviteit met een van haar werknemers en diens echtgenoot of echtgenote een primair aan haar personeel voorbehouden kredietovereenkomst sluit, onder dit begrip valt, zelfs als kredietverlening niet haar hoofdactiviteit vormt. Het Hof preciseert in dit verband dat, ook al bestaat de hoofdactiviteit van een dergelijke werkgever niet in het aanbieden van financiële instrumenten maar in het leveren van energie, deze werkgever beschikt over informatie en technische deskundigheid en over personele en materiële middelen waarover een natuurlijke persoon, te weten de andere partij bij de overeenkomst, niet wordt geacht te beschikken. Het Hof voegt daaraan toe dat het door de werkgever aanbieden van een kredietovereenkomst aan zijn werknemers, waardoor zij eigenaar van een woning kunnen worden, bijdraagt tot het werven en behouden van gekwalificeerd en vaardig personeel, wat gunstig is voor de uitoefening van de

beroepsactiviteit van de werkgever. In die context heeft het al dan niet bestaan van eventuele rechtstreekse inkomsten voor die werkgever uit die overeenkomst volgens het Hof geen invloed op de erkenning van die werkgever als „verkoper” in de zin van richtlijn 93/13. Het Hof benadrukt dat een ruime uitlegging van het begrip „verkoper” bijdraagt tot de verwezenlijking van de doelstelling van deze richtlijn, namelijk de consument als zwakke partij bij de overeenkomst met een verkoper te beschermen en het evenwicht tussen de partijen te herstellen (punten 40, 42, 43 en dictum).

Arrest van 2 april 2020, *Condominio di Milano, via Meda* (C-329/19, [EU:C:2020:263](#))

Begrip „consument” – Vereniging van mede-eigenaars van een gebouw

Een vereniging van mede-eigenaars, de *condominio di Milano, via Meda* (hierna: „*condominio Meda*”), vertegenwoordigd door haar beheerder, had met de onderneming Eurothermo een overeenkomst voor de levering van thermische energie gesloten. Die overeenkomst bevatte een beding op grond waarvan de schuldenaar in geval van te late betaling vertragingsrente tegen een rentevoet van 9,25 % moest betalen vanaf het verstrijken van de termijn voor de betaling van het saldo. De *condominio Meda* had zich bij de verwijzende rechter verzet tegen een bevel tot betaling van vertragingsrente op grond van dat beding, met het betoog dat het beding oneerlijk was en dat hij een consument in de zin van de richtlijn oneerlijke bedingen was. Hoewel de Italiaanse rechter van mening was dat het betrokken beding inderdaad oneerlijk was, vroeg hij zich af of er bij een vereniging van mede-eigenaars van een onroerend goed, zoals de *condominio* naar Italiaans recht, wel sprake kan zijn van een consument in de zin van de richtlijn. Volgens de aan het Hof verstrekte informatie is een dergelijke *condominio* een rechtssubject dat noch een natuurlijke persoon noch een rechtspersoon is.

Wat in de eerste plaats het begrip „consument” betreft, brengt het Hof in herinnering dat aan twee cumulatieve voorwaarden moet zijn voldaan opdat een persoon onder dit begrip valt, te weten dat er sprake is van een natuurlijke persoon en dat deze persoon zijn activiteit voor andere dan bedrijfs- of beroepsdoeleinden uitoefent. Met betrekking tot de eerste van deze voorwaarden merkt het Hof op dat bij de huidige stand van het Unierecht het begrip „eigendom” niet is geharmoniseerd op het niveau van de Unie en dat er verschillen tussen de lidstaten kunnen blijven bestaan. Volgens het Hof blijven de lidstaten dus vrij om de mede-eigendom in hun respectieve nationale rechtsorden al dan niet als „rechtspersoon” te beschouwen. Het Hof is derhalve van oordeel dat een vereniging van mede-eigenaars, zoals de *condominio* naar Italiaans recht, niet aan die eerste voorwaarde voldoet en bijgevolg niet onder het begrip „consument” valt, zodat de tussen een dergelijke vereniging van mede-eigenaars en een verkoper gesloten overeenkomst is uitgesloten van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 (punten 24, 27, 28 en 29).

In de tweede plaats onderzoekt het Hof of nationale rechtspraak volgens welke de regels ter bescherming van consumenten van toepassing zijn op een tussen een *condominio* en een verkoper gesloten overeenkomst, strookt met de logica van het stelsel van consumentenbescherming binnen de Unie. In dit verband brengt het Hof in herinnering dat richtlijn 93/13 slechts een gedeeltelijke en minimale harmonisatie van de nationale regelingen inzake oneerlijke bedingen tot stand brengt en aan de lidstaten de mogelijkheid laat om in een hoger beschermingsniveau voor de consument te voorzien door middel van nationale

voorschriften die strenger zijn dan die van de richtlijn, mits deze voorschriften verenigbaar zijn met het VWEU.⁴ Het Hof benadrukt derhalve dat rechtspraak die de consument meer bescherming beoogt te bieden door de werkingssfeer van de in richtlijn 93/13 vastgelegde bescherming uit te breiden tot een rechtssubject als de condominio naar Italiaans recht, die volgens het nationale recht geen natuurlijke persoon is, strookt met de door deze richtlijn nagestreefde doelstelling van bescherming van de consument. Daaruit volgt dat hoewel een dergelijk rechtssubject niet onder het begrip „consument” in de zin van richtlijn 93/13 valt, de lidstaten de bepalingen van deze richtlijn kunnen toepassen op gebieden die niet binnen de werkingssfeer ervan vallen, voor zover een dergelijke uitlegging een hoger niveau van bescherming van de consument verzekert en geen afbreuk doet aan de bepalingen van de Verdragen (punten 31 en 33-35).

3. Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13

3.1. Contractuele bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen

Arrest van 21 maart 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, [EU:C:2013:180](#))⁵

Eenzijdige wijziging van de prijs van de dienst door de verkoper – Verwijzing naar een dwingende regeling die is opgesteld voor een andere categorie van consumenten – Toepasselijkheid van richtlijn 93/13

De Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen (consumentenvereniging voor Noordrijn-Westfalen) kwam bij de Duitse rechter op tegen een standaardbeding waarbij RWE, een Duitse gasleverancier, zich het recht voorbehield om de gasprijs die door haar in rekening werd gebracht aan klanten die gas afnamen tegen een speciaal tarief (Sonderkunden), eenzijdig te wijzigen. Daar de consumentenvereniging van mening was dat het betrokken beding oneerlijk was, heeft zij namens 25 consumenten terugbetaling gevorderd van de extra bedragen die deze consumenten naar aanleiding van vier tussen 2003 en 2005 doorgevoerde prijsverhogingen aan RWE hadden betaald. Het ging daarbij om een totaalbedrag van 16 128,63 EUR.

RWE was met name van mening dat het bestreden beding, dat was opgenomen in de op de betrokken klanten toepasselijke algemene voorwaarden, niet kon worden getoetst op zijn oneerlijke karakter. Dat beding verwees namelijk simpelweg naar de Duitse regeling die van toepassing was op overeenkomsten met een vast tarief. Die regeling bood de gasleverancier de mogelijkheid de gasprijzen eenzijdig te wijzigen zonder de reden, de voorwaarden of de omvang van deze wijziging te preciseren, hoewel hij ervoor moest zorgen dat de klanten van deze wijziging op de hoogte werden gesteld en in voorkomend geval de mogelijkheid hadden de overeenkomst op te zeggen.

⁴ Artikel 169, lid 4, VWEU; overweging 12 en artikel 8 van richtlijn 93/13.

⁵ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

Na door de lagere rechters in het ongelijk te zijn gesteld, heeft RWE zich gewend tot het Bundesgerichtshof (hoogste federale rechter in burgerlijke en strafzaken, Duitsland), dat aan het Hof vragen heeft voorgelegd over de uitlegging van artikel 1, lid 2, en de artikelen 3 en 5 van richtlijn 93/13, die consumenten beogen te beschermen tegen oneerlijke en/of niet-transparante standaardbedingen. Die Duitse rechter vroeg zich met name af wat de strekking was van de in artikel 1, lid 2, van richtlijn 93/13 opgenomen bepaling volgens welke standaardbedingen waarin slechts dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen, niet op hun oneerlijke karakter kunnen worden getoetst.

Het Hof merkt op dat de uitsluiting van de toetsing van het oneerlijke karakter van contractuele bedingen waarin de bepalingen van de nationale regeling betreffende een bepaalde categorie overeenkomsten zijn overgenomen, haar rechtvaardiging in het feit dat rechtmatig wordt vermoed dat de nationale wetgever een evenwicht tussen alle rechten en plichten van de partijen bij die overeenkomsten tot stand heeft gebracht. Deze redenering geldt evenwel niet voor de bedingen van een andere overeenkomst. Wanneer de toetsing van het oneerlijke karakter van een in een dergelijke overeenkomst opgenomen beding werd uitgesloten op de enkele grond dat in dat beding de bepalingen van een uitsluitend voor een andere categorie overeenkomsten geldende regeling zijn overgenomen, zou dit de door het Unierecht beoogde bescherming van de consument ondermijnen (punten 28, 30 en 31).

Arrest van 20 september 2018, OTP Bank en OTP Faktoring (C-51/17, [EU:C:2018:750](#))⁶

Werkingsfeer – Artikel 1, lid 2 – Wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen

In februari 2008 is een echtpaar met een Hongaarse bank een leningsovereenkomst aangegaan die werd opgesteld in Zwitserse frank (CHF). In die overeenkomst was bepaald dat de maandelijkse aflossingen moesten worden gedaan in Hongaarse forint (HUF), met dien verstande dat het bedrag van die aflossingen zou worden berekend op basis van de actuele wisselkoers tussen de Hongaarse forint en de Zwitserse frank. In de overeenkomst werd bovendien gewezen op het wisselkoersrisico in geval van mogelijke schommelingen in de wisselkoers tussen deze twee munten.

De wisselkoers is vervolgens sterk gewijzigd in het nadeel van de leningnemers, wat zich heeft vertaald in een aanzienlijke verhoging van het bedrag van de maandelijkse aflossingen. In mei 2013 hebben de leningnemers bij de Hongaarse rechter een procedure aanhangig gemaakt tegen OTP Bank en OTP Faktoring, twee ondernemingen waaraan de vorderingen uit de leningsovereenkomst waren overgedragen. Tijdens die procedure is de vraag gerezen of het beding inzake het wisselkoersrisico door de bank niet duidelijk en begrijpelijk was geformuleerd en dus als oneerlijk in de zin van de richtlijn oneerlijke bedingen kon worden aangemerkt.

Intussen had Hongarije in 2014 een regeling vastgesteld die voorschreef dat bepaalde oneerlijke bedingen uit in vreemde valuta opgestelde leningsovereenkomsten zouden worden verwijderd, dat alle uit dergelijke overeenkomsten voortvloeiende schulden virtueel zouden worden omgerekend in HUF, en dat de door de Nationale Bank van Hongarije vastgestelde wisselkoers

⁶ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.2. („Begrip beding ,waarover niet afzonderlijk is onderhandeld”) en rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

zou worden toegepast. Die regeling was ook bedoeld om uitvoering te geven aan een beslissing van de Kúria (hoogste rechterlijke instantie, Hongarije), die bepaalde bedingen die waren opgenomen in in vreemde valuta luidende leningsovereenkomsten, als onverenigbaar met richtlijn 93/13 had aangemerkt⁷ (deze beslissing is gegeven naar aanleiding van het arrest van het Hof in de zaak Kásler en Káslerné Rábai⁸). Die nieuwe regeling heeft echter geen wijziging gebracht in het feit dat bij een devaluatie van de Hongaarse forint ten opzichte van de Zwitserse frank het wisselkoersrisico wordt gedragen door de consument.

De Fővárosi Ítéltábla (rechter in tweede aanleg Boedapest, Hongarije), waarbij de zaak aanhangig was gemaakt, heeft het Hof gevraagd of hij kan vaststellen dat een beding oneerlijk is wanneer het niet duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd, hoewel de Hongaarse wetgever, door niet in te grijpen op dit punt, heeft geaccepteerd dat bij een devaluatie van de Hongaarse forint ten opzichte van de betrokken vreemde valuta het wisselkoersrisico op de consument blijft rusten.

Het Hof brengt in zijn arrest in herinnering dat de regel dat bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen, zijn uitgesloten van de werkingssfeer van richtlijn 93/13, zijn rechtvaardiging vindt in het feit dat rechtmatig mag worden vermoed dat de nationale wetgever een evenwicht tussen alle rechten en plichten van de partijen bij de overeenkomst tot stand heeft gebracht. Dit betekent echter niet dat een ander contractueel beding, waarop geen wettelijke bepalingen betrekking hebben, eveneens volledig van de werkingssfeer van de richtlijn is uitgesloten. Het oneerlijke karakter van een dergelijk beding kan dus door de nationale rechter worden beoordeeld voor zover deze, na een beoordeling per geval, vaststelt dat het beding door de verkoper niet duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd⁹ (punten 53, 65 en 68).

Arrest van 3 maart 2020 (Grote kamer), Gómez del Moral Guasch (C-125/18, [EU:C:2020:138](#))¹⁰

Hypothecaire leningsovereenkomst – Variabele rentevoet – Op de hypothecaire leningen van de spaarbanken gebaseerde referentie-index – In een wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling geregelde index

Een particulier heeft bij een Spaanse rechter in eerste aanleg een zaak aanhangig gemaakt over het in zijn ogen oneerlijke karakter van een beding betreffende de over het kapitaal verschuldigde variabele rente in de door hem met de bankinstelling Bankia SA gesloten hypothecaire leningsovereenkomst. Op grond van dat beding varieert de door de consument te betalen rentevoet naargelang van de referentie-index. Die referentie-index was vastgesteld in de nationale regeling en kon door kredietinstellingen worden toegepast op hypothecaire leningen. De Spaanse rechter heeft echter opgemerkt dat de op basis van de referentie-index berekende indexering van de variabele rente minder gunstig was dan de indexering die werd berekend op

⁷ Beslissing nr. 2/2014 PJE (Magyar Közlöny 2014/91, blz. 10975).

⁸ Arrest van 30 april 2014, [Kásler en Káslerné Rábai](#) (C-26/13, ECLI:EU:C:2014:282), dat wordt besproken in rubriek I.3. 3.2 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”).

⁹ Arrest van 20 september 2017, [Andriuc e.a.](#) (C-186/16, EU:C:2017:703), dat wordt besproken in rubriek I.3. 3.2 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”).

¹⁰ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”).

basis van de gemiddelde rentevoet van de Europese interbancaire markt (Euribor), die wordt gebruikt in 90 % van de in Spanje aangegane hypothecaire leningen, aangezien het gebruik van die referentie-index extra kosten meebracht van 18 000 tot 21000 EUR per lening.

Het Hof brengt in herinnering dat bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen, zijn uitgesloten van de werkingssfeer van richtlijn 93/13.¹¹ Het merkt evenwel op dat de in casu toepasselijke nationale regeling – onder voorbehoud van verificatie door de Spaanse rechter – voor leningen met variabele rente niet verplichtte een officiële referentie-index te gebruiken, maar enkel de voorwaarden vaststelde waaraan „de referentie-indices of -rentevoeten” moesten voldoen om door kredietinstellingen te kunnen worden gebruikt. Het Hof komt dan ook tot de slotsom dat het in een hypothecaire leningsovereenkomst opgenomen beding waarin is bepaald dat de op de lening toepasselijke rentevoet is gebaseerd op een van de officiële referentie-indices waarin de nationale regeling voorziet en die door kredietinstellingen op hypothecaire leningen kunnen worden toegepast, binnen de werkingssfeer van richtlijn 93/13 valt wanneer die regeling noch voorziet in de dwingende toepassing van die index, los van de keuze van de contractpartijen, noch in de aanvullende toepassing ervan wanneer die partijen geen andere regeling zijn overeengekomen (punten 34, 37 en dictum 1).

Arrest van 9 juli 2020, Banca Transilvania (C-81/19, [EU:C:2020:532](#))

Werkingsfeer – Artikel 1, lid 2 – Begrip „Dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen” – Bepalingen van aanvullend recht – In vreemde valuta luidende kredietovereenkomst – Beding betreffende het wisselkoersrisico

In 2006 hebben twee kredietnemers een kredietovereenkomst gesloten met Banca Transilvania, waarbij deze bank hun een bedrag van 90 000 Roemeense leu (RON) (ongeveer 18930 EUR) heeft geleend. In 2008 hebben dezelfde personen een in Zwitserse frank (CHF) luidende kredietovereenkomst gesloten, die bestemd was voor de herfinanciering van de oorspronkelijke overeenkomst.

Wegens de sterke devaluatie van de Roemeense leu is het terug te betalen bedrag in de daaropvolgende jaren bijna verdubbeld.

Op 23 maart 2017 hebben de kredietnemers zich tot de Tribunal Specializat Cluj (bijzondere rechter Cluj, Roemenië) gewend met een verzoek om vast te stellen dat een deel van de herfinancieringsovereenkomst oneerlijk was, namelijk het deel waarin weliswaar was bedongen dat de betalingen moesten worden verricht in de valuta waarin de overeenkomst luidde, maar waarin tevens was bepaald dat de kredietnemers de bank konden verzoeken het krediet om te zetten in een andere valuta, hoewel de bank niet gehouden was om dat verzoek in te willigen. In het betrokken deel van de herfinancieringsovereenkomst stond ook dat de bank door de kredietnemers was gemachtigd om de vervallen betalingsverplichtingen te vereffenen, met gebruikmaking van haar eigen wisselkoers.

¹¹ Artikel 1, lid 2, van richtlijn 93/13.

De kredietnemers stelden tevens dat Banca Transilvania haar informatieplicht niet was nagekomen doordat zij hen tijdens de onderhandelingen over en bij de sluiting van die overeenkomst niet had gewaarschuwd voor het risico dat gepaard ging met de conversie van de valuta van de oorspronkelijke overeenkomst in een buitenlandse valuta. Voorts waren zij van mening dat door het beding inzake terugbetaling in een buitenlandse munt het evenwicht in hun nadeel werd verstoord, daar zij als enigen het wisselkoersrisico droegen.

In deze context heeft de Curtea de Apel Cluj (rechter in tweede aanleg Cluj, Roemenië) het Hof ten eerste gevraagd of richtlijn 93/13 van toepassing is op een contractueel beding betreffende het wisselkoersrisico waarover niet afzonderlijk is onderhandeld, maar waarin een nationale bepaling van aanvullend recht is overgenomen, dat wil zeggen een bepaling die van toepassing is tussen de contractpartijen wanneer dienaangaande geen andere regeling is overeengekomen. Die rechterlijke instantie heeft het Hof ten tweede gevraagd welke consequenties een nationale rechter in voorkomend geval moet verbinden aan de vaststelling dat een dergelijk beding oneerlijk is.

Het Hof brengt om te beginnen in herinnering dat richtlijn 93/13 niet van toepassing is wanneer twee voorwaarden zijn vervuld: ten eerste moet in het contractuele beding een wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling zijn overgenomen, en ten tweede moet het daarbij om een dwingende bepaling gaan. Deze uitsluiting vindt haar rechtvaardiging in het feit dat in beginsel rechtmatig mag worden vermoed dat de nationale wetgever een evenwicht tussen alle rechten en plichten van de partijen bij bepaalde overeenkomsten tot stand heeft gebracht (punten 24 en 26).

Het Hof wijst erop dat het bij de vaststelling of aan de voorwaarden voor de uitsluiting is voldaan, aan de nationale rechter staat om na te gaan of in het betrokken contractuele beding dwingende bepalingen van nationaal recht zijn overgenomen die los van de keuze van de contractpartijen tussen hen van toepassing zijn, of bepalingen die aanvullend zijn en derhalve bij gebreke van een andersluidende regeling van toepassing zijn, dat wil zeggen wanneer de partijen dienaangaande geen andere regeling zijn overeengekomen (punt 28).

De verwijzende rechter heeft in dit verband onderstreept dat een beding betreffende het wisselkoersrisico de weerslag vormt van het beginsel van monetair nominalisme dat is neergelegd in artikel 1578 van de Cod civil (Roemeens burgerlijk wetboek). Volgens dat artikel „moet de schuldenaar het geleende bedrag terugbetalen en is hij verplicht dit terug te betalen in uitsluitend de valuta die ten tijde van de betaling in omloop is”. Voorts heeft deze rechter dat artikel gekwalificeerd als een wettelijke bepaling van aanvullend recht, dat wil zeggen dat het van toepassing is op kredietovereenkomsten wanneer de partijen geen andere regeling zijn overeengekomen (punt 30).

Met betrekking tot de eerste voorwaarde merkt het Hof op dat aangezien in het beding van de algemene voorwaarden waarvan verzoekers in het hoofdgeding stellen dat het oneerlijk is, volgens de verwijzende rechter een bepaling van nationaal recht van aanvullend recht is overgenomen, dit beding onder de uitsluitingsregel van richtlijn 93/13 valt (punt 31).

Met betrekking tot de tweede voorwaarde wijst het Hof erop dat de uitdrukking „dwingende wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen” in de zin van artikel 1, lid 2, van richtlijn 93/13 ook regels dekt die volgens de nationale wetgeving van toepassing zijn tussen de contractpartijen

wanneer er geen andere regeling is overeengekomen. Vanuit dit oogpunt maakt deze bepaling geen enkel onderscheid tussen enerzijds bepalingen die van toepassing zijn ongeacht de keuze van de contractpartijen, en anderzijds bepalingen van aanvullend recht (punt 34).

In dat verband is de omstandigheid dat kan worden afgeweken van een nationale bepaling van aanvullend recht, niet van belang voor de toetsing of een contractueel beding waarin een dergelijke bepaling is overgenomen, van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 is uitgesloten. Ook het feit dat over een contractueel beding waarin een van de deze richtlijn genoemde soorten bepalingen is overgenomen, niet afzonderlijk is onderhandeld, is niet van invloed op de uitsluiting ervan van de werkingssfeer van deze richtlijn (punt 35).

Het Hof komt tot de slotsom dat richtlijn 93/13 niet van toepassing is op een contractueel beding waarover niet afzonderlijk is onderhandeld, maar waarin een regel is overgenomen die naar nationaal recht van toepassing is tussen de contractpartijen wanneer dienaangaande geen andere regeling is overeengekomen (punt 37 en dictum).

3.2. Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten

Arrest van 30 april 2014, Kásler en Káslerné Rábai (C-26/13, [EU:C:2014:282](#))¹²

Uitsluiting van bedingen die betrekking hebben op het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst of op de gelijkwaardigheid van de prijs of vergoeding, mits die bedingen duidelijk en begrijpelijk zijn geformuleerd – In vreemde valuta luidende kredietovereenkomsten – Bedingen betreffende de wisselkoers

Op 29 mei 2008 heeft een echtpaar met een Hongaarse bank een in vreemde valuta luidende hypothecaire leningsovereenkomst gesloten. De bank heeft de leningnemers een lening ter hoogte van 14 400 000 Hongaarse forint (HUF) (ongeveer 46 867 EUR) verstrekt.

In de overeenkomst was bepaald dat het bedrag van de lening in Zwitserse frank (CHF) werd vastgesteld tegen de door de bank toegepaste aankoopkoers van deze valuta op de datum waarop de gelden werden vrijgegeven. Op basis van dit beding is het bedrag van de lening vastgesteld op 94 240,84 CHF. Volgens de overeenkomst moest het bedrag in Hongaarse forint van elke maandelijkse betaling echter worden vastgesteld op basis van de door de bank op de dag voor de vervaldatum toegepaste verkoopkoers van de Zwitserse frank.

De leningnemers zijn bij de Hongaarse rechter opgekomen tegen het beding dat de bank toestond om de opeisbare maandelijkse aflossingen te berekenen op basis van de verkoopkoers van de Zwitserse frank. Zij voerden aan dat dit beding oneerlijk was wegens het verschil tussen

¹² Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”) en rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”).

de wisselkoersen die volgens dit beding bij de vrijgave respectievelijk bij de aflossing van de lening moesten worden toegepast.

De Kúria (hoogste rechterlijke instantie, Hongarije), waarbij cassatieberoep was ingesteld, heeft het Hof gevraagd of een beding inzake de wisselkoersen die van toepassing zijn op een in vreemde valuta luidende leningsovereenkomst, betrekking heeft op het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst of op de kwaliteit/prijs-verhouding van de dienst. Die rechter heeft het Hof bovendien de vraag voorgelegd of het bestreden beding kon worden geacht duidelijk en begrijpelijk te zijn opgesteld, zodat het op grond van de richtlijn kon worden uitgesloten van de beoordeling van het oneerlijke karakter ervan. De hoogste Hongaarse rechter wenste tot slot van het Hof te vernemen of het is toegestaan dat de nationale rechter, indien de overeenkomst niet kan blijven voortbestaan na de schrapping van een oneerlijk beding, de overeenkomst wijzigt of aanvult.

Het Hof brengt in de eerste plaats in herinnering dat het verbod om het oneerlijke karakter te beoordelen van bedingen die betrekking hebben op het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst, strikt moet worden uitgelegd en slechts kan worden toegepast op bedingen die de kern van de prestaties van de overeenkomst bepalen. Het staat volgens het Hof dus aan de verwijzende rechter om te bepalen of het bestreden beding een wezenlijk onderdeel is van de door de kredietnemers gesloten overeenkomst (punten 49 en 51).

Het Hof merkt voorts op dat de beoordeling van het oneerlijke karakter van het betrokken beding niet kan worden uitgesloten met het argument dat dit beding betrekking heeft op de gelijkwaardigheid van enerzijds de prijs of vergoeding en anderzijds de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten. Het gaat hier immers om een beding dat met het oog op de berekening van de aflossingen enkel de wisselkoers tussen de Hongaarse forint en de Zwitserse frank bepaalt, zonder dat het voorziet in de verstrekking van een wisseldienst door de kredietverlener. Bij gebreke van een dergelijke dienst kunnen de door de kredietnemer te betalen bedragen die voortvloeien uit het verschil tussen de aankoopkoers en de verkoopkoers, niet worden beschouwd als een vergoeding die verschuldigd is als tegenprestatie voor een dienst (punten 54 en 58).

Arrest van 20 september 2017, Andriuc e.a. (C-186/16, [EU:C:2017:703](#))¹³

Kredietovereenkomst in vreemde valuta – Wisselkoersrisico dat volledig ten laste komt van de consument – Strekking van het begrip „duidelijk en begrijpelijk geformuleerde” bedingen – Omvang van de informatie die de bank moet verstrekken

In de loop van 2007 en 2008 hebben leningnemers die destijds hun inkomsten ontvingen in Roemeense leu (RON), met de Roemeense bank Banca Românească leningsovereenkomsten in Zwitserse frank (CHF) gesloten voor de verwerving van onroerende goederen, de herfinanciering van andere kredieten dan wel voor persoonlijke behoeften.

Volgens die leningsovereenkomsten waren de leningnemers verplicht om de maandelijkse aflossingsbedragen te betalen in Zwitserse frank, en aanvaardden zij het risico dat verbonden

¹³ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

was aan eventuele schommelingen van de koers van de Roemeense leu ten opzichte van die van de Zwitserse frank.

Vervolgens is de betrokken wisselkoers aanzienlijk gewijzigd in het nadeel van de leningnemers, die zich tot de Roemeense rechter hebben gewend teneinde te doen vaststellen dat het beding op grond waarvan de lening moest worden terugbetaald in Zwitserse frank, zonder dat rekening werd gehouden met het eventuele verlies dat zij zouden lijden als gevolg van het wisselkoersrisico, een oneerlijk beding was waaraan zij overeenkomstig richtlijn 93/13 niet waren gebonden. De leningnemers stelden met name dat de bank bij het afsluiten van de overeenkomsten een verkeerde voorstelling van zaken had gegeven door uitsluitend de voordelen die dit type product hun zou kunnen opleveren, te benadrukken, en niet te wijzen op de mogelijke risico's ervan of op de waarschijnlijkheid dat die risico's zich zouden voordoen. Gelet op deze praktijk van de bank, moest het betrokken beding volgens de leningnemers als oneerlijk worden aangemerkt.

In deze context heeft de Curte de Apel Oradea (rechter in tweede aanleg Oradea, Roemenië) het Hof een vraag gesteld over de omvang van de op banken rustende verplichting om klanten te informeren over het wisselkoersrisico dat verbonden is aan leningsovereenkomsten in vreemde valuta.

Het Hof stelt vast dat het bestreden beding betrekking heeft op het eigenlijke voorwerp van de leningsovereenkomst, zodat het oneerlijke karakter ervan volgens richtlijn 93/13 slechts kan worden beoordeeld indien het niet duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd. De verplichting om een lening terug te betalen in een bepaalde valuta, vormt immers een wezenlijk onderdeel van de leningsovereenkomst, aangezien zij geen betrekking heeft op een aanvullende betalingsmodaliteit, maar op de aard zelf van de verplichting van de schuldenaar (punt 38).

Arrest van 3 september 2020, Profi Credit Polska e.a. (C-84/19, C-222/19 en C-252/19, EU:C:2020:631)¹⁴

Artikel 4, lid 2 – Verplichting om contractuele bedingen duidelijk en begrijpelijk te formuleren – Contractuele bedingen die niet specificeren welke diensten zij beogen te vergoeden

Profi Credit Polska heeft via een kredietbemiddelaar een consumentenkrediet verleend aan een kredietnemer. Die overeenkomst voorzag in een rente van 9,83 % per jaar alsmede in de betaling van een afsluitvergoeding van 129 Poolse zloty (PLN) (ongeveer 30 EUR), een commissieloon van 7 771 PLN (ongeveer 1804 EUR) en een bedrag van 1 100 PLN (ongeveer 255 EUR) voor een financieel product genaamd „Twój Pakiet – Pakiet Extra” (Jouw Pakket – Extra Pakket).

Profi Credit Polska heeft de verwijzende rechter, de Sąd Rejonowy Szczecin – Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie (rechter in eerste aanleg Szczecin, Polen), verzocht om de uitvoering van een betalingsbevel op grond van een door de kredietnemer afgegeven orderbriefje. Die rechter heeft een verstekvonnis gewezen, waartegen de kredietnemer verzet heeft ingesteld, waarbij hij heeft aangevoerd dat de bepalingen van de kredietovereenkomst oneerlijk waren.

¹⁴ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek I.4. („Nationale regeling die een hoger niveau van consumentenbescherming waarborgt”).

De verwijzende rechter heeft vastgesteld dat die overeenkomst geen definitie gaf van de begrippen „afsluitvergoeding” en „commissieloon”, noch preciseerde met welke concrete diensten deze begrippen corresponderden.

Hij heeft zich daarom tot het Hof gewend met de vraag of artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 aldus moet worden uitgelegd dat de bedingen van een consumentenkredietovereenkomst waarbij andere kosten dan de betaling van contractuele rente ten laste van de consument worden gebracht, onder de uitzondering van die bepaling vallen wanneer die bedingen noch de aard van deze kosten, noch de diensten die zij beogen te vergoeden, specificeren. Volgens de verwijzende rechter is een beoordeling van het oneerlijke karakter van die bedingen mogelijk, gelet op de bewoordingen van artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13. In het bijzonder zou volgens deze rechter de kwestie van het bedrag van de betalingen kunnen vallen onder de uitzondering inzake het „eigenlijke voorwerp van de overeenkomst” of die inzake de „gelijkwaardigheid van enerzijds de prijs of vergoeding en anderzijds de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten” in de zin van die bepaling.

In dit verband heeft de verwijzende rechter opgemerkt dat er aanzienlijke verschillen bestaan tussen de bewoordingen van artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 en die van artikel 3851, lid 1, van de kodeks cywilny (Pools burgerlijk wetboek), waarbij eerstgenoemde bepaling in nationaal recht is omgezet. Uit het laatstgenoemde artikel volgt volgens de verwijzende namelijk dat er door de nationale rechter alleen met betrekking tot de gelijkwaardigheid van de prijs en de vergoeding van de voornaamste prestatie van de partijen geen beoordeling van het oneerlijke karakter kan worden verricht.

Volgens het Hof moet artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 aldus worden uitgelegd dat de betrokken bedingen niet onder de uitzondering van deze bepaling vallen wanneer zij noch de aard van de aan de consument ten laste gebrachte kosten noch de diensten die zij beogen te vergoeden, specificeren en zodanig zijn geformuleerd dat bij de consument verwarring ontstaat over zijn verplichtingen en de economische gevolgen van die bedingen (punt 86 en dictum 3).

Arrest van 12 januari 2023, D.V. (Advocatenhonorarium op basis van een uurtarief), (C-395/21, [EU:C:2023:14](#))¹⁵

Overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten tussen een advocaat en een consument – Artikel 4, lid 2 – Uitsluiting van bedingen betreffende het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst – Beding dat voorziet in een advocatenhonorarium op basis van een uurtarief

M.A. heeft als consument vijf overeenkomsten voor het leveren van juridische diensten gesloten met D.V., een advocaat. In elk van deze overeenkomsten was bepaald dat het honorarium werd berekend op basis van een uurtarief, dat 100 EUR bedroeg voor elk uur dat werd besteed aan overleg met of het verrichten van juridische diensten voor M.A.

Omdat zij geen volledige betaling van de in rekening gebrachte honoraria had ontvangen, heeft D.V. bij de rechter in eerste aanleg een procedure ingeleid teneinde M.A. te doen veroordelen

¹⁵ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.1. („Begrip „oneerlijk beding”), rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”) en rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”).

tot betaling van het honorarium dat verschuldigd was voor de verrichte juridische diensten. De rechter in eerste aanleg heeft de vordering van D.V. gedeeltelijk toegewezen. Hij heeft echter vastgesteld dat het contractuele beding betreffende de kosten van de verleende diensten oneerlijk was, en om die reden het gevorderde honorarium gehalveerd. Nadat deze beslissing door de rechter in tweede aanleg was bevestigd, heeft D.V. cassatieberoep ingesteld bij de Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (hoogste rechter in burgerlijke en strafzaken, Litouwen).

Die rechter heeft het Hof prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van richtlijn 93/13.

Het Hof stelt vast dat een beding in een tussen een advocaat en een consument gesloten overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten waarin de kosten van de verleende diensten worden vastgelegd op basis van een uurtarief, onder het begrip „eigenlijke voorwerp van de overeenkomst” in de zin van richtlijn 93/13 valt (dictum 1).

4. Nationale regeling die een hoger niveau van consumentenbescherming waarborgt

Arrest van 3 juni 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, [EU:C:2010:309](#))

Bedingen waarin het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst wordt omschreven – Rechterlijke toetsing van het oneerlijke karakter daarvan – Daarvan uitgesloten – Strengere nationale bepalingen om een hoger niveau van consumentenbescherming te waarborgen

Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (hierna: „Caja de Madrid”) heeft met klanten leningsovereenkomsten met variabele rente afgesloten, ten behoeve van de aankoop van woningen. Die overeenkomsten bevatten een beding dat inhield dat de in de overeenkomst vastgelegde nominale rente, die periodiek varieerde overeenkomstig de contractueel overeengekomen referentierente-index, vanaf de eerste renteaanpassing moest worden afgerond op het hogere kwart procentpunt (hierna: „afrondingsbeding”).

De Juzgado de Primera Instancia nº 50 de Madrid (rechter in eerste aanleg nr. 50 Madrid, Spanje), waarbij beroep was ingesteld door de Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Spaanse vereniging van gebruikers van bancaire diensten), heeft geoordeeld dat het afrondingsbeding oneerlijk was in de zin van de nationale wettelijke regeling waarbij richtlijn 93/13 was omgezet in Spaans recht. Nadat haar tegen die uitspraak ingestelde hoger beroep was verworpen, heeft Caja de Madrid cassatieberoep ingesteld bij de Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje).

Het Hof brengt in herinnering dat het door richtlijn 93/13 uitgewerkte beschermingsstelsel berust op de gedachte dat de consument zich tegenover de verkoper in een zwakke onderhandelingspositie bevindt en over minder informatie beschikt dan de verkoper, wat ertoe leidt dat hij met de door de verkoper vooraf opgestelde voorwaarden instemt zonder invloed te kunnen uitoefenen op de inhoud daarvan. Deze richtlijn heeft slechts een gedeeltelijke en minimale harmonisatie van de nationale wettelijke regelingen inzake oneerlijke bedingen tot

stand gebracht, waarbij aan de lidstaten de mogelijkheid is gelaten om de consument een hoger beschermingsniveau te waarborgen dan dat waarin de richtlijn voorziet.

Het Hof benadrukt dan ook dat de lidstaten op het gehele door richtlijn 93/13 bestreken gebied strengere voorschriften mogen aannemen of handhaven dan die waarin deze richtlijn zelf voorziet, mits deze tot doel hebben een hoger niveau van consumentenbescherming te waarborgen. Het Hof komt bijgevolg tot de slotsom dat richtlijn 93/13 zich niet verzet tegen een nationale regeling die een rechterlijke toetsing toestaat van het oneerlijke karakter van contractuele bedingen die betrekking hebben op de bepaling van het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst of op de gelijkwaardigheid van enerzijds de prijs of vergoeding en anderzijds de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten, ook al zijn deze bedingen duidelijk en begrijpelijk geformuleerd (punten 27, 28, 40, 44 en dictum 1).

Arrest van 3 september 2020, Profi Credit Polska e.a. (C-84/19, C-222/19 en C-252/19, EU:C:2020:631)

Nationale bepaling waarbij het maximumbedrag aan totale niet-rentekosten van het krediet wordt bepaald – Artikel 3, lid 1 – Contractueel beding op grond waarvan de kosten van de economische activiteit van de kredietverlener worden doorberekend aan de consument – Aanzienlijke verstoring van het evenwicht tussen de rechten en verplichtingen van de partijen – Artikel 4, lid 2

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet¹⁶, verklaart het Hof tevens dat artikel 3851, lid 1, van de kodeks cywilny (Pools burgerlijk wetboek) waarbij artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 in Pools recht is omgezet, een ruimere toetsing toestaat van het eventueel oneerlijke karakter van binnen de werkingssfeer van deze richtlijn vallende contractuele bedingen, aangezien het een nauwere draagwijdte verleent aan de in die Unierechtelijke bepaling vastgestelde uitzondering, waardoor het de consument een hoger niveau van bescherming biedt, hetgeen de verwijzende rechter evenwel dient na te gaan (punt 83).

Dienaangaande bepaalt artikel 8 van richtlijn 93/13 dat de lidstaten, ter verhoging van het beschermingsniveau van de consument, op het onder deze richtlijn vallende gebied strengere bepalingen kunnen aannemen of handhaven, voor zover deze verenigbaar zijn met het VWEU. Dit komt overeen met de in de twaalfde overweging van richtlijn 93/13 geformuleerde gedachte dat met deze richtlijn slechts een gedeeltelijke en minimale harmonisatie van de nationale regelingen inzake oneerlijke bedingen tot stand wordt gebracht (punt 84). Het Hof heeft in zijn rechtspraak reeds geoordeeld dat een nationaalrechtelijke bepaling die een nauwere draagwijdte verleent aan de in artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 vastgestelde uitzondering, strookt met de door deze richtlijn nagestreefde doelstelling van bescherming van de consument (punt 85).

¹⁶ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 14.

II. Kwalificatie als „oneerlijk beding” in de zin van artikel 3 van richtlijn 93/13

1. Begrip „oneerlijk beding”

Arrest van 27 juni 2000, *Océano Grupo Editorial (C-240/98–C-244/98, [EU:C:2000:346](#))*¹⁷

Forumkeuzebeding

In overeenkomsten betreffende de verkoop van encyclopedieën aan consumenten was een forumkeuzebeding opgenomen ten gunste van de rechter te Barcelona (Spanje), waar geen van de consumenten woonachtig was, maar waar de verzoekende ondernemingen in de hoofdgedingen hun zetel hadden.

Aangezien de kopers van de encyclopedieën de verschuldigde bedragen op de overeengekomen vervaldatum niet hadden voldaan, wendden de verkopers zich tussen 25 juli en 19 december 1997 tot de Juzgado de Primera Instancia n° 35 de Barcelona (rechter in eerste aanleg nr. 35 Barcelona, Spanje) in het kader van de procedure van „juicio de cognición” (een verkorte procedure voor geschillen betreffende kleine geldsommen), waarin zij betaling van de verschuldigde bedragen vorderden.

Die vorderingen werden niet aan verweerders in de hoofdgedingen betekend, omdat de verwijzende rechter betwijfelde of hij bevoegd was om van de geschillen kennis te nemen. Forumkeuzebedingen als die welke aan de orde waren in de bij die rechter aanhangig gemaakte gedingen waren namelijk meermaals door de Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje) als oneerlijk aangemerkt.

Aangezien de Juzgado de Primera Instancia n° 35 de Barcelona van oordeel was dat een uitlegging van richtlijn 93/13 noodzakelijk was voor de beslechting van de bij hem aanhangige gedingen, heeft hij besloten de behandeling van de zaken te schorsen en zich tot het Hof te wenden met de vraag of de nationale rechter op grond van de bescherming die richtlijn 93/13 de consumenten biedt, bij het onderzoek van de ontvankelijkheid van een bij de gewone rechter ingestelde vordering ambtshalve mag toetsen of een beding in de hem ter beoordeling voorgelegde overeenkomst oneerlijk is.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat een forumkeuzebeding dat is opgenomen in een overeenkomst tussen een consument en een verkoper zonder dat daarover afzonderlijk is onderhandeld en waarbij de rechter van de plaats van vestiging van de verkoper bij uitsluiting bevoegd wordt verklaard, moet worden aangemerkt als oneerlijk in de zin van richtlijn 93/13, aangezien het in strijd met de goede trouw het evenwicht tussen de uit de overeenkomst voortvloeiende rechten en verplichtingen van de partijen ten nadele van de consument aanzienlijk verstoort (punt 24).

¹⁷ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek IV.2. 2.1 („Verplichting om ambtshalve te toetsen of een contractueel beding oneerlijk is – Omvang van de verplichting”).

Een dergelijk beding houdt volgens Hof namelijk voor de consument de verplichting in om zich te onderwerpen aan de uitsluitende bevoegdheid van een gerecht dat mogelijk ver van zijn woonplaats verwijderd is, waardoor het voor hem lastiger kan worden om voor de rechter te verschijnen. In geschillen over kleine geldsommen zouden de met de comparitie gemoeide kosten afschrikkend kunnen werken voor de consument en hem ervan kunnen weerhouden, een rechtsvordering in te stellen of ook maar verweer te voeren. Zo'n beding behoort derhalve tot de in punt 1, onder q), van de bijlage bij richtlijn 93/13 bedoelde categorie van bedingen die tot doel of tot gevolg hebben, het instellen van een beroep door de consument te beletten of te belemmeren. Daarentegen biedt zo'n beding de verkoper de mogelijkheid om alle met zijn beroepswerkzaamheden verband houdende geschillen te concentreren bij de rechter van zijn plaats van vestiging, waardoor het hem makkelijker valt zijn comparitie te regelen en deze minder kosten voor hem meebrengt (punten 22 en 23).

Arrest van 7 augustus 2018, Banco Santander (C-96/16 en C-94/17, [EU:C:2018:643](#))¹⁸

Cessie van vorderingen – Leningsovereenkomst met een consument – Criteria voor de beoordeling van het oneerlijke karakter van een in de overeenkomst opgenomen verdragingsrentebeding

Een leningnemer heeft met Caja de Ahorros del Mediterráneo, inmiddels Banco de Sabadell, een hypothecaire lening afgesloten, af te lossen in maandelijkse termijnen. In de overeenkomst werd de verdragingsrente vastgesteld op 25 % per jaar.

De leningnemer, die een betalingsachterstand had, heeft bij de Juzgado de Primera Instancia (rechter in eerste aanleg, Spanje) een vordering ingesteld tegen Banco de Sabadell, strekkende tot vernietiging van met name het verdragingsrentebeding wegens het oneerlijke karakter ervan. De leningnemer was voorts van mening dat aangezien het verdragingsrentebeding van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde leningsovereenkomst als oneerlijk was aangemerkt, die overeenkomst niet meer kon leiden tot verdragingsrente en evenmin tot gewone rente.

Volgens vaste rechtspraak van de Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje) moeten namelijk als oneerlijk worden beschouwd bedingen die de consument die niet aan zijn verplichtingen voldoet, verplichten tot betaling van een vergoeding die onevenredig hoog is. In persoonlijke of hypothecaire leningen aan consumenten opgenomen verdragingsrentebedingen waarover niet is onderhandeld en die een verdragingsrente vastleggen die meer dan twee procentpunten hoger is dan de tussen de contractpartijen overeengekomen gewone rente, moeten dan ook door lagere rechter als oneerlijk worden aangemerkt.

De Tribunal Supremo, waarbij cassatieberoep was ingesteld, heeft het Hof gevraagd of die rechtspraak in strijd was met richtlijn 93/13.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat richtlijn 93/13 zich niet verzet tegen nationale rechtspraak als die van de Tribunal Supremo, volgens welke een in een leningsovereenkomst met een consument opgenomen verdragingsrentebeding waarover niet is onderhandeld, oneerlijk is wanneer de consument die een betalingsachterstand oploopt, wordt verplicht tot het betalen

¹⁸ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek V.3. („Andere gevolgen”).

van een vergoeding die onevenredig hoog is doordat de verdragingsrente meer dan twee procentpunten hoger is dan de in die overeenkomst vastgelegde gewone rente (dictum 2).

In dit verband kan niet worden uitgesloten dat de hoogste rechterlijke instanties van een lidstaat, zoals de Tribunal Supremo, in het licht van hun rol om de uitlegging van het recht op één lijn te krijgen en omwille van de rechtszekerheid, in overeenstemming met richtlijn 93/13 bepaalde criteria formuleren aan de hand waarvan de lagere rechters moeten beoordelen of contractuele bedingen oneerlijk zijn. De rechtspraak van de Tribunal Supremo lijkt weliswaar niet te kunnen worden gebracht onder de noemer strengere bepalingen die de lidstaten krachtens artikel 8 van deze richtlijn kunnen aannemen ter verhoging van het beschermingsniveau van de consument, met name omdat die rechtspraak kennelijk geen kracht van wet heeft en ook geen rechtsbron van het Spaanse recht is, maar het formuleren van een uit de rechtspraak voortvloeiend criterium zoals het criterium dat in casu door de Tribunal Supremo is ontwikkeld, strookt wel met de door deze richtlijn nagestreefde doelstelling van bescherming van de consument (punt 68).

Uit artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13 en uit de algemene opzet van deze richtlijn blijkt immers dat met deze richtlijn niet zozeer wordt beoogd een algeheel contractueel evenwicht tot stand te brengen tussen de uit de overeenkomst voortvloeiende rechten en verplichtingen van de partijen, als wel te voorkomen dat het evenwicht tussen die rechten en verplichtingen ten nadele van de consument wordt verstoord (punt 69).

Arrest van 9 juli 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))¹⁹

Hypothecaire leningsovereenkomst – Beding dat ertoe strekt de variabiliteit van het rentetarief te beperken („bodemrentebeding”) – Schuldvernieuwingsovereenkomst – Afstand van het recht om rechtsvorderingen in te stellen tegen bedingen in een overeenkomst – Geen bindend karakter

Een leningnemer heeft van een projectontwikkelaar een onroerend goed verworven, waarbij hij in de plaats is getreden van die projectontwikkelaar als debiteur van de hypothecaire lening met betrekking tot dat onroerend goed, die was verstrekt door de kredietinstelling Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, thans Ibercaja Banco. De leningnemer heeft daarmee alle afspraken en voorwaarden met betrekking tot die hypothecaire lening, zoals vastgelegd tussen de oorspronkelijke debiteur en de kredietinstelling, aanvaard.

Op 9 mei 2013 heeft de Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje) bodemrentebedingen in hypotheekovereenkomsten nietig verklaard omdat zij niet voldeden aan de vereisten van duidelijkheid en transparantie. Op grond van deze rechtspraak is Ibercaja Banco met betrekking tot deze bedingen in de door haar gesloten hypothecaire leningsovereenkomsten een proces van heronderhandeling gestart.

De tussen de leningnemer en Ibercaja Banco gesloten hypothecaire leningsovereenkomst is dan ook het voorwerp geweest van een schuldvernieuwingsovereenkomst, die met name betrekking had op het in het bodemrentebeding vastgelegde tarief, dat werd verlaagd. Bovendien bevatte

¹⁹ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.2. („Begrip beding ,waarover niet afzonderlijk is onderhandeld”), rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”) en rubriek V.3. („Andere gevolgen”).

de schuldvernieuwingsovereenkomst een beding waarbij de leningnemer afstand deed van de gevolgen die een oneerlijkverklaring van het bodemrentebeding met zich zou brengen.

De leningnemer heeft bij de verwijzende rechter, de Juzgado de Primera Instancia e Instrucción n.º 3 de Teruel (rechtbank van eerste aanleg en instructie nr. 3 Teruel, Spanje), een beroep ingesteld dat ertoe strekte te doen vaststellen dat het bodemrentebeding in de hypothecaire leningsovereenkomst oneerlijk was, alsmede de kredietinstelling te doen veroordelen dat beding in te trekken en de sinds het aangaan van die lening ten onrechte op grond daarvan betaalde bedragen aan haar terug te betalen.

Aangezien Ibercaja Banco zich ter betwisting van de vorderingen van de leningnemer heeft beroepen op de bedingen in de schuldvernieuwingsovereenkomst, heeft deze laatste de verwijzende rechter verzocht om opheldering over de vraag in hoeverre rechtshandelingen tot wijziging van een overeenkomst, en met name van een van de daarin vervatte bedingen, waarvan het oneerlijke karakter wordt aangevoerd, eveneens door dit beding zijn „besmet” en dus niet bindend zijn.

De verwijzende rechter heeft aangegeven te betwijfelen of de heronderhandeling van een oneerlijk beding verenigbaar is met het in artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 neergelegde beginsel dat oneerlijke bedingen de consument niet binden.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat onderscheid moet worden gemaakt tussen de situatie waarin de afstand van het recht om rechtsvorderingen in te stellen is vastgelegd in een afspraak – zoals een schikkingsovereenkomst – waarvan het eigenlijke voorwerp de beslechting is van een bestaand geschil tussen een verkoper en een consument, en de situatie waarin in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument op voorhand afstand wordt gedaan van elk recht om rechtsvorderingen in te stellen (punt 67).

Eenzijds is het Hof van oordeel dat het beding dat in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument is vastgelegd met het oog op de beslechting van een bestaand geschil, waarbij de consument afstand doet van het recht om voor de nationale rechter rechtsvorderingen in te stellen die hij zonder dat beding had kunnen invoeren, als „oneerlijk” kan worden beschouwd, met name wanneer de consument niet beschikt over relevante informatie die hem in staat stelt de daaruit voor hem voortvloeiende rechtsgevolgen te begrijpen (dictum 4, eerste streepje). Het feit dat een verkoper en een consument wederzijds afstand doen van hun recht om rechtsvorderingen in te stellen met betrekking tot een contractueel beding, staat namelijk niet eraan in de weg dat de nationale rechter het oneerlijke karakter van een dergelijk beding onderzoekt, wanneer dit beding bindende gevolgen kan hebben voor de consument (punt 64).

Anderzijds stelt het Hof zich op het standpunt dat het beding waarbij dezelfde consument met betrekking tot toekomstige geschillen afstand doet van het recht om rechtsvorderingen in te stellen op basis van de rechten die hij ontleent aan richtlijn 93/13, de consument niet bindt (dictum 4, tweede streepje). De consument kan zich er namelijk niet rechtsgeldig toe verbinden om voor de toekomst afstand te doen van de rechterlijke bescherming en de rechten die hij aan richtlijn 93/13 ontleent. Hij kan immers per definitie niet inschatten wat de gevolgen zijn van zijn instemming met een dergelijk beding voor zover het gaat om geschillen die in de toekomst kunnen ontstaan (punt 75).

Arrest van 12 januari 2023, D.V. (Advocatenhonorarium op basis van een uurtarief) (C-395/21, [EU:C:2023:14](#))

Overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten tussen een advocaat en een consument – Artikel 4, lid 2 – Beoordeling van het oneerlijke karakter van oneerlijke bedingen – Beding dat voorziet in een advocatenhonorarium op basis van een uurtarief

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet²⁰, brengt het Hof ook in herinnering dat het onderzoek van het oneerlijke karakter van een beding in een consumentenovereenkomst in beginsel dient te berusten op een algehele beoordeling waarbij niet enkel een eventueel gebrek aan transparantie van dat beding in aanmerking dient te worden genomen. De lidstaten kunnen evenwel een hoger niveau van consumentenbescherming verzekeren (punt 49).

Het Hof stelt bijgevolg vast dat een beding in een tussen een advocaat en een consument gesloten overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten waarin de kosten van deze diensten worden vastgelegd op basis van een uurtarief, waardoor dit beding tot het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst behoort, niet wegens het enkele feit dat het niet aan het transparantievereiste voldoet, als oneerlijk moet worden beschouwd, tenzij de lidstaat waarvan het recht op de betrokken overeenkomst van toepassing is, uitdrukkelijk heeft bepaald dat een beding alleen al daarom als „oneerlijk” wordt aangemerkt (dictum 3).

2. Begrip beding „waarover niet afzonderlijk is onderhandeld”

Arrest van 20 september 2018, OTP Bank en OTP Faktoring (C-51/17, [EU:C:2018:750](#))

Artikel 3, lid 1 – Begrip „beding in een overeenkomst waarover niet afzonderlijk is onderhandeld” – Beding dat na de sluiting van een overeenkomst ingevolge een tussenkomst van de nationale wetgever in de overeenkomst is opgenomen

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet²¹, benadrukt het Hof tevens dat het begrip „beding waarover niet afzonderlijk is onderhandeld” in artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13 ook ziet op een contractueel beding dat is gewijzigd door een dwingende nationale wettelijke bepaling die na de sluiting van een overeenkomst met een consument is vastgesteld ter vervanging van een nietig beding in deze overeenkomst (dictum 1).

²⁰ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 16. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”) en rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”).

²¹ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.1. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen”), blz.8. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

Arrest van 9 juli 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))***Hypothecaire leningsovereenkomst – Beding dat ertoe strekt de variabiliteit van het rentetarief te beperken („bodemrentebeding”) – Schuldvernieuwingsovereenkomst***

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet²², verklaart het Hof ook dat een beding dat in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument is opgenomen met het oog op de wijziging van een potentieel oneerlijk beding in een eerdere overeenkomst tussen hen of met het oog op de regeling van de gevolgen van het oneerlijke karakter van dat andere beding, zelf kan worden beschouwd als een beding waarover niet afzonderlijk is onderhandeld, en in voorkomend geval als oneerlijk kan worden aangemerkt (dictum 2).

Het Hof merkt op dat het feit dat het nieuwe beding bedoeld is om een eerder beding waarover niet individueel is onderhandeld, te wijzigen, de nationale rechter op zich niet ontslaat van de verplichting om zich ervan te vergewissen dat de consument daadwerkelijk geen invloed heeft kunnen uitoefenen op de inhoud van dat nieuwe beding, in de zin van artikel 3, lid 2, van richtlijn 93/13. Het staat derhalve aan de verwijzende rechter om alle omstandigheden in aanmerking te nemen waarin een dergelijk beding aan de consument is voorgelegd, teneinde vast te stellen of laatstgenoemde invloed heeft kunnen uitoefenen op de inhoud ervan (punten 34 en 35).

3. Begrip „aanzienlijke verstoring van het evenwicht” ten nadele van de consument

Arrest van 14 maart 2013, Aziz (C-415/11, [EU:C:2013:164](#))²³***Hypothecaire leningsovereenkomst – Hypothecaire executieprocedure – Bevoegdheden van de nationale rechter ten gronde – Oneerlijke bedingen – Beoordelingscriteria***

Deze zaak betreft een verzoek om een prejudiciële beslissing van een Spaanse rechterlijke instantie waarbij een consument een procedure aanhangig had gemaakt teneinde te doen vaststellen dat bepaalde bedingen in een leningsovereenkomst met hypothecaire zekerheid oneerlijk waren, en teneinde de tegen hem gestarte executieprocedure nietig te doen verklaren.

Die bedingen hadden betrekking op de vaststelling van vertragingsrente, die automatisch verschuldigd was voor op de vervaldatum niet betaalde bedragen, zonder dat een aanmaning was vereist, op vervroegde beëindiging in langlopende overeenkomsten, en op eenzijdige vaststelling door de kredietverlener van methoden om de gehele schuld te berekenen door desbetreffende bescheiden met daarop het gevorderde bedrag over te leggen. Daar de verwijzende rechter betwijfelde of die bedingen verenigbaar waren met de bepalingen van richtlijn 93/13, heeft hij het Hof om een prejudiciële beslissing verzocht (punt 30).

²² Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek II.1. („Begrip ,oneerlijk beding’”), blz. 21. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”) en rubriek V.3. („Andere gevolgen”).

²³ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek IV.3. („Toekenning van voorlopige maatregelen”).

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat het begrip „aanzienlijke verstoring van het evenwicht” ten nadele van de consument moet worden beoordeeld aan de hand van een onderzoek van de nationale regels die van toepassing zijn wanneer partijen geen regeling hebben getroffen, zodat bepaald kan worden of, en in voorkomend geval in welke mate, de overeenkomst de consument in een juridisch minder gunstige positie plaatst dan die waarin het geldende nationale recht voorziet. Daarbij is het ook relevant om na te gaan in welke juridische situatie de consument verkeert, gelet op de middelen waarover hij volgens de nationale regeling beschikt om een einde te maken aan het gebruik van oneerlijke bedingen (dictum 2).

Arrest van 16 januari 2014, Constructora Principado (C-226/12, [EU:C:2014:10](#))

Koopovereenkomst voor onroerend goed — Oneerlijke bedingen — Beoordelingscriteria

Op 26 juni 2005 heeft een particulier met Constructora Principado een koopovereenkomst voor een woning gesloten. Die overeenkomst bevatte een beding dat de consument verplichtte om de gemeentebelasting over de stijging van de waarde van stedelijk onroerend goed alsook de kosten van de aansluiting van het huis op de waterleiding en de riolering te betalen, terwijl die kosten volgens de wet voor rekening van de verkoper kwamen.

Die particulier heeft bij de Juzgado de Primera Instancia nº 2 de Oviedo (rechter van eerste aanleg nr. 2 Oviedo, Spanje) beroep ingesteld teneinde Constructora Principado te doen veroordelen tot terugbetaling van de bedragen die hij op grond van het betrokken beding had moeten betalen. Die vordering was gebaseerd op het feit dat dat beding moest worden beschouwd als een oneerlijk beding, aangezien daarover niet was onderhandeld en aangezien het leidde tot een aanzienlijke verstoring van het evenwicht tussen de rechten en verplichtingen van de partijen bij de overeenkomst.

Constructora Principado betoogde dat er geen sprake was van een aanzienlijke verstoring van het evenwicht tussen partijen, daar het bestaan van een dergelijke verstoring niet kan worden afgeleid uit één specifiek beding, maar moet worden beoordeeld in het licht van de gehele overeenkomst, waarbij alle bedingen tegen elkaar moeten worden afgewogen.

De Audiencia Provincial de Oviedo (rechter in tweede aanleg Oviedo, Spanje), waarbij hoger beroep was ingesteld, heeft het Hof gevraagd of de in artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13 bedoelde verstoring van het evenwicht aldus moet worden uitgelegd dat daarvan reeds sprake is wanneer een volgens de wet op de verkoper rustende betalingsverplichting wordt afgewenteld op de consument, dan wel of het feit dat de verstoring van het evenwicht volgens deze richtlijn ‘aanzienlijk’ moet zijn, betekent dat tevens is vereist dat er in verhouding tot het totale bedrag van de transactie ernstige financiële gevolgen voor de consument zijn.

Het Hof verklaart in zijn arrest voor recht dat het voor een aanzienlijke verstoring van het evenwicht niet nodig is dat de kosten die uit hoofde van een contractueel beding ten laste komen van de consument, in verhouding tot het bedrag van de betrokken transactie ernstige financiële gevolgen voor hem hebben, maar reeds voldoende is dat de rechtspositie waarin die consument als partij bij de overeenkomst verkeert krachtens de toepasselijke nationale bepalingen, in voldoende ernstige mate wordt aangetast doordat de inhoud van de rechten die de consument volgens die bepalingen aan die overeenkomst ontleent, wordt beperkt of de

uitoefening van die rechten wordt belemmerd dan wel doordat aan de consument een extra verplichting wordt opgelegd waarin de nationale bepalingen niet voorzien (dictum).

Het Hof preciseert dat het aan de verwijzende rechter staat om bij zijn beoordeling of er eventueel sprake is van een aanzienlijke verstoring van het evenwicht, alle omstandigheden rond de sluiting van de overeenkomst alsook alle andere bedingen daarvan in aanmerking te nemen, rekening houdend met de aard van het goed of de dienst waarop die overeenkomst betrekking heeft (dictum).

III. Beoordeling van het oneerlijke karakter van een contractueel beding

1. Beoordelingscriteria

Arrest van 9 november 2010 (Grote kamer), VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, [EU:C:2010:659](#))²⁴

Beoordelingscriteria – Ambtshalve onderzoek door de nationale rechter of een forumkeuzebeding oneerlijk is

Partijen in het hoofdgeding hebben een leningsovereenkomst gesloten ter financiering van de aankoop van een auto.

Toen haar contractpartner niet meer aan zijn contractuele verplichtingen voldeed, heeft VB Pénzügyi Lízing, verzoekster in het hoofdgeding, die leningsovereenkomst opgezegd en bij de verwijzende rechter terugbetaling gevorderd van een schuld ten bedrage van 317 404 Hongaarse forint (HUF) alsmede betaling van de rente over het onbetaalde bedrag en van de kosten.

VB Pénzügyi Lízing heeft haar verzoek om een betalingsbevel niet ingediend bij de bevoegde rechter in wiens ressort haar contractpartner, verweerder in het hoofdgeding, woonachtig was, maar zich beroepen op het in de leningsovereenkomst opgenomen forumkeuzebeding waarbij de Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság (rechter in eerste aanleg van het IIde en IIIde district van Boedapest, Hongarije) – de verwijzende rechter in deze zaak – werd aangewezen als de rechter die bevoegd was om eventuele geschillen tussen partijen te beslechten.

De verwijzende rechter heeft vastgesteld dat verweerder niet woonachtig was in zijn ressort, terwijl de regels van burgerlijk procesrecht bepalen dat de rechter die territoriaal bevoegd is om kennis te nemen van een geschil zoals het geschil dat aan hem was voorgelegd, de rechter is in wiens ressort de verwerende partij woonplaats heeft.

De verwijzende rechter wenste niettemin van het Hof te vernemen welke criteria de nationale rechter in aanmerking kan nemen bij het onderzoek of een beding oneerlijk is, met name wanneer bij het contractuele beding niet de rechter van de plaats van vestiging van de dienstverlener als bevoegde rechter wordt aangewezen, maar een rechter van een ander ressort dat zich in de buurt van die plaats van vestiging bevindt.

Het Hof heeft met zijn arrest de in het arrest Pannon GSM (C-243/08)²⁵ ontwikkelde rechtspraak verfijnd door te oordelen dat artikel 267 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat zijn bevoegdheid betrekking heeft op de uitlegging van het begrip „oneerlijk beding” als bedoeld in artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13 en in de bijlage daarbij, alsmede op de criteria die de nationale rechter kan of moet toepassen wanneer hij een contractueel beding toetst aan deze richtlijn,

²⁴ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek IV.2. 2.1. („Verplichting om ambtshalve te toetsen of een contractueel beding oneerlijk is – Omvang van de verplichting”).

²⁵ Arrest van 4 juni 2009, [Pannon GSM](#) (C-243/08, EU:C:2009:350), dat wordt besproken in rubriek IV.2. 2.1. („Verplichting om ambtshalve te onderzoeken of een contractueel beding oneerlijk is – Omvang van de verplichting”).

met dien verstande dat het aan die rechter staat om zich, rekening houdend met die criteria, in het licht van de omstandigheden van het betrokken geval uit te spreken over de concrete kwalificatie van een bepaald contractueel beding (dictum 2).

Voor de beoordeling van het oneerlijke karakter van een contractueel beding moet rekening worden gehouden met de aard van de goederen of diensten waarop de overeenkomst betrekking heeft, en moeten alle omstandigheden rond de sluiting van de overeenkomst, op het moment waarop de overeenkomst is gesloten in aanmerking worden genomen, waaronder de omstandigheid dat over een in een consumentenovereenkomst opgenomen beding waarbij de rechter van de plaats van vestiging van de verkoper bij uitsluiting bevoegd wordt verklaard, niet afzonderlijk is onderhandeld (punten 42 en 43).

Arrest van 26 april 2012, Invitel (C-472/10, [EU:C:2012:242](#))²⁶

Eenzijdige wijziging van de voorwaarden van de overeenkomst door de verkoper – Verbodsactie in het algemeen belang die namens de consument is ingesteld door een bij de nationale wetgeving aangewezen instantie – Vaststelling van het oneerlijke karakter van het beding

De Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (nationale consumentenbeschermingsautoriteit, Hongarije; hierna: „NFH”) heeft de bevoegdheid om de Hongaarse rechter te verzoeken een oneerlijk beding in een consumentenovereenkomst nietig te verklaren, indien het gebruik van een dergelijk beding door een verkoper een groot aantal consumenten treft of aanzienlijke schade veroorzaakt. Volgens de Hongaarse wetgeving geldt de door de rechter naar aanleiding van een dergelijke rechtsvordering in het algemeen belang (collectieve actie) uitgesproken nietigverklaring van een oneerlijk beding ten aanzien van alle consumenten die met een verkoper een overeenkomst hebben gesloten waarin dit beding voorkomt.

De NFH had een groot aantal klachten van consumenten ontvangen over een aanbieder van vaste telecommunicatiediensten die in de algemene voorwaarden van de abonnementsovereenkomsten eenzijdig een beding had opgenomen dat hem het recht gaf om zijn klanten achteraf kosten in rekening te brengen wanneer facturen per acceptgiro werden betaald. Bovendien bevatten die overeenkomsten geen enkele bepaling die de berekeningswijze van die extra kosten preciseerde.

Aangezien de NFH van oordeel was dat het betrokken beding oneerlijk was en de aanbieder weigerde dit beding aan te passen, heeft de NFH zich tot de Pest Megyei Bíróság (rechter in eerste aanleg Pest, Hongarije) gewend teneinde het beding als oneerlijk beding nietig te doen verklaren en te bewerkstelligen dat de abonnees automatisch en met terugwerkende kracht terugbetaling zouden verkrijgen van de onterecht geïnde bedragen die als „extra kosten” in rekening waren gebracht. Die rechter was evenwel van oordeel dat de beslechting van het geschil afhankelijk was van de uitlegging van de relevante bepalingen van richtlijn 93/13.

Met betrekking tot de beoordeling van het oneerlijke karakter van het aan zijn oordeel onderworpen beding merkt het Hof op dat het aan de nationale rechter staat om in het kader van de procedure die in het algemeen belang namens de consumenten aanhangig is gemaakt

²⁶ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek VI.1. („Collectieve acties of acties in het algemeen belang”).

door een bij de nationale wetgeving aangewezen instantie, na te gaan of een dergelijk beding, gelet op artikel 3, leden 1 en 3, van richtlijn 93/13, oneerlijk is. Die rechter zal daarbij met name moeten nagaan of, in het licht van alle in de algemene voorwaarden van de consumentenovereenkomsten opgenomen bedingen en van de toepasselijke wetgeving, de redenen waarom of de wijze waarop de aan de te verstrekken dienst verbonden kosten worden aangepast, op een duidelijke en begrijpelijke manier zijn gespecificeerd en of de consumenten, in voorkomend geval, het recht hebben om de overeenkomst te beëindigen (dictum 1).

2. Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie

Arrest van 21 maart 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, [EU:C:2013:180](#))

Richtlijn 2003/55/EG – Interne markt voor aardgas – Richtlijn 93/13/EEG – Overeenkomsten tussen verkopers en consumenten – Eenzijdige wijziging van de prijs van de dienst door de verkoper – Verwijzing naar een dwingende regeling die is opgesteld voor een andere categorie van consumenten – Toepasselijkheid van richtlijn 93/13 – Verplichting tot duidelijke en begrijpelijke formulering en transparantieplicht

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet²⁷, stelt het Hof met betrekking tot het eventueel oneerlijke karakter van het bestreden beding vast dat de Uniewetgever voor overeenkomsten voor onbepaalde tijd, zoals gasleveringsovereenkomsten, heeft erkend dat de leverancier een rechtmatig belang erbij heeft de prijs van zijn dienst te kunnen wijzigen. Een standaardbeding dat een dergelijke eenzijdige aanpassing mogelijk maakt, moet evenwel voldoen aan de eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie. Het Hof brengt in dit verband in herinnering dat het uiteindelijk niet zijn taak is, maar die van de nationale rechter om in elk concreet geval uit te maken of aan die eisen is voldaan. Bij die beoordeling moet de nationale rechter wezenlijk belang hechten aan bepaalde door het Hof geformuleerde criteria (punten 45-48).

In de overeenkomst moeten de reden voor en de wijze van aanpassing van de kosten van de dienst transparant zijn gespecificeerd, zodat de consument op basis van duidelijke en begrijpelijke criteria eventuele wijzigingen van deze kosten kan voorzien (punt 49).

Het Hof benadrukt in dit verband dat wanneer vóór de sluiting van de overeenkomst daarover geen informatie is verstrekt, dit in beginsel niet kan worden goedge maakt enkel door het feit dat de consumenten in de loop van de uitvoering van de overeenkomst redelijke tijd vooraf zullen worden geïnformeerd over de prijsaanpassing en hun opzeggingsrecht, mochten zij deze aanpassing niet wensen te aanvaarden (punt 51).

De mogelijkheid voor de consument om de overeenkomst op te zeggen, moet volgens het Hof in concreto daadwerkelijk kunnen worden uitgeoefend. Dat is niet het geval wanneer de consument, om redenen die verband houden met de wijze van uitoefening van het

²⁷ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.1 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen”), blz. 7.

opzeggingsrecht of met de voorwaarden van de betrokken markt, niet daadwerkelijk de mogelijkheid heeft om van leverancier te veranderen of wanneer hij niet naar behoren en tijdig op de hoogte werd gebracht van de wijziging (punt 54).

Arrest van 30 april 2014, Kásler en Káslerné Rábai (C-26/13, [EU:C:2014:282](#))

Uitsluiting van bedingen betreffende het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst of betreffende de gelijkwaardigheid van de prijs of de vergoeding mits zij duidelijk en begrijpelijk zijn geformuleerd – In vreemde valuta opgestelde kredietovereenkomsten – Bedingen betreffende de wisselkoers

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet²⁸, preciseert het Hof dat een beding dat het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepaalt, enkel aan de beoordeling van zijn oneerlijke karakter ontsnapt indien het duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd. Het Hof benadrukt in dit verband dat het feit dat een dergelijk beding taalkundig en grammaticaal begrijpelijk is, niet volstaat om aan dat vereiste te voldoen. In de leningsovereenkomst moeten integendeel de redenen voor en de bijzonderheden van het wisselkoersmechanisme van de vreemde valuta transparant zijn gespecificeerd. Het staat dan ook aan de nationale rechter om te bepalen of een normaal geïnformeerde en redelijk oplettende gemiddelde consument op basis van de reclame en de informatie die bij de onderhandelingen over de betrokken leningsovereenkomst door de kredietverlener werden verstrekt, niet alleen kon weten dat er een verschil bestaat tussen de verkoopkoers en de aankoopkoers van vreemde valuta, maar ook de gevolgen voor hem kon inschatten van de toepassing van de verkoopkoers op de berekening van de aflossingen en dus van de totale kostprijs van zijn lening (punten 73 en 74).

Arrest van 20 september 2017, Andriuc e.a. (C-186/16, [EU:C:2017:703](#))

Kredietovereenkomst in vreemde valuta – Wisselkoersrisico dat volledig ten laste komt van de consument – Aanzienlijke verstoring van het evenwicht tussen de uit de overeenkomst voortvloeiende rechten en verplichtingen van de partijen – Tijdstip waarop de verstoring van het evenwicht moet worden beoordeeld – Strekking van het begrip „duidelijk en begrijpelijk geformuleerde” bedingen – Omvang van de informatie die de bank moet verstrekken

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet²⁹, brengt het Hof in herinnering dat het vereiste dat een contractueel beding duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd, ook gebiedt dat in de overeenkomst de concrete werking van het mechanisme waarop het betrokken beding betrekking heeft en, in voorkomend geval, de verhouding tussen dit mechanisme en het door andere bedingen voorgeschreven mechanisme op een transparante wijze worden uiteengezet, zodat de consument op basis van duidelijke en

²⁸ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 12. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”).

²⁹ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 13.

begrijpelijke criteria de economische gevolgen die er voor hem uit voortvloeien, kan inschatten. Dit moet door de nationale rechter worden onderzocht op basis van alle relevante feitelijke gegevens, waaronder de reclame en de informatie die bij de onderhandelingen over een leningsovereenkomst door de kredietverlener zijn verstrekt (punten 45 en 46).

Meer in het bijzonder staat het aan de nationale rechter om na te gaan of aan de consument alle gegevens zijn meegedeeld die van invloed kunnen zijn op de omvang van zijn verbintenis, en op grond waarvan hij de totale kosten van zijn lening kan ramen (punt 47).

Het Hof benadrukt in dit verband dat financiële instellingen kredietnemers voldoende informatie moeten verschaffen die hen in staat stelt goed geïnformeerde en prudente beslissingen te nemen. Die informatie moet dus niet alleen betrekking hebben op de mogelijke waardevermeerdering of -vermindering van de valuta waarin de lening is aangegaan, maar ook op het effect dat wisselkoersschommelingen en een verhoging van de rentevoet van die valuta kan hebben op de termijnbetalingen (punt 49).

De kredietnemer moet bijgevolg duidelijk geïnformeerd worden over het feit dat hij zich met de ondertekening van een in vreemde valuta luidende kredietovereenkomst blootstelt aan een wisselkoersrisico dat mogelijk economisch gezien een zware last kan worden in geval van devaluatie van de valuta waarin hij zijn inkomsten ontvangt. Voorts moet de bankinstelling uitleg geven over de mogelijke wisselkoersschommelingen en de risico's die inherent zijn aan het aangaan van een lening in vreemde valuta, met name wanneer de kredietnemer zijn inkomsten niet in deze valuta ontvangt (punt 50).

Het Hof preciseert ook dat wanneer een bankinstelling haar informatie-, waarschuwings- en adviesplichten niet is nagekomen en niet heeft voldaan aan haar plicht om contractuele bedingen duidelijk en begrijpelijk te formuleren, zodat kan worden onderzocht of het betrokken beding oneerlijk is, het aan de nationale rechter staat om na te gaan of de bank heeft voldaan aan het vereiste van goede trouw, en of er sprake is van een aanzienlijke verstoring van het evenwicht tussen de contractpartijen. Bij die beoordeling moet worden uitgegaan van het moment waarop de betrokken overeenkomst is gesloten, rekening houdend met met name de deskundigheid en de kennis van de bank met betrekking tot de mogelijke wisselkoersschommelingen en de risico's die inherent zijn aan het aangaan van een lening in vreemde valuta. Het Hof benadrukt in dit verband dat een contractueel beding een verstoring van het evenwicht tussen de contractpartijen in zich kan dragen die zich pas tijdens de uitvoering van de overeenkomst manifesteert (punten 54-57).

Arrest van 20 september 2018, OTP Bank en OTP Faktoring (C-51/17, [EU:C:2018:750](#)) en perscommuniqué nr. 137/18

Beding dat na de sluiting van een overeenkomst ingevolge een tussenkomst van de nationale wetgever in de overeenkomst is opgenomen – Artikel 4, lid 2 – Duidelijke en begrijpelijke formulering van een beding

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³⁰, verduidelijkt het Hof de draagwijdte van het vereiste dat een contractueel beding duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd (punt 73).

Dienaangaande is het Hof van oordeel dat financiële instellingen verplicht zijn leningnemers voldoende informatie te verstrekken om hen in staat te stellen goed geïnformeerde en prudente beslissingen te nemen. Dit betekent dat een beding betreffende het wisselkoersrisico voor de consument niet alleen formeel en grammaticaal begrijpelijk moet zijn, maar ook wat de praktische reikwijdte ervan betreft. Een gemiddelde, normaal geïnformeerde en redelijk omzichtige en oplettende consument moet zich dus niet alleen ervan bewust kunnen zijn dat de binnenlandse valuta in waarde kan verminderen ten opzichte van de vreemde valuta waarin de lening is opgesteld, maar ook de potentieel aanzienlijke economische gevolgen van een dergelijk beding voor zijn financiële verplichtingen kunnen beoordelen (punt 78).

Het Hof verklaart voorts dat bij de beoordeling of een contractueel beding duidelijk en begrijpelijk is, alle omstandigheden rond de sluiting van de overeenkomst, op het moment waarop de overeenkomst is gesloten, in aanmerking moeten worden genomen, alsmede alle andere bedingen van de overeenkomst, ook al heeft de nationale wetgever een aantal van die bedingen op een later tijdstip oneerlijk of vermoedelijk oneerlijk en bijgevolg nietig verklaard (punt 83 en dictum 4).

Arrest van 3 oktober 2019, Kiss en CIB Bank (C-621/17, [EU:C:2019:820](#))

Vereiste van duidelijke en begrijpelijke formulering van contractuele bedingen – Bedingen die verplichten tot betaling van vergoedingen voor niet gespecificeerde diensten

Verzoeker in het hoofdgeding had met de rechtsvoorganger van CIB een leningsovereenkomst voor een bedrag van 16 451 EUR gesloten. De looptijd van de lening bedroeg twintig jaar, met een jaarlijkse rentevoet van 5,4 % en beheerskosten van 2,4 % per jaar. Ook moest de kredietnemer op grond van bedingen in de overeenkomst een uitbetalingsprovisie van 40 000 Hongaarse forint (HUF) (ongeveer 125 EUR) betalen.

Verzoeker in het hoofdgeding heeft beroep ingesteld bij de Győri Törvényszék (rechter in eerste aanleg Győr, Hongarije) teneinde te doen vaststellen dat de bedingen inzake de beheerskosten en de uitbetalingsprovisie oneerlijk waren omdat in de overeenkomst niet was gespecificeerd welke diensten als tegenprestatie werden verricht.

³⁰ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.1. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen”), blz. 8. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.2. („Begrip beding ,waarover niet afzonderlijk is onderhandeld”).

Als verweer heeft CIB aangevoerd dat zij geenszins verplicht was te specificeren welke diensten als tegenprestatie voor de beheerskosten en de uitbetalingsprovisie werden verricht. Niettemin heeft zij aangegeven dat de uitbetalingsprovisie verband hield met de formaliteiten voorafgaand aan de sluiting van de overeenkomst, terwijl de beheerskosten de tegenprestatie vormden voor de formaliteiten die moesten worden verricht nadat de overeenkomst was gesloten.

De Kúria (hoogste rechterlijke instantie, Hongarije), die in cassatie over de zaak moest oordelen, heeft het Hof gevraagd of de in het hoofdgeding aan de orde zijnde bedingen duidelijk en begrijpelijk waren geformuleerd, en hoe hij moest beoordelen of die bedingen mogelijk oneerlijk waren.

Het Hof oordeelt dat het vereiste dat een contractueel beding duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd, niet gebiedt dat contractuele bedingen in een met een consument gesloten leningsovereenkomst waarover niet afzonderlijk is onderhandeld, zoals aan de orde in het hoofdgeding, waarin de door de consument te dragen beheerskosten en uitbetalingsprovisie alsmede de wijze van berekening van die kosten en het tijdstip van betaling ervan precies worden bepaald, ook moeten specificeren welke diensten als tegenprestatie voor die kosten worden verricht (dictum 1).

Volgens het Hof is het evenwel van belang dat uit de overeenkomst in haar geheel redelijkerwijs valt op te maken wat de aard van de daadwerkelijk verrichte diensten is. Bovendien moet de consument kunnen vaststellen dat er geen sprake is van overlapping van kosten of van diensten die door die kosten worden vergoed. De verwijzende rechter dient na te gaan of dat het geval is, waarbij hij moet uitgaan van alle relevante feitelijke gegevens, waaronder niet alleen de in de betrokken overeenkomst opgenomen bedingen, maar ook de reclame en de informatie die bij de onderhandelingen over de overeenkomst door de kredietverlener zijn verstrekt (punten 43 en 44).

Het Hof verklaart voorts voor recht dat een contractueel beding inzake de beheerskosten van een lening, waarbij niet ondubbelzinnig kan worden vastgesteld welke specifieke diensten als tegenprestatie worden verricht, in beginsel niet in strijd met de goede trouw het evenwicht tussen de uit de overeenkomst voortvloeiende rechten en verplichtingen van de partijen ten nadele van de consument aanzienlijk verstoort (dictum 2). Tenzij de als tegenprestatie verrichte diensten niet redelijkerwijs onder de diensten inzake het beheer of de uitbetaling van de lening vallen, dan wel die ten laste van de consument gebrachte kosten en die provisie onevenredig zijn ten opzichte van de hoogte van de lening, heeft het er volgens het Hof namelijk niet de schijn van – wat de verwijzende rechter dient na te gaan – dat de bedingen betreffende de kosten van het beheer van de lening en de provisie de in het nationale recht bepaalde rechtspositie van de consument aantasten. Het staat aan de verwijzende rechter om daarnaast, bij zijn onderzoek of die bedingen het evenwicht ten nadele van de kredietnemer aanzienlijk verstoren, ook rekening te houden met de effecten van de andere contractuele bedingen (punt 55).

Arrest van 9 juli 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))***Hypothecaire leningsovereenkomst – Beding dat ertoe strekt de variabiliteit van het rentetarief te beperken („bodemrentebeding”) – Schuldvernieuwingsovereenkomst***

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³¹, verklaart het Hof ook dat het krachtens richtlijn 93/13³² door de verkoper na te leven transparantievereiste inhoudt dat wanneer de verkoper met een consument een hypothecaire leningsovereenkomst sluit waarin een variabel rentetarief is overeengekomen en een bodemrentebeding is vastgelegd, de consument in staat moet worden gesteld – met name door de verstrekking van informatie over de evolutie in het verleden van de index op basis waarvan dat rentetarief wordt berekend – om de economische gevolgen te begrijpen die voor hem uit het door dat bodemrentebeding teweeggebrachte mechanisme voortvloeien (dictum 3).

Arrest van 12 januari 2023, D.V. (Advocatenhonorarium op basis van een uurtarief), (C-395/21, [EU:C:2023:14](#))***Overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten tussen een advocaat en een consument – Artikel 4, lid 2 – Beoordeling van het oneerlijke karakter van contractuele bedingen – Beding dat voorziet in een advocatenhonorarium op basis van een uurtarief***

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³³, onderzoekt het Hof of een beding in een door een advocaat en een consument gesloten overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten waarin de kosten van deze diensten worden vastgelegd op basis van een uurtarief en waarin, behalve het gehanteerde uurtarief, geen verdere gegevens zijn opgenomen, voldoet aan het vereiste dat bedingen duidelijk en begrijpelijk zijn geformuleerd. Het Hof merkt op dat het, gelet op de aard van de diensten waarop een overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten betrekking heeft, voor de advocaat vaak moeilijk of zelfs onmogelijk is om op het tijdstip waarop de overeenkomst wordt gesloten, het precieze aantal uren te voorspellen dat nodig zal zijn om die diensten te verlenen, en dus ook de totale daadwerkelijke kosten daarvan (punt 41). Het feit dat van een advocaat niet kan worden geëist dat hij de consument informeert over de uiteindelijke financiële consequenties van zijn verbintenis, die afhangen van onvoorzienbare toekomstige gebeurtenissen waarover deze advocaat geen controle heeft, neemt echter niet weg dat deze laatste de consument vóór de sluiting van de overeenkomst de informatie moet verstrekken die hem in staat stelt om met de nodige voorzichtigheid zijn beslissing te nemen, met volledige kennis van de mogelijkheid dat dergelijke gebeurtenissen zich voordoen en van de gevolgen die deze kunnen hebben voor de duur van de betrokken juridische dienstverlening (punt 43).

Deze informatie, die kan variëren naargelang van zowel het voorwerp en de aard van de diensten waarin de overeenkomst voorziet, als de toepasselijke beroeps- en gedragsregels,

³¹ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek II.1. („Begrip „oneerlijk beding”), blz. 21. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.2, („Begrip beding, waarover niet afzonderlijk is onderhandeld”), en rubriek V.3. („Andere gevolgen”).

³² Artikel 3, lid 1, artikel 4, lid 2, en artikel 5 van richtlijn 93/13.

³³ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 16. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”) en rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”).

moet aanwijzingen bevatten die de consument in staat stellen bij benadering de totale kosten van die diensten te ramen. Het zou daarbij kunnen gaan om een raming van het voorzienbare of minimale aantal uren dat nodig is om de diensten te verlenen, of om een verbintenis om met redelijke tussenpozen tussentijdse facturen of verslagen te bezorgen waarin het aantal reeds gemaakte werkuren wordt vermeld. Volgens het Hof staat het aan de nationale rechter om, rekening houdend met deze overwegingen en met alle relevante gegevens rond de sluiting van de betrokken overeenkomst, te beoordelen of de advocaat aan de consument de passende precontractuele informatie heeft verstrekt (punt 44).

Het Hof komt dan ook tot de slotsom dat een beding waarin de kosten van verleende diensten worden vastgelegd op basis van een uurtarief zonder dat de consument vóór de sluiting van de overeenkomst informatie ontvangt die hem in staat stelt om met de nodige voorzichtigheid en met volledige kennis van de economische consequenties die het sluiten van deze overeenkomst met zich brengt, zijn beslissing te nemen, niet voldoet aan het vereiste dat bedingen duidelijk en begrijpelijk zijn geformuleerd (dictum 2).

IV. Bevoegdheden en verplichtingen van de nationale rechter

1. Bevoegdheid van de nationale rechter

Arrest van 1 april 2004, Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, [EU:C:2004:209](#))

Overeenkomst betreffende de bouw en de oplevering van een parkeerplaats – Omkering van de door aanvullende bepalingen van nationaal recht bepaalde volgorde van nakoming van de contractuele verplichtingen – Beding dat de consument verplicht om de koopprijs te betalen voordat de verkoper zijn verplichtingen is nagekomen – Verplichting van de verkoper om een garantie te verschaffen

Bij notariële akte van 5 mei 1998 verkocht Freiburger Kommunalbauten, een gemeentelijk bouwbedrijf, in het kader van zijn commerciële activiteiten aan een echtpaar een parkeerplaats voor privégebruik in een door hem te bouwen parkeergarage.

Volgens de overeenkomst werd de volledige koopprijs opeisbaar na overlegging van een waarborg door de ondernemer. In geval van te late betaling moest de koper vertragsrente betalen.

Na overlegging van de waarborg weigerden de kopers te betalen. Zij voerden aan dat de bepaling betreffende de verschuldigdheid van de totale prijs in strijd was met § 9 van het Bürgerliche Gesetzbuch (Duits burgerlijk wetboek). Zij betaalden de prijs pas nadat de parkeerplaats op 21 december 1999 zonder gebreken was opgeleverd.

Freiburger Kommunalbauten heeft daarom vertragsrente wegens te late betaling geëist bij het Landgericht Freiburg (rechter in eerste aanleg Freiburg, Duitsland), dat de vordering heeft toegewezen.

Het Bundesgerichtshof (hoogste federale rechter in burgerlijke en strafzaken, Duitsland), waarbij beroep in Revision was ingesteld, heeft besloten de behandeling van de zaak te schorsen en zich tot het Hof te wenden met de vraag of een in algemene verkoopvoorwaarden opgenomen beding op grond waarvan de verkrijger van een te realiseren bouwwerk, onafhankelijk van het vorderen van de bouw, de volledige prijs hiervoor moet betalen, als oneerlijk in de zin van richtlijn 93/13 moet worden aangemerkt, wanneer de verkoper de verkrijger vooraf een bankgarantie verstrekt die een zekerheid stelt voor de financiële rechten die de verkrijger wegens volledige wanprestatie dan wel gebrekkige uitvoering van de overeenkomst kan doen gelden.

Het Hof verklaart in dit arrest voor recht dat het aan de nationale rechter staat om te beoordelen of een in een bouwovereenkomst opgenomen beding waarin is bepaald dat de volledige koopprijs opeisbaar wordt voordat de verkoper, die een garantie moet verschaffen, zijn verplichtingen is nagekomen, voldoet aan de criteria om als oneerlijk in de zin van artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13 te worden aangemerkt (dictum).

Hoewel het Hof de door de Uniewetgever gebruikte algemene criteria kan uitleggen teneinde het in richtlijn 93/13 gebezigde begrip „oneerlijk beding” te definiëren, kan het zich immers niet uitspreken over de toepassing van die algemene criteria op een specifiek beding dat moet worden onderzocht in het licht van de omstandigheden van het betrokken geval (punt 22).

2. Verplichting om ambtshalve te toetsen of een contractueel beding oneerlijk is

2.1. Omvang van de verplichting

Arrest van 27 juni 2000, *Océano Grupo Editorial* (C-240/98–C-244/98, [EU:C:2000:346](#))

Forumkeuzebeding – Bevoegdheid van de rechter om ambtshalve te toetsen of een dergelijk beding oneerlijk is

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³⁴, oordeelt het Hof dat de bescherming die richtlijn 93/13 aan consumenten biedt, vereist dat de nationale rechter bij de beoordeling van de ontvankelijkheid van een bij de nationale gerechten ingediende vordering ambtshalve kan nagaan of een beding in de hem voorgelegde overeenkomst oneerlijk is. De nationale rechter moet bij de toepassing van bepalingen van nationaal recht van eerdere of latere datum dan richtlijn 93/13, die bepalingen zoveel mogelijk uitleggen in het licht van de bewoordingen en het doel van deze richtlijn. Het vereiste van conforme uitlegging brengt in het bijzonder mee dat de nationale rechter die uitlegging volgt die hem de mogelijkheid biedt om zich ambtshalve onbevoegd te verklaren ingeval hij als bevoegde rechter is aangewezen in een oneerlijk beding (dictum 2).

Arrest van 4 juni 2009, *Pannon GSM* (C-243/08, [EU:C:2009:350](#))

Bevoegdheid en verplichting van de nationale rechter om ambtshalve te toetsen of een beding oneerlijk is – Beoordelingscriteria

Een consument sloot met de onderneming Pannon een abonnementsovereenkomst af voor de levering van mobiele telefoniediensten. Met de ondertekening van de overeenkomst stemde de consument ook in met de algemene contractvoorwaarden van de onderneming, waarin onder meer was bepaald dat alle uit de abonnementsovereenkomst voortvloeiende of daarmee verband houdende geschillen zouden worden berecht door de Budaörsi Városi Bíróság (rechter in eerste aanleg Budaörs, Hongarije), de rechter van de plaats van vestiging van Pannon.

Aangezien Pannon van mening was dat de betrokken consument haar contractuele verplichtingen niet was nagekomen, heeft zij een procedure aanhangig gemaakt bij de Budaörsi Városi Bíróság, die heeft vastgesteld dat de vaste woonplaats van de consument, die een

³⁴ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek II.1. („Begrip „oneerlijk beding”), blz. 19.

invaliditeitsuitkering ontving, zich bevond in Dombegyház, dat wil zeggen op 275 kilometer van Budaörs, en dat de transportmogelijkheden tussen die twee plaatsen zeer beperkt waren.

Die rechter heeft tevens opgemerkt dat volgens de bepalingen van het Hongaarse wetboek van burgerlijke rechtsvordering zonder het in de abonnementsovereenkomst opgenomen beding waarbij hij als bevoegd werd aangewezen, de rechter van de woonplaats van de consument territoriaal bevoegd zou zijn geweest.

Aangezien de Budaörsi Városi Bíróság zich afvroeg of het in de abonnementsovereenkomst forumkeuzebeding oneerlijk was, heeft hij het Hof prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van richtlijn 93/13. Hij wenste met name van het Hof te vernemen of hij in het kader van het onderzoek van zijn eigen territoriale bevoegdheid ambtshalve moest nagaan of dat beding oneerlijk was.

Het Hof brengt om te beginnen in herinnering dat de bescherming die richtlijn 93/13 aan de consument verleent, zich ook uitstrekt tot de gevallen waarin de consument die met een verkoper een overeenkomst heeft gesloten die een oneerlijk beding bevat, zich niet op het oneerlijke karakter van dat beding beroept, hetzij omdat hij zijn rechten niet kent, hetzij omdat de kosten van een rechtsgang hem ervan weerhouden zijn rechten geldend te maken (punt 30).

De rol van de nationale rechter op het gebied van consumentenbescherming houdt dus niet alleen de bevoegdheid in om uitspraak te doen over de vraag of een contractueel beding mogelijk oneerlijk is, maar ook de verplichting om die kwestie ambtshalve te onderzoeken zodra hij over de daartoe noodzakelijke feitelijke en juridische gegevens beschikt, en dus ook wanneer hij toetst of hij territoriaal bevoegd is. Wanneer de nationale rechter van oordeel is dat een dergelijk beding oneerlijk is, dient hij het buiten toepassing te laten, behalve wanneer de consument, na door die rechter daarover te zijn ingelicht, voornemens is het oneerlijke en niet-bindende karakter van het beding niet in te roepen (punten 32 en 33).

Het Hof oordeelt ook dat een nationale bepaling volgens welke een oneerlijk contractueel beding de consument alleen niet bindt wanneer de consument dat beding met succes heeft betwist voor de nationale rechter, onverenigbaar is met richtlijn 93/13. Een dergelijke bepaling maakt het voor de nationale rechter immers onmogelijk om ambtshalve na te gaan of een contractueel beding oneerlijk is (dictum 1).

Arrest van 9 november 2010 (Grote kamer), VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, [EU:C:2010:659](#))

Beoordelingscriteria – Ambtshalve onderzoek door de nationale rechter of een forumkeuzebeding oneerlijk is

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³⁵, verklaart het Hof ook dat de nationale rechter verplicht is om ambtshalve maatregelen van instructie te nemen teneinde te kunnen vaststellen of een in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument opgenomen exclusief territoriaal forumkeuzebeding dat het voorwerp vormt van het aan hem voorgelegde geding, binnen de werkingssfeer van richtlijn 93/13 valt, en zo ja,

³⁵ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek III.1. („Beoordelingscriteria“), blz. 27.

ambtshalve na te gaan of een dergelijk beding eventueel oneerlijk is. Teneinde de doeltreffendheid van de door de Uniewetgever gewenste consumentenbescherming te waarborgen in een situatie van ongelijkheid tussen consument en verkoper, die enkel kan worden opgeheven door een positief ingrijpen buiten de partijen bij de overeenkomst om, dient de nationale rechter immers in alle gevallen, ongeacht zijn nationale recht, na te gaan of over het litigieuze beding afzonderlijk tussen een verkoper en een consument is onderhandeld (punt 48 en dictum 3).

Arrest van 17 mei 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, [EU:C:2018:320](#))

Ambtshalve onderzoek door de nationale rechter of een overeenkomst binnen de werkingssfeer van richtlijn 93/13 valt

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³⁶, oordeelt het Hof dat een nationale rechter die uitspraak doet bij verstek en die op grond van de nationale procedureregels bevoegd is om ambtshalve na te gaan of het aan de vordering ten grondslag liggende beding in strijd is met de nationale regels van openbare orde, ambtshalve moet toetsen of de overeenkomst waarin dat beding is opgenomen binnen de werkingssfeer van richtlijn 93/13 valt en, in voorkomend geval, of dat beding eventueel oneerlijk is in de zin van deze richtlijn (dictum 1).

Arrest van 11 maart 2020, Lintner (C-511/17, [EU:C:2020:188](#))

Leningsovereenkomst in vreemde valuta – Inaanmerkingneming van alle andere bedingen van de overeenkomst bij de beoordeling van het oneerlijke karakter van het bestreden beding – Artikel 6, lid 1 – Ambtshalve onderzoek door de nationale rechter van het oneerlijke karakter van de bedingen van de overeenkomst – Omvang

Verzoekster in het hoofdgeding had bij de Fővárosi Törvényszék (rechter in eerste aanleg Boedapest, Hongarije) een procedure aanhangig gemaakt wegens het vermeende oneerlijke karakter van bepaalde bedingen in een door haar met een bankinstelling afgesloten hypothecaire leningsovereenkomst in vreemde valuta. Op grond van die bedingen had de bankinstelling het recht om de overeenkomst eenzijdig te wijzigen. Nadat die rechter het door verzoekster ingestelde beroep had verworpen, werd de zaak naar hem terugverwezen door de bevoegde rechter in tweede aanleg, waarbij verzoekster hoger beroep had ingesteld. Hem werd gelast om bepaalde bedingen waartegen verzoekster met haar aanvankelijke beroep niet was opgekomen, ambtshalve te onderzoeken. Die bedingen hadden met name betrekking op de notariële akte, op de opzeggingsgronden en op bepaalde kosten die verzoekster diende te dragen.

Wat in de eerste plaats de omvang betreft van het onderzoek dat de nationale rechter krachtens richtlijn 93/13 ambtshalve moet verrichten naar het eventueel oneerlijke karakter van een contractueel beding, oordeelt het Hof, dat om een prejudiciële beslissing is verzocht, dat deze

³⁶ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.2. („Materiële werkingssfeer: begrippen ‚verkoper‘ en ‚consument‘”), blz. 4.

rechter niet verplicht is om alle andere contractuele bedingen waartegen de consument niet is opgekomen, ambtshalve en individueel te onderzoeken teneinde na te gaan of zij als oneerlijk kunnen worden aangemerkt, maar enkel de bedingen moet onderzoeken die verband houden met het voorwerp van het geding zoals dat door partijen is afgebakend. Het Hof preciseert dan ook dat dat onderzoek binnen de grenzen van het voorwerp van het geding moet blijven, waarbij dit voorwerp wordt begrepen als het resultaat dat een partij met haar aanspraken nastreeft, rekening houdend met de daartoe ingestelde vorderingen en aangevoerde middelen. Bijgevolg moet de nationale rechter met inachtneming van die grenzen een contractueel beding ambtshalve onderzoeken, om te voorkomen dat de vorderingen van de consument worden afgewezen bij een in voorkomend geval definitieve beslissing, terwijl die vorderingen hadden kunnen worden toegewezen indien de consument niet uit onwetendheid had nagelaten zich te beroepen op het oneerlijke karakter van dat beding. Het Hof benadrukt voorts dat, om te voorkomen dat afbreuk wordt gedaan aan het nuttig effect van de door richtlijn 93/13 aan de consument geboden bescherming, de nationale rechter de bij hem ingestelde vorderingen niet formalistisch mag opvatten, maar de inhoud van deze vorderingen juist moet begrijpen in het licht van de ter ondersteuning daarvan aangevoerde middelen (punten 28, 30, 32, 33 en dictum 1).

Wat in de tweede plaats de uitvoering betreft van het ambtshalve onderzoek of een beding oneerlijk is, oordeelt het Hof dat wanneer de juridische en feitelijke gegevens in het aan de nationale rechter overgelegde dossier ernstige twijfels doen rijzen over het oneerlijke karakter van bepaalde bedingen waartegen de consument niet is opgekomen maar die wel verband houden met het voorwerp van het geding, die rechter ambtshalve maatregelen van instructie moet nemen teneinde dat dossier aan te vullen, door partijen te verzoeken om hem, met inachtneming van het beginsel van hoor en wederhoor, de daartoe benodigde opheldering en documenten te verstrekken (punt 37).

2.2. Grenzen van de verplichting

Arrest van 21 november 2002, Cofidis (C-473/00, [EU:C:2002:705](#))

Door een verkoper ingestelde vordering – Nationale bepaling die de nationale rechter verbiedt om na het verstrijken van een vervaltermijn ambtshalve of naar aanleiding van een door de consument opgeworpen exceptie vast te stellen dat een beding oneerlijk is

Bij overeenkomst van 26 januari 1998 heeft Cofidis een kredietnemer een doorlopend krediet verleend. Omdat de kredietnemer in gebreke was gebleven met de aflossingen, heeft Cofidis hem op 24 augustus 2000 voor de Tribunal d'instance de Vienne (rechter in eerste aanleg Vienne, Frankrijk) gedaagd en betaling van de achterstallige bedragen gevorderd.

Hoewel die rechter vaststelde dat bepaalde bedingen van de kredietovereenkomst oneerlijk waren, heeft hij geoordeeld dat artikel L. 311-37 van de Code de la consommation (wetboek van consumentenrecht) van toepassing was en hem belette, de bedingen waarvan hij had vastgesteld dat ze oneerlijk waren, nietig te verklaren.

Hij heeft besloten de behandeling van de zaak te schorsen en zich tot het Hof te wenden met de vraag of het vereiste van een uitlegging die in overeenstemming is met het bij richtlijn 93/13 ingevoerde stelsel van bescherming van de consument, impliceert dat de nationale rechter bij wie een verkoper een vordering tot betaling heeft ingesteld tegen een consument waarmee hij een overeenkomst heeft gesloten, een procesregel betreffende een exceptie, zoals die van artikel L. 311-37 van de Code de la consommation, buiten toepassing moet laten. In de praktijk verbood die regel de nationale rechter om op verzoek van de consument of ambtshalve oneerlijke bedingen in de overeenkomst nietig te verklaren wanneer de overeenkomst meer dan twee jaar vóór het instellen van de vordering was gesloten, waardoor de verkoper in staat werd gesteld zich in rechte op die bedingen te beroepen en zijn vordering daarop te baseren.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat de bescherming die richtlijn 93/13 aan de consument verleent, zich uitstrekt tot de gevallen waarin de consument die met een verkoper een overeenkomst heeft gesloten die een oneerlijk beding bevat, zich niet op het oneerlijke karakter van dat beding beroept. Dit betekent dat wanneer in een door een verkoper tegen een consument ingeleide procedure die ertoe strekt oneerlijke bedingen ten uitvoer te leggen, de bevoegdheid van de rechter om dergelijke bedingen ambtshalve of naar aanleiding van een door de consument opgeworpen exceptie buiten toepassing te laten, in de tijd wordt beperkt, afbreuk wordt gedaan aan de doeltreffendheid van de door de artikelen 6 en 7 van de richtlijn gewilde bescherming (punt 35).

Hieruit volgt dat een procesregel die de nationale rechter verbiedt om na het verstrijken van een vervaltermijn ambtshalve of naar aanleiding van een door een consument opgeworpen exceptie vast te stellen dat een beding waarvan de verkoper de tenuitvoerlegging vordert, oneerlijk is, van dien aard is dat hij het in tegen consumenten ingestelde procedures uiterst moeilijk maakt om toepassing te geven aan de bescherming die de richtlijn hun beoogt te bieden, en dus door die rechter buiten toepassing moet worden gelaten (punt 36).

Arrest van 18 februari 2016, *Finanmadrid EFC* (C-49/14, [EU:C:2016:98](#))

Betalingsbevelprocedure – Gedwongen executie – Bevoegdheid van de nationale executierechter om de nietigheid van een oneerlijk beding ambtshalve op te werpen – Beginsel van het gezag van gewijsde – Doeltreffendheidsbeginsel – Rechterlijke bescherming

Deze zaak betrof een Spaanse regeling die, enkele uitzonderingen daargelaten, niet voorzag in de tussenkomst van de nationale rechter in de betalingsbevelprocedure, noch deze rechter de mogelijkheid bood om in het kader van de tenuitvoerlegging van een betalingsbevel ambtshalve te toetsen of er eventueel sprake was van oneerlijke bedingen.

Het Hof oordeelt in dit verband dat de consument te maken kan krijgen met een executoriale titel zonder op enig moment in de procedure de garantie te hebben dat wordt onderzocht of er sprake is van oneerlijke bedingen, wanneer het verloop en de bijzondere kenmerken van de betalingsbevelprocedure van dien aard zijn dat, tenzij er sprake is van specifieke omstandigheden die leiden tot de tussenkomst van de rechter, deze procedure wordt beëindigd zonder dat kan worden nagegaan of een consumentenovereenkomst oneerlijke bedingen bevat, en wanneer de rechter die is verzocht om het betalingsbevel ten uitvoer te leggen, niet bevoegd is om ambtshalve te beoordelen of er dergelijke bedingen zijn. Een dergelijke procedure doet

afbreuk aan de doeltreffendheid van de bescherming van de uit richtlijn 93/13 voortvloeiende rechten. Deze rechten kunnen immers alleen effectief worden beschermd indien de nationale regeling voorschrijft dat in de betalingsbevelprocedure of in de procedure tot tenuitvoerlegging van het betalingsbevel ambtshalve wordt getoetst of er sprake is van oneerlijke bedingen in de betrokken overeenkomst (punten 45 en 46).

Aan deze beoordeling wordt volgens het Hof niet afgedaan door het feit dat het nationale procesrecht aan een beslissing van de autoriteit waarbij het verzoek om een betalingsbevel is ingediend, kracht van gewijsde en een soortgelijke werking als een rechterlijke beslissing toekent. Een dergelijke regeling verdraagt zich immers niet met het doeltreffendheidsbeginsel, aangezien zij in door ondernemers tegen consumenten ingestelde procedures de handhaving van de bescherming die richtlijn 93/13 aan consumenten wil bieden, onmogelijk of uiterst moeilijk maakt (punten 47 en 48).

Arrest van 26 januari 2017, Banco Primus (C-421/14, [EU:C:2017:60](#))

Hypothecaire leningsovereenkomsten – Executie van een verhypothekerd goed – Vervaltermijn – Bevoegdheid van de nationale rechter – Gezag van gewijsde

In 2008 had Banco Primus aan een kredietnemer een hypothecaire lening verstrekt, met diens woning als onderpand. Nadat zeven opeenvolgende termijnen onbetaald waren gebleven, is de lening vervroegd opeisbaar verklaard overeenkomstig een beding van de leningsovereenkomst. Banco Primus heeft betaling geëist van de volledige nog uitstaande hoofdsom, de gewone rente, de verdragingsrente en diverse kosten. Zij heeft ook de procedure van verkoop bij opbod van het verhypothekerde goed in gang gezet. Op de verkoop bij opbod hebben zich geen bidders gemeld. Daarop heeft de Juzgado de Primera Instancia nº 2 de Santander (rechter in eerste aanleg nr. 2 Santander, Spanje; hierna: „rechter in eerste aanleg”) het goed toegewezen aan Banco Primus. Deze laatste heeft verzocht het bezit van dat goed te verkrijgen, wat is uitgesteld wegens drie opeenvolgende incidentele procedures, waaronder de procedure die heeft geleid tot een beschikking waarbij het op de verdragingsrente betrekking hebbende beding van de leningsovereenkomst als oneerlijk is aangemerkt. Met de vaststelling van een beschikking aan het einde van de derde incidentele procedure is de schorsing van de lopende huisuitzettingsprocedure opgeheven.

De leningnemer heeft bij de rechter in eerste aanleg bijzonder incidenteel verzet aangetekend tegen de hypothecaire executie op grond dat het in de leningsovereenkomst opgenomen beding inzake de verdragingsrente oneerlijk was. Naar aanleiding van dat verzet heeft die rechter de huisuitzettingsprocedure geschorst, waarbij hij erop heeft gewezen dat ook voor een aantal andere bedingen in de leningsovereenkomst dan het verdragingsrentebeding de vraag rees of zij niet oneerlijk waren in de zin van richtlijn 93/13.

De rechter in eerste aanleg heeft echter met name vastgesteld dat de Spaanse regeling waarin het beginsel van het gezag van gewijsde is neergelegd, zich ertegen verzette dat de bedingen van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde overeenkomst nogmaals op hun eventuele oneerlijke karakter werden getoetst, aangezien de rechtmatigheid van die overeenkomst uit het oogpunt van richtlijn 93/13 reeds was onderzocht in het kader van een definitief geworden beschikking.

Het Hof oordeelt dat richtlijn 93/13 zich niet verzet tegen een nationale regel die de nationale rechter verbiedt om nogmaals ambtshalve na te gaan of de bedingen van een consumentenovereenkomst oneerlijk zijn, wanneer over de rechtmatigheid van alle in die overeenkomst vervatte bedingen in het licht van de richtlijn reeds uitspraak is gedaan bij een beslissing die gezag van gewijsde heeft (dictum 2, eerste alinea). Het Hof merkt namelijk op dat de nationale rechter ambtshalve moet toetsen of een contractueel beding dat binnen de werkingssfeer van richtlijn 93/13 valt, oneerlijk is, en aldus het gebrek aan evenwicht tussen de consument en de verkoper moet compenseren zodra hij over de daartoe noodzakelijke feitelijke en juridische gegevens beschikt (punt 43).

Het Hof wijst in dit verband op het belang van het beginsel van het gezag van gewijsde, zowel in de rechtsorde van de Unie als in de nationale rechtsordes. Om zowel de stabiliteit van het recht en van de rechtsbetrekkingen als een goede rechtspleging te garanderen, is het immers van belang dat rechterlijke beslissingen die definitief zijn geworden nadat de beschikbare beroepsmogelijkheden zijn uitgeput of na afloop van de voor het instellen van deze beroepen vastgestelde termijnen, niet meer opnieuw in geding kunnen worden gebracht (punt 46).

Bovendien gebiedt het Unierecht een nationale rechter niet om nationale procesregels die een beslissing gezag van gewijsde verlenen, buiten toepassing te laten, ook al zou daardoor een schending van een bepaling van richtlijn 93/13 – van welke aard ook – kunnen worden opgeheven, tenzij die rechter overeenkomstig het nationale recht daartoe bevoegd is in geval van schending van nationale voorschriften van openbare orde. Voorts heeft volgens het Unierecht het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming van de consument geen betrekking op een recht op rechtspraak in twee instanties, maar is het voldoende dat er sprake is van toegang tot één enkele rechter (punten 47 en 48).

De in het nationale recht vastgestelde voorwaarden waaronder oneerlijke bedingen in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument deze laatste niet binden, waaraan artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 refereert, mogen evenwel het recht dat consumenten aan deze richtlijn ontnemen om niet te worden gebonden door een beding dat als oneerlijk wordt beschouwd, niet in de kern aantasten (punt 51).

Het Hof komt dan ook tot het oordeel dat wanneer één of meer contractuele bedingen nog niet op hun eventueel oneerlijke karakter zijn onderzocht bij een eerdere rechterlijke toetsing van de bestreden overeenkomst, die is afgesloten met een beslissing die gezag van gewijsde heeft, de nationale rechter die door de consument volgens de regels is aangezocht door middel van een procedure van bijzonder incidenteel verzet, op verzoek van de partijen of ambtshalve moet onderzoeken of die bedingen eventueel oneerlijk zijn, zodra hij over de daartoe noodzakelijke feitelijke en juridische gegevens beschikt (dictum 2, tweede alinea). Bij gebreke van een dergelijk onderzoek is de bescherming die de consument wordt geboden, immers onvolledig en ontoereikend en vormt zij geen geschikt en doeltreffend middel om een einde te maken aan het gebruik van dat soort bedingen, hetgeen in strijd is met artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 (punt 52).

Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), Ibercaja Banco (C-600/19, [EU:C:2022:394](#))

Hypothecaire executieprocedure – Oneerlijk karakter van de in de leningsovereenkomst opgenomen bedingen tot vaststelling van de nominale vertragingsrente en inzake vervroegde opeisbaarheid – Gezag van gewijsde en verval van recht – Verlies van de mogelijkheid om voor een rechter het oneerlijke karakter van een contractueel beding in te roepen – Bevoegdheid van de nationale rechter tot ambtshalve toetsing

Het hoofdgeding betrof een geschil tussen MA en Ibercaja Banco SA over een vordering tot betaling van de aan de bank verschuldigde rente wegens de niet-uitvoering door MA en PO van de tussen deze partijen gesloten hypothecaire leningsovereenkomst. De bevoegde rechter heeft verlof tot executie van de hypothecaire titel van Ibercaja Banco verleend en de beslaglegging ten laste van de consumenten toegestaan. Pas tijdens de executieprocedure, meer bepaald na de veiling van de verhypothekerde onroerende zaak, heeft MA aangevoerd dat het vertragingsrentebeding en het bodemrentebeding oneerlijk waren. Hij heeft dit dus gedaan op een tijdstip waarop wegens de werking van het gezag van gewijsde en het verval van recht de rechter niet ambtshalve kon toetsen of die bedingen oneerlijk waren, en ook de consument het oneerlijke karakter van die bedingen niet kon inroepen. De overeenkomst is ambtshalve getoetst bij de inleiding van de hypothecaire executieprocedure, maar zonder dat de toetsing van de bestreden bedingen expliciet is vermeld of gemotiveerd.

Het Hof gaat in zijn arrest in op de wisselwerking tussen het beginsel van het gezag van gewijsde, het verval van recht en de bevoegdheid van de nationale rechter om in het kader van een hypothecaire executieprocedure ambtshalve na te gaan of een contractueel beding oneerlijk is.

Het Hof merkt in zijn arrest op dat artikel 6, lid 1, en artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 zich verzetten tegen een nationale wettelijke regeling die wegens de werking van het gezag van gewijsde en het verval van recht de rechter niet de mogelijkheid biedt om in het kader van een hypothecaire executieprocedure ambtshalve na te gaan of contractuele bedingen oneerlijk zijn, en ook de consument niet de mogelijkheid biedt om na het verstrijken van de termijn om verzet aan te tekenen, in die procedure of in een latere declaratoire procedure het oneerlijke karakter van die bedingen in te roepen. Deze uitlegging van de richtlijn is van toepassing wanneer de betrokken bedingen reeds bij de inleiding van de hypothecaire executieprocedure ambtshalve zijn getoetst, zonder dat die toetsing in de beslissing waarbij verlof tot hypothecaire executie is verleend, expliciet wordt vermeld of gemotiveerd, en zonder dat in die beslissing wordt aangegeven dat die toetsing niet meer ter discussie zal kunnen worden gesteld indien geen verzet wordt aangetekend. Aangezien de consument niet op de hoogte is gebracht van het feit dat in de beslissing waarbij verlof tot hypothecaire executie is verleend, ambtshalve is getoetst of de contractuele bedingen oneerlijk waren, heeft hij immers niet met kennis van zaken kunnen beoordelen of er reden was om tegen die beslissing beroep in te stellen. Een doeltreffende controle van de mogelijke oneerlijkheid van contractuele bedingen kan niet worden gewaarborgd indien het gezag van gewijsde ook geldt voor rechterlijke beslissingen waarin van een dergelijke toetsing geen gewag wordt gemaakt (punten 49 en 50 en dictum 1).

Volgens het Hof verzetten artikel 6, lid 1, en artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 zich daarentegen niet tegen een nationale wettelijke regeling op grond waarvan een nationale rechter het eventueel oneerlijke karakter van contractuele bedingen niet – ambtshalve of op verzoek van de

consument – kan toetsen wanneer de hypothecaire zekerheid is uitgewonnen, de verhypotheceerde onroerende zaak is verkocht en de eigendomsrechten op die zaak aan een derde zijn overgedragen, mits de consument wiens zaak het voorwerp is geweest van een hypothecaire executieprocedure, zijn rechten in een latere procedure kan doen gelden teneinde de door de toepassing van de oneerlijke bedingen veroorzaakte financiële schade vergoed te krijgen (dictum 2).

Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), SPV Project 1503 e.a. (C-693/19 en C-831/19, [EU:C:2022:395](#))

Betalingsbevelprocedure en derdenbeslagprocedure – Gezag van gewijsde dat zich impliciet uitstrekt tot de geldigheid van de bepalingen van de executoriale titel – Bevoegdheid van de executierechter om ambtshalve te toetsen of een beding oneerlijk is

De hoofdgedingen betroffen geschillen tussen SPV Project 1503 Srl en Dobank SpA als gemachtigde van Unicredit SpA enerzijds en YB anderzijds, respectievelijk tussen Banco di Desio e della Brianza SpA en andere kredietinstellingen enerzijds en YX en ZW anderzijds, betreffende procedures van gedwongen tenuitvoerlegging op grond van executoriale titels met gezag van gewijsde. De Italiaanse executierechters vragen zich af of het boetebeding en het verdragingsrentebeding in de financieringsovereenkomsten alsook bepaalde bedingen in de borgtochtsovereenkomsten oneerlijk zijn. Op basis van deze overeenkomsten hebben de schuldeisers betalingsbevelen verkregen die definitief zijn geworden. De rechters merken evenwel op dat volgens de beginselen van het nationale procesrecht het gezag van gewijsde van een betalingsbevel, wanneer de consument geen verzet heeft aangetekend, zich uitstrekt tot de aanname dat de bedingen van de borgtochtsovereenkomst niet oneerlijk zijn, ook al heeft de rechter die dit bevel heeft uitgevaardigd niet uitdrukkelijk onderzocht of die bedingen oneerlijk zijn.

Het Hof maakt in zijn arrest duidelijk hoe het beginsel van het gezag van gewijsde zich verhoudt tot de bevoegdheid van de executierechter om in het kader van een betalingsbevelprocedure ambtshalve te onderzoeken of een contractueel beding op basis waarvan het betalingsbevel is uitgevaardigd, oneerlijk is.

Het Hof oordeelt dienaangaande dat artikel 6, lid 1, en artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 zich verzetten tegen een nationale regeling die bepaalt dat wanneer de schuldenaar geen verzet heeft aangetekend tegen een betalingsbevel, de executierechter niet kan toetsen of de bedingen waarop dat bevel is gebaseerd oneerlijk zijn, omdat het gezag van gewijsde van dat bevel zich impliciet uitstrekt tot de geldigheid van die bedingen. Meer in het bijzonder kan een regeling volgens welke een ambtshalve toetsing van het oneerlijke karakter van contractuele bedingen wordt geacht te hebben plaatsgevonden en gezag van gewijsde te hebben, ook al is er daarvoor geen motivering gegeven in de beslissing waarbij het betalingsbevel is uitgevaardigd, de op de nationale rechter rustende verplichting om ambtshalve te onderzoeken of die bedingen mogelijk oneerlijk zijn, volledig uithollen. In een dergelijk geval moet de executierechter op grond van het vereiste van effectieve rechterlijke bescherming – ook voor het eerst – kunnen beoordelen of de contractuele bedingen die als grondslag hebben gediend voor het betalingsbevel, oneerlijk zijn. Het is irrelevant dat de schuldenaar op het moment waarop

het betalingsbevel definitief is geworden, niet op de hoogte was van zijn hoedanigheid als „consument” in de zin van richtlijn 93/13 (punten 65-68 en dictum).

Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), Impuls Leasing România (C-725/19, [EU:C:2022:396](#))

Procedure van gedwongen tenuitvoerlegging van een leaseovereenkomst die een executoriale titel vormt – Verzet tegen de tenuitvoerlegging – Nationale regeling op grond waarvan de rechter bij wie dit verzet is ingesteld niet kan nagaan of de bedingen van een executoriale titel oneerlijk zijn – Bevoegdheid van de executierechter om ambtshalve te toetsen of een beding oneerlijk is – Bestaan van een vordering naar gemeen recht waarmee kan worden nagegaan of die bedingen oneerlijk zijn – Garantievereiste voor de opschorting van de executieprocedure

Het hoofdgeding betrof een geschil tussen IO en Impuls Leasing Romania IFN SA over het verzet dat was ingesteld tegen tenuitvoerleggingshandelingen met betrekking tot een leaseovereenkomst. De Roemeense rechter geeft aan dat de leaseovereenkomst op grond waarvan de procedure van gedwongen tenuitvoerlegging werd ingeleid, bepaalde bedingen bevat die als oneerlijk zouden kunnen worden aangemerkt. De Roemeense wetgeving biedt de executierechter bij wie verzet is aangetekend, echter niet de mogelijkheid om ambtshalve of op verzoek van de consument na te gaan of de bedingen van een overeenkomst die tussen een consument en een verkoper is gesloten en een executoriale titel vormt, oneerlijk zijn. De reden daarvan is dat er een vordering naar gemeen recht is waarbij de oneerlijkheid van de bedingen van een dergelijke overeenkomst kan worden getoetst door de rechter bij wie die vordering wordt ingesteld. De rechter ten gronde bij wie een afzonderlijke vordering is ingesteld die losstaat van de executieprocedure, is weliswaar bevoegd om die procedure op te schorten, maar de consument die om opschorting van de executieprocedure verzoekt, is verplicht om een garantie te stellen die wordt berekend op basis van het bedrag van de vordering.

Het Hof gaat in zijn arrest in op de bevoegdheid van de nationale rechter bij wie verzet is aangetekend tegen de tenuitvoerlegging van een executoriale titel, om ambtshalve te toetsen of de bedingen van die titel oneerlijk zijn.

Dienaangaande is het van oordeel dat artikel 6, lid 1, en artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 alsmede het doeltreffendheidsbeginsel zich verzetten tegen een nationale wettelijke regeling op grond waarvan de executierechter bij wie verzet is aangetekend, niet ambtshalve of op verzoek van de consument kan nagaan of de bedingen van een overeenkomst die een executoriale titel vormt oneerlijk zijn, wanneer de rechter ten gronde, bij wie met het oog op die toetsing een afzonderlijke vordering naar gemeen recht kan worden ingesteld, de executieprocedure slechts dan tot de uitspraak ten gronde kan opschorten indien er een garantie wordt gesteld, die bijvoorbeeld wordt berekend op basis van het bedrag van de vordering, en wanneer de hoogte van die garantie de consument kan ontmoedigen om een dergelijke vordering in te stellen en te handhaven. Wat die garantie betreft, preciseert het Hof dat de verhouding tussen de kosten van een rechtsvordering en het bedrag van de betwiste schuld de consument niet mag ontmoedigen om zich tot de rechter te wenden. Het is waarschijnlijk dat een schuldenaar die niet betaalt, niet beschikt over de nodige financiële middelen om de vereiste garantie te stellen. Dit geldt des te meer wanneer de waarde van de ingestelde vordering aanzienlijk hoger is dan de volledige waarde van de overeenkomst, zoals het geval lijkt te zijn bij de vordering in het hoofdgeding (punten 58 en 59 en dictum).

3. Toekenning van voorlopige maatregelen

Arrest van 14 maart 2013, Aziz (C-415/11, [EU:C:2013:164](#))

Hypothecaire leningsovereenkomst – Hypothecaire executieprocedure – Bevoegdheid van de nationale rechter ten gronde

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³⁷, stelt het Hof ook vast dat de nationale procedureregeling afbreuk doet aan de doeltreffendheid van de door richtlijn 93/13 nagestreefde bescherming, aangezien zij het voor de rechter ten gronde, bij wie de consument een verzoek heeft ingediend dat ertoe strekt te doen vaststellen dat een aan een executoriale titel ten grondslag liggend contractueel beding oneerlijk is, onmogelijk maakt om voorlopige maatregelen tot schorsing van de hypothecaire executieprocedure te gelasten wanneer dergelijke maatregelen noodzakelijk zijn ter verzekering van de volle werking van zijn einduitspraak (punt 59).

Zonder die mogelijkheid kan met de uitspraak van de rechter ten gronde waarbij het oneerlijke karakter van het aan de hypotheek ten grondslag liggende contractueel beding wordt vastgesteld en de executieprocedure dus nietig wordt verklaard, in alle gevallen waarin de executie van de verhypothekerde onroerende zaak reeds vóór deze uitspraak heeft plaatsgevonden, de consument – in strijd met artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 – slechts bescherming achteraf worden geboden in de vorm van schadeloosstelling, die onvolledig en ontoereikend is en geen passend en doeltreffend middel vormt om een eind te maken aan het gebruik van dat beding (punt 60).

4. Beoordeling van het oneerlijke karakter van een arbitragebeding

Arrest van 26 oktober 2006, Mostaza Claro (C-168/05, [EU:C:2006:675](#))

Onerlijkheid van een beding niet betwist tijdens de arbitrale procedure – Mogelijkheid om deze exceptie op te werpen in het kader van de beroepsprocedure tegen het arbitrale vonnis

Op 2 mei 2002 is tussen Móvil en een consument een abonnementsovereenkomst voor een mobiele telefoonlijn gesloten. Deze overeenkomst bevatte een arbitragebeding dat inhield dat elk geschil met betrekking tot de overeenkomst via arbitrage zou worden beslecht door de Asociación Europea de Arbitraje de Derecho y Equidad (Europese organisatie voor arbitrage en bemiddeling; hierna: „AEADE”).

³⁷ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek II.3. („Begrip ‚aanzienlijke verstoring van het evenwicht‘ ten nadele van de consument”), blz. 24.

De consument heeft een door de AEADE gewezen arbitraal vonnis voor de verwijzende rechter aangevochten met het betoog dat aangezien het arbitragebeding oneerlijk was, de arbitrageovereenkomst nietig was.

De Audiencia Provincial de Madrid (rechter in tweede aanleg Madrid, Spanje), waarbij de zaak aanhangig was gemaakt, heeft vastgesteld dat het geen twijfel leed dat de arbitrageovereenkomst een oneerlijk beding bevatte en dus nietig was.

Aangezien de consument die nietigheid evenwel niet had opgeworpen in het kader van de arbitrageprocedure, heeft die rechter, teneinde het nationale recht uit te leggen in overeenstemming met richtlijn 93/13, besloten de behandeling van de zaak te schorsen en het Hof een prejudiciële vraag te stellen. Meer bepaald wenste hij van het Hof te vernemen of een nationale rechter die kennisneemt van een beroep tot vernietiging van een voor de consument nadelig arbitraal vonnis dat is gewezen na afloop van een arbitrageprocedure die is voorgeschreven door een in een abonnementsovereenkomst voor een mobiele telefoonlijn opgenomen beding dat als oneerlijk moet worden aangemerkt, dit beroep kan toewijzen wanneer de consument zich in die arbitrageprocedure niet op het oneerlijke karakter van dat beding heeft beroepen.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat richtlijn 93/13 aldus moet worden uitgelegd dat zij van de nationale rechter verlangt dat hij de nietigheid van de arbitrageovereenkomst beoordeelt en het arbitrale vonnis vernietigt wanneer hij van oordeel is dat deze overeenkomst een oneerlijk beding bevat, ook wanneer de consument die nietigheid enkel in het kader van het beroep tot vernietiging heeft opgeworpen. Het is volgens het Hof namelijk niet uitgesloten dat de doelstelling van artikel 6 van deze richtlijn, dat de lidstaten verplicht om te bepalen dat oneerlijke bedingen de consument niet binden, niet wordt bereikt indien de rechter bij wie een beroep tot vernietiging van een arbitraal vonnis is ingesteld, niet kon oordelen over dit vonnis om de enkele reden dat de consument de nietigheid van de arbitrageovereenkomst niet in het kader van de arbitrageprocedure heeft opgeworpen. Een dergelijke omissie van de kant van de consument kan dan in geen geval worden gecompenseerd door het optreden van personen die geen partij zijn bij de overeenkomst, zodat het door de richtlijn ingevoerde stelsel van bijzondere bescherming uiteindelijk in gevaar zou worden gebracht (punten 30 en 31 en dictum).

Arrest van 6 oktober 2009, *Asturcom Telecomunicaciones* (C-40/08, [EU:C:2009:615](#))

Oneerlijk arbitragebeding – Nietigheid – Arbitrale uitspraak die kracht van gewijsde heeft verkregen – Gedwongen tenuitvoerlegging – Bevoegdheid van de nationale executierechter om de nietigheid van het oneerlijke arbitragebeding ambtshalve aan de orde te stellen

Op 24 mei 2004 is tussen Asturcom en een consument een overeenkomst inzake een abonnement voor mobiele telefonie gesloten. Deze overeenkomst bevatte een arbitragebeding waarbij werd overeengekomen dat elk geschil over de nakoming van de overeenkomst zou worden voorgelegd aan de Asociación Europea de Arbitraje de Derecho y Equidad (Europese organisatie voor arbitrage en bemiddeling; hierna: „AEADE”). De zetel van deze arbitrageinstantie, die niet in de overeenkomst was vermeld, bevindt zich te Bilbao (Spanje).

Omdat de betrokken consument een aantal rekeningen niet had betaald en zij de overeenkomst vóór afloop van de overeengekomen minimumabonnementsperiode had opgezegd, heeft Asturcom een arbitrageprocedure tegen haar ingeleid bij de AEADE.

Bij arbitraal vonnis van 14 april 2005 is die consument veroordeeld tot betaling van een bedrag van 669,60 EUR. Op 29 oktober 2007 heeft Asturcom een vordering tot gedwongen tenuitvoerlegging van dat arbitrale vonnis ingesteld bij de Juzgado de Primera Instancia n°4 de Bilbao (rechter in eerste aanleg nr. 4 Bilbao, Spanje).

Die rechter heeft in zijn verwijzingsbeslissing geconstateerd dat het in de abonnementsovereenkomst opgenomen arbitragebeding oneerlijk was. Aangezien hij echter twijfelde aan de verenigbaarheid van de nationale wetgeving met het Unierecht, met name wat de nationale procesregels betrof, heeft hij besloten het Hof om een prejudiciële beslissing te verzoeken.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat een nationale rechter die kennisneemt van een vordering tot gedwongen tenuitvoerlegging van een in kracht van gewijsde gegaan arbitraal vonnis dat is uitgesproken zonder dat de consument is verschenen, zodra hij over de daartoe noodzakelijke feitelijke en juridische gegevens beschikt, ambtshalve dient te onderzoeken of het in een consumentenovereenkomst opgenomen arbitragebeding oneerlijk is, voor zover hij een dergelijke beoordeling volgens de nationale procesregels in het kader van soortgelijke nationale vorderingen kan verrichten. Indien dit het geval is, dient deze rechter alle volgens het nationale recht daaruit voortvloeiende consequenties te trekken, teneinde zich ervan te vergewissen dat de consument door het betrokken beding niet is gebonden (dictum 1).

Het Hof wijst er namelijk op dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 een dwingende bepaling is en dat, gelet op de aard en het gewicht van het openbare belang waarop de door deze richtlijn aan de consument verzekerde bescherming berust, artikel 6 moet worden beschouwd als een norm die gelijkwaardig is aan de nationale regels die in de interne rechtsorde als regels van openbare orde gelden (punten 51 en 52).

V. Gevolgen van de vaststelling dat een beding oneerlijk is

1. Lot van de overeenkomst die een oneerlijk beding bevat

Arrest van 15 maart 2012, Pereničová en Perenič (C-453/10, [EU:C:2012:144](#))

Onjuiste opgave van het werkelijke jaarlijkse rentepercentage – Gevolgen van oneerlijke handelspraktijken en oneerlijke bedingen voor de geldigheid van de overeenkomst in haar geheel

SOS, een niet-bancaire instelling die consumentenkrediet verstrekt op basis van standaardovereenkomsten, heeft aan een echtpaar een krediet verstrekt van 150 000 Slowaakse kroon (SKK) (4 979 EUR). Volgens de kredietovereenkomst moest het krediet worden terugbetaald in 32 maandelijkse termijnen van 6 000 SKK (199 EUR), vermeerderd met een drieëndertigste bedrag dat even hoog was als het krediet zelf. De kredietnemers moesten dus een bedrag van 342 000 SKK (11 352 EUR) terugbetalen.

Het werkelijke jaarlijkse rentepercentage (WJRP) van het krediet – dat wil zeggen de totale kosten van het krediet die voor rekening van de consument komen – bedroeg volgens de kredietovereenkomst 48,63 %.

De kredietnemers hebben bij de Okresný súd Prešov (rechter in eerste aanleg Prešov, Slowakije) beroep ingesteld teneinde te doen vaststellen dat hun kredietovereenkomst meerdere oneerlijke bedingen bevatte, zoals de onjuiste opgave van het WJRP. Zij hebben die rechter tevens verzocht om de overeenkomst in haar geheel nietig te verklaren.

Die rechter heeft aan het Hof de vraag voorgelegd of de bepalingen van richtlijn 93/13 toestaan dat een consumentenovereenkomst die oneerlijke bedingen bevat, nietig wordt verklaard, wanneer dit voor de consument gunstiger is.

Het Hof brengt in zijn arrest om te beginnen in herinnering dat het doel van richtlijn 93/13 is dat in consumentenovereenkomsten opgenomen oneerlijke bedingen uit deze overeenkomsten worden verwijderd, zo mogelijk met behoud van de geldigheid van de overeenkomst in haar geheel, en niet dat alle overeenkomsten met oneerlijke bedingen nietig worden verklaard. Wat betreft de criteria om te beoordelen of een overeenkomst daadwerkelijk kan voortbestaan zonder de oneerlijke bedingen, merkt het Hof op dat moet worden gekozen voor een objectieve benadering, in die zin dat de situatie van een van de partijen bij de overeenkomst, in dit geval de consument, niet kan worden beschouwd als doorslaggevend criterium voor het verdere lot van de overeenkomst. Richtlijn 93/13 verzet zich er dus tegen dat bij de beoordeling of een overeenkomst met een of meerdere oneerlijke bedingen kan voortbestaan zonder die bedingen, uitsluitend wordt gekeken naar de gunstige gevolgen van de nietigverklaring van de overeenkomst in haar geheel voor de consument (punt 36 en dictum 1).

Het Hof stelt evenwel vast dat richtlijn 93/13 slechts een gedeeltelijke en minimale harmonisatie van de nationale wettelijke regelingen inzake oneerlijke bedingen tot stand heeft gebracht, waarbij aan de lidstaten de mogelijkheid is gelaten om de consument een hoger beschermingsniveau te waarborgen dan dat waarin de richtlijn voorziet. Bijgevolg verbiedt

richtlijn 93/13 een lidstaat niet om, binnen de grenzen van het Unierecht, te voorzien in een regeling op grond waarvan een consumentenovereenkomst die een of meerdere oneerlijke bedingen bevat, in haar geheel nietig kan worden verklaard wanneer blijkt dat de consument hierdoor beter wordt beschermd (dictum 1).

Arrest van 14 juni 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, [EU:C:2012:349](#))

Oneerlijk verdragingsrentebeding – Betalingsbevelprocedure – Bevoegdheden van de nationale rechter

Deze zaak vindt zijn oorsprong in Spanje, waar bij de rechter een verzoek om een betalingsbevel kan worden ingediend met betrekking tot een vervallen en opeisbare geldschuld van niet meer dan 30 000 EUR, wanneer het bedrag van die schuld naar behoren wordt bewezen. Wanneer een dergelijk verzoek overeenkomstig die vereisten wordt ingediend, dient de schuldenaar binnen een termijn van 20 dagen te betalen dan wel verzet aan te tekenen, in welk geval het geding in een gewone civiele procedure zal worden beslecht.

Een rechter bij wie een betalingsbevelprocedure is ingeleid, heeft volgens de Spaanse wetgeving echter niet de mogelijkheid om ambtshalve vast te stellen dat een oneerlijk beding in een consumentenovereenkomst nietig is. Dit betekent dat alleen wanneer de consument zich tegen de betaling verzet, kan worden getoetst of de in een dergelijke overeenkomst opgenomen bedingen oneerlijk zijn.

Wanneer een Spaanse rechter kan vaststellen dat een oneerlijk beding in een consumentenovereenkomst nietig is, biedt de Spaanse wetgeving hem de mogelijkheid om die overeenkomst aan te vullen door de inhoud van dat beding te herzien, zodat het niet langer oneerlijk is.

In casu had een particulier met een Spaanse bank een leningsovereenkomst voor een bedrag van 30 000 EUR gesloten voor de aankoop van een auto. Hoewel de overeenkomst in juni 2014 zou aflopen, beschouwde de bank deze eerder als beëindigd, omdat in september 2008 zeven maandelijkse termijnen nog niet waren afgelost. De bank heeft daarom de Juzgado de Primera Instancia n° 2 de Sabadell (rechter in eerste aanleg nr.2 Sabadell) verzocht om een betalingsbevel voor een bedrag dat overeenkwam met de onbetaalde termijnen, vermeerderd met de door de partijen overeengekomen rente en de kosten. Die rechter heeft ambtshalve verklaard dat het verdragingsrentebeding nietig was omdat het oneerlijk was wegens het rentepercentage van 29 %. Hij heeft de verdragingsrente vastgesteld op 19 %, op basis van de percentages van de wettelijke rente en de wettelijke moratoire interesten, en de kredietinstelling gelast het rentebedrag opnieuw te berekenen.

De Spaanse verwijzende rechter, bij wie hoger beroep tegen die beslissing was ingesteld, heeft het Hof onder meer gevraagd of de Spaanse regelgeving op grond waarvan de rechter oneerlijke bedingen niet alleen buiten toepassing kan laten, maar ook inhoudelijk kan herzien, verenigbaar is met richtlijn 93/13.

Het Hof brengt in herinnering dat uit richtlijn 93/13 volgt dat een oneerlijk beding in een consumentenovereenkomst de consument niet bindt en dat een overeenkomst die een

dergelijk beding bevat, voor de partijen bindend blijft indien zij zonder het oneerlijke beding kan voortbestaan. Het Hof stelt derhalve vast dat deze richtlijn zich verzet tegen de Spaanse regelgeving op grond waarvan de nationale rechter, wanneer hij vaststelt dat een oneerlijk beding nietig is, de inhoud van dat beding kan herzien (dictum 2).

Indien zou worden erkend dat de nationale rechter een dergelijke bevoegdheid heeft, zou dit ertoe bijdragen dat de voor verkopers afschrikkende werking die uitgaat van een loutere niet-toepassing van oneerlijke bedingen ten aanzien van de consument, wordt uitgeschakeld. Die bevoegdheid zou daardoor een minder doeltreffende bescherming van de consument verzekeren dan die welke voortvloeit uit de niet-toepassing van oneerlijke bedingen. Wanneer de nationale rechter de inhoud van oneerlijke bedingen zou kunnen herzien, zouden verkopers immers in de verleiding blijven om die bedingen te gebruiken in de wetenschap dat, ook al mochten deze ongeldig worden verklaard, de overeenkomst niettemin door de nationale rechter zou kunnen worden aangevuld en hun belang dus gediend zou zijn (punt 69).

Wanneer de nationale rechter vaststelt dat er sprake is van een oneerlijk beding, moet hij een dergelijk beding dus slechts buiten toepassing laten opdat het geen dwingende gevolgen heeft voor de consument, maar is hij niet bevoegd om de inhoud ervan te herzien. De overeenkomst waarin het beding is opgenomen, moet immers in beginsel voortbestaan zonder andere wijzigingen dan die welke het gevolg zijn van de schrapping van het oneerlijke beding, voor zover dat voortbestaan naar nationaal recht juridisch mogelijk is (punt 65).

2. Vervanging van het oneerlijke beding

Arrest van 30 april 2014, Kásler en Káslerné Rábai (C-26/13, [EU:C:2014:282](#))

In vreemde valuta opgestelde kredietovereenkomsten – Bedingen betreffende de wisselkoers – Verschil tussen de aankoopkoers, van toepassing bij de vrijgave van de lening, en de verkoopkoers, van toepassing bij de aflossing ervan – Bevoegdheden van de nationale rechter in het geval van een als ‚oneerlijk‘ gekwalificeerd beding – Vervanging van het oneerlijke beding door een nationaal voorschrift van aanvullend recht – Toelaatbaarheid

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet³⁸, oordeelt het Hof tevens dat wanneer de schrapping van een oneerlijk beding, zoals in casu, tot gevolg zou hebben dat de overeenkomst niet kan worden uitgevoerd, richtlijn 93/13 zich niet ertegen verzet dat de nationale rechter het betrokken beding vervangt door een nationaal voorschrift van aanvullend recht. Een dergelijke benadering strookt immers met het doel van de richtlijn, die met name beoogt het evenwicht tussen de partijen te herstellen en tegelijkertijd de geldigheid van de overeenkomst in haar geheel zoveel mogelijk te behouden (dictum 3).

³⁸ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 12. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

Indien een dergelijke vervanging niet was toegestaan en de rechter verplicht was om de overeenkomst nietig te verklaren, zou afbreuk dreigen te worden gedaan aan het afschrikkende karakter van de nietigheidssanctie en aan de doelstelling van bescherming van de consument. In casu zou een dergelijke nietigverklaring tot gevolg hebben dat het gehele nog verschuldigde bedrag van de lening onmiddellijk opeisbaar zou worden, hetgeen de financiële mogelijkheden van de consument zou kunnen overstijgen en daardoor eerder de belangen van de consument zou schaden dan die van de kredietverlener, die er bijgevolg niet van zou worden weerhouden dergelijke bedingen in zijn overeenkomsten op te nemen (punten 83 en 84).

Arrest van 3 oktober 2019, Dziubak (C-260/18, [EU:C:2019:819](#))

Hypothecaire lening die is geïndexeerd op een vreemde valuta – Beding betreffende de bepaling van de wisselkoers tussen valuta's – Gevolgen van de vaststelling dat een beding oneerlijk is – Mogelijkheid voor de rechter om een einde te maken aan oneerlijke bedingen door gebruik te maken van open normen van burgerlijk recht – Beoordeling van het belang van de consument – Voortbestaan van de overeenkomst zonder de oneerlijke bedingen

In 2008 sloot een echtpaar met de bank Raiffeisen een hypothecaire leningsovereenkomst die luidde in Poolse zloty's (PLN), maar was geïndexeerd op de Zwitserse frank (CHF). Terwijl de middelen dus beschikbaar werden gesteld in PLN, werden het nog verschuldigde bedrag en de maandelijkse termijnen uitgedrukt in CHF, met dien verstande dat die termijnen van de bankrekening van de leningnemers moesten worden afgeschreven in PLN. Bij de vrijgave van de lening werd het nog verschuldigde en in CHF uitgedrukte bedrag bepaald op basis van de op de dag van de vrijgave bij Raiffeisen geldende aankoopkoers PLN-CHF, terwijl de maandelijkse termijnen werden berekend op basis van de op de vervaldag ervan bij die bank geldende verkoopkoers PLN-CHF. Aangezien de leningnemers een op de CHF geïndexeerde leningsovereenkomst hadden gesloten, profiteerden zij van de op de rentevoet van deze valuta gebaseerde rentevoet, die lager was dan de voor de PLN geldende rentevoet, maar waren zij blootgesteld aan het wisselkoersrisico dat een gevolg was van de schommeling van de wisselkoers PLN-CHF.

De leningnemers hebben bij de Sąd Okręgowy w Warszawie (rechter in eerste aanleg Warschau, Polen) beroep ingesteld tot nietigverklaring van de betrokken leningsovereenkomst, waarbij zij hebben aangevoerd dat de in deze overeenkomst opgenomen bedingen betreffende het verschil tussen enerzijds de voor de vrijgave van de middelen gehanteerde wisselkoers bij aankoop en anderzijds de voor de maandelijkse aflossingen gehanteerde wisselkoers bij verkoop onwettige oneerlijke bedingen waren, waaraan zij volgens richtlijn 93/13 niet waren gebonden.

Volgens de leningnemers kon na het schrappen van de gewraakte bedingen geen correcte wisselkoers meer worden vastgesteld, zodat de overeenkomst niet kon voortbestaan. Zelfs als zou blijken dat de leningsovereenkomst kon worden uitgevoerd zonder die bedingen, als leningsovereenkomst die luidde in PLN, maar niet lager was geïndexeerd op de CHF, dan nog zou volgens de leningnemers voor die lening nog steeds het aan de CHF gekoppelde gunstiger rentetarief moeten gelden.

Onder verwijzing naar het arrest Kásler³⁹ heeft de verwijzende rechter aan het Hof de vraag voorgelegd of de oneerlijke bedingen na schrapping konden worden vervangen door nationale open normen volgens welke de in een overeenkomst tot uitdrukking gebrachte gevolgen worden aangevuld door de gevolgen die voortvloeien uit het billijkheidsbeginsel of uit de gangbare praktijken.

De verwijzende rechter wenste tevens van het Hof te vernemen of hij op grond van richtlijn 93/13 de overeenkomst nietig mocht verklaren wanneer het voortbestaan ervan zonder de oneerlijke bedingen zou leiden tot een wijziging van het karakter van het eigenlijke voorwerp ervan, in zoverre de leningsovereenkomst weliswaar niet langer was geïndexeerd op de CHF, maar de rente nog steeds zou worden berekend op basis van de voor deze valuta geldende rentevoet.

Het Hof stelt in zijn arrest om te beginnen vast dat de volgens het arrest Kásler geldende vervangingsmogelijkheid beperkt is tot bepalingen van nationaal recht die aanvullend van aard zijn of van toepassing zijn indien de partijen het daarover eens zijn, en met name berust op de gedachte dat dergelijke bepalingen worden geacht geen oneerlijke bedingen te bevatten (punt 59).

Deze bepalingen worden namelijk verondersteld het door de nationale wetgever nagestreefde evenwicht tot uitdrukking te brengen tussen alle rechten en verplichtingen van de partijen bij bepaalde overeenkomsten in gevallen waarin de partijen ofwel niet zijn afgeweken van een door de nationale wetgever voor de betrokken overeenkomsten vastgestelde standaardregel, ofwel uitdrukkelijk hebben gekozen voor de toepasselijkheid van een daartoe door de nationale wetgever ingevoerde regeling. De genoemde algemene bepalingen van het Poolse recht lijken evenwel niet specifiek door de wetgever te zijn beoordeeld met het oog op de vaststelling van dit evenwicht, zodat het vermoeden van niet-oneerlijkheid voor deze bepalingen niet geldt (punten 60 en 61).

Het Hof is bijgevolg van oordeel dat die bepalingen de leemten in een overeenkomst die zijn veroorzaakt door de schrapping van daarin opgenomen oneerlijke bedingen, niet kunnen verhelpen (punt 62).

Het Hof verklaart in dit verband dat, aangezien deze vervangingsmogelijkheid bedoeld is om de bescherming van de consument te waarborgen door diens werkelijke en actuele belangen te beschermen tegen de eventuele schadelijke gevolgen van de nietigverklaring van de betrokken overeenkomst in haar geheel, deze gevolgen moeten worden beoordeeld in het licht van de omstandigheden die bestonden of konden worden voorzien op het moment van het geschil over de schrapping van de betrokken oneerlijke bedingen, en niet van de omstandigheden die zich voordeden op het moment van sluiting van de overeenkomst (dictum 2).

Het Hof brengt voorts in herinnering dat een overeenkomst waaruit de oneerlijke bedingen zijn geschrapt, voor de partijen bindend blijft wat de overige bedingen betreft, voor zover naar nationaal recht een dergelijk voortbestaan zonder de oneerlijke bedingen juridisch mogelijk is.

³⁹ Arrest van het Hof van 30 april 2014, [Kásler en Káslerné Rábai](#) (C-26/13, EU:C:2014:282), besproken in rubriek I.3. 3.2 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”).

Het Hof merkt in dit verband op dat volgens de verwijzende rechter na de enkele schrapping van de bedingen betreffende het wisselkoersverschil het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst lijkt te worden gewijzigd doordat de overeenkomst niet langer zou zijn geïndexeerd op de CHF, terwijl de toegepaste rentevoet wel gebaseerd zou blijven op de rentevoet van deze valuta. Aangezien een dergelijke wijziging naar Pools recht juridisch onmogelijk lijkt te zijn, verzet de richtlijn zich niet ertegen dat de litigieuze overeenkomst door de Poolse rechter nietig wordt verklaard (punten 39, 42 en 43).

Dienaangaande benadrukt het Hof dat de nietigverklaring van de gewraakte bedingen niet alleen zou leiden tot de schrapping van het indexeringsmechanisme en het wisselkoersverschil, maar indirect ook tot de verdwijning van het wisselkoersrisico, dat rechtstreeks verband houdt met de indexering van de lening op een vreemde valuta. Het Hof wijst erop dat het reeds heeft geoordeeld dat bedingen betreffende het wisselkoersrisico het eigenlijke voorwerp definiëren van een op een vreemde valuta geïndexeerde leningsovereenkomst, zodat het hoe dan ook onzeker is of het objectief mogelijk is de in het hoofdgeding aan de orde zijnde leningsovereenkomst te handhaven (punt 44).

Het Hof brengt tot slot in herinnering dat indien de consument er de voorkeur aan geeft geen gebruik te maken van het bij richtlijn 93/13 ingevoerde systeem van bescherming tegen het gebruik van oneerlijke bedingen, dit beschermingssysteem niet wordt toegepast. De consument moet volgens het Hof ook kunnen weigeren krachtens dat systeem te worden beschermd tegen de schadelijke gevolgen van de nietigverklaring van de overeenkomst in haar geheel, wanneer hij deze bescherming niet wil genieten (punt 55).

Arrest van 7 november 2019, Kanyebe e.a. (gevoegde zaken C-349/18–C-351/18, [EU:C:2019:936](#))⁴⁰

Algemene vervoervoorwaarden van een spoorwegonderneming – Dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen – Boetebeding – Bevoegdheden van de nationale rechter

Dit arrest is gewezen in het kader van drie gedingen tussen de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen (NMBS) enerzijds en drie reizigers anderzijds over de toeslagen die van laatstgenoemden werden geëist omdat zij zonder vervoerbewijs met de trein hadden gereisd. Omdat die reizigers hadden geweigerd hun situatie te regulariseren door ofwel onmiddellijk de ritprijs te betalen, vermeerderd met toeslagen, ofwel later een forfaitair bedrag te betalen, heeft de NMBS hen gedagvaard teneinde hen te doen veroordelen om aan haar de bedragen te betalen die zij verschuldigd waren wegens de genoemde schendingen van haar vervoervoorwaarden. De NMBS heeft daarbij aangevoerd dat de rechtsverhouding tussen haar en de betrokken reizigers niet van contractuele maar van administratieve aard was, aangezien laatstgenoemden geen vervoerbewijs hadden aangeschaft. De verwijzende rechter, bij wie die gedingen aanhangig waren gemaakt, heeft het Hof onder meer een vraag gesteld over de omvang van de bescherming die richtlijn 93/13 verleent aan dergelijke reizigers die gebruikmaken van de diensten van een vervoerbedrijf zonder te beschikken over een vervoerbewijs.

⁴⁰ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek V.3. („Andere gevolgen”).

Het Hof brengt om te beginnen in herinnering dat volgens artikel 1, lid 2, van richtlijn 93/13 contractuele bedingen waarin onder meer dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen, niet aan de bepalingen van deze richtlijn zijn onderworpen, en dat het aan de nationale rechter staat om na te gaan of het in het hoofdgeding aan de orde zijnde beding onder deze uitsluiting van de werkingssfeer van deze richtlijn valt. Ervan uitgaande dat dat beding binnen die werkingssfeer valt, gaat het Hof in op de vraag welke bevoegdheden de nationale rechter op grond van artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 heeft wanneer hij vaststelt dat een contractueel beding oneerlijk is in de zin van deze richtlijn (punt 61).

Het Hof verklaart voor recht dat die bepaling zich ook ertegen verzet dat een nationale rechter een dergelijk beding op grond van beginselen van zijn overeenkomstenrecht vervangt door een nationale bepaling van aanvullend recht, behalve wanneer de betrokken overeenkomst in geval van schrapping van het oneerlijke beding niet kan voortbestaan of wanneer de vernietiging van de overeenkomst in haar geheel uiterst nadelige consequenties heeft voor de consument (dictum 2).

Arrest van 3 maart 2020 (Grote kamer), Gómez del Moral Guasch (C-125/18, [EU:C:2020:138](#))

Hypothecaire leningsovereenkomst – Variabele rentevoet – Op de hypothecaire leningen van de spaarbanken gebaseerde referentie-index – In een wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling geregelde index – Eenzijdige toevoeging van een dergelijk beding door de kredietverlener – Toetsing van het transparantievereiste door de nationale rechter – Gevolgen van de vaststelling van het oneerlijke karakter van het beding

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet⁴¹, brengt het Hof in herinnering dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich niet ertegen verzet dat de nationale rechter een in een consumentenovereenkomst opgenomen oneerlijk beding op grond van beginselen van het overeenkomstenrecht schrapt en door een nationale bepaling van aanvullend recht vervangt in gevallen waarin de rechter ten gevolge van de ongeldigverklaring van het oneerlijke beding verplicht zou zijn om de overeenkomst in haar geheel nietig te verklaren, waardoor de consument zou worden geconfronteerd met uiterst nadelige consequenties (punt 61).

Een dergelijke nietigverklaring zou in beginsel immers tot gevolg kunnen hebben dat het gehele nog verschuldigde bedrag van de lening onmiddellijk opeisbaar wordt, hetgeen de financiële mogelijkheden van de consument zou kunnen overstijgen. Daardoor zouden eerder de belangen van de consument worden geschaad dan die van de kredietverlener, die er bijgevolg niet van zou worden weerhouden dergelijke bedingen op te nemen in de door hem voorgestelde overeenkomsten. In casu heeft de Spaanse wetgever na de sluiting van de leningsovereenkomst een nieuwe index ingevoerd, die – onder voorbehoud van verificatie door de verwijzende rechter – een aanvullend karakter heeft. In deze omstandigheden is het Hof van oordeel dat artikel 6, lid 1, en artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 niet eraan in de weg staan dat de nationale rechter in geval van nietigheid van een oneerlijk contractueel beding dat een referentie-index voor de berekening van de variabele rente van een lening vaststelt, die index

⁴¹ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.1 („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen waarin dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn overgenomen”), blz. 9.

vervangt door genoemde nieuwe index, die van toepassing is wanneer de partijen bij de overeenkomst niet anders zijn overeengekomen, voor zover de betrokken hypotheekovereenkomst in geval van schrapping van dat oneerlijke beding niet kan voortbestaan en de nietigverklaring van die overeenkomst in haar geheel de consument zou blootstellen aan uiterst nadelige consequenties (punten 63-67 en dictum 4).

Arrest van 12 januari 2023, D.V. (Advocatenhonorarium op basis van een uurtarief), (C-395/21, EU:C:2023:14)

Overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten tussen een advocaat en een consument – Beding dat voorziet in een advocatenhonorarium op basis van een uurtarief – Artikel 6, lid 1 – Bevoegdheden van de nationale rechter wanneer een beding als „oneerlijk” wordt aangemerkt

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet⁴², spreekt het Hof zich uit over de gevolgen die moeten worden verbonden aan de vaststelling dat een beding in een tussen een advocaat en een consument gesloten overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten waarin de kosten van de verleende diensten worden vastgelegd op basis van een uurtarief, als oneerlijk moet worden aangemerkt. Het Hof merkt in dit verband op dat de nationale rechter dat beding buiten toepassing dient te laten, tenzij de consument zich daartegen verzet (punt 55).

Het Hof preciseert dat wanneer een overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten volgens de relevante bepalingen van nationaal recht na de schrapping van het oneerlijke kostenbeding niet kan voortbestaan, en wanneer die diensten zijn verricht, richtlijn 93/13 niet eraan in de weg staat dat die overeenkomst nietig wordt verklaard en dat de nationale rechter de situatie herstelt waarin de consument zich zonder dat beding zou hebben bevonden, zelfs wanneer dit ertoe leidt dat de advocaat geen vergoeding ontvangt voor zijn diensten (punt 59).

Wat betreft de gevolgen die de nietigverklaring van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde overeenkomsten zou kunnen hebben voor de consument, herinnert het Hof aan zijn rechtspraak waarin het in verband met een leningsovereenkomst heeft geoordeeld dat de nietigverklaring van een dergelijke overeenkomst in haar geheel in beginsel tot gevolg zou hebben dat het gehele nog verschuldigde bedrag van de lening onmiddellijk opeisbaar wordt, hetgeen de financiële mogelijkheden van de consument zou kunnen overstijgen en voor deze laatste uiterst nadelige consequenties zou kunnen hebben. Het uiterst nadelige karakter van de nietigverklaring van een overeenkomst kan echter niet worden herleid tot alleen de louter financiële consequenties ervan (punt 61).

Het is immers niet uitgesloten dat de nietigverklaring van een overeenkomst die betrekking heeft op reeds verrichte juridische diensten, de consument in een situatie van rechtsonzekerheid brengt, met name wanneer het nationale recht de advocaat de mogelijkheid biedt om op basis van een andere rechtsgrond dan de nietig verklaarde overeenkomst vergoeding voor zijn diensten te eisen. De nietigheid van de overeenkomst zou bovendien van

⁴² Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek I.3. 3.2. („Uitsluitingen van de werkingssfeer van richtlijn 93/13 – Contractuele bedingen die het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst bepalen of betrekking hebben op de prijs of vergoeding en de als tegenprestatie te leveren goederen of te verrichten diensten”), blz. 16. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.1. („Begrip „oneerlijk beding”) en rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

invloed kunnen zijn op de geldigheid en de doeltreffendheid van de ter uitvoering daarvan verrichte handelingen (punt 62).

In deze omstandigheden stelt het Hof vast dat wanneer de consument uiterst nadelige gevolgen zou ondervinden van de nietigverklaring van de overeenkomst in haar geheel, waarbij het aan de verwijzende rechter staat om dit na te gaan, richtlijn 93/13 niet eraan in de weg staat dat de nationale rechter de nietigheid van het oneerlijke beding verhelpt door het te vervangen door een nationale bepaling van aanvullend recht of een nationale bepaling waarover de partijen bij de betrokken overeenkomst het eens zijn dat zij wordt toegepast. Daarentegen staat deze richtlijn wel eraan in de weg dat de nationale rechter het nietig verklaarde oneerlijke beding vervangt door een rechterlijke raming van de vergoeding die verschuldigd is voor genoemde diensten (dictum 4).

3. Andere gevolgen

Arrest van 21 januari 2015, Unicaja Banco en Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 en C-487/13, [EU:C:2015:21](#))

Hypotheekovereenkomsten – Verdragingsrentebedingen – Oneerlijke bedingen – Hypothecaire executieprocedure – Matiging van de rente – Bevoegdheden van de nationale rechter

De hoofdgedingen betroffen executieprocedures die door Unicaja Banco en Caixabank waren ingesteld ter zake van een aantal hypotheekleningen. In alle in de hoofdgedingen aan de orde zijnde kredietovereenkomsten was bovendien een clausule opgenomen die de kredietverlener de mogelijkheid gaf om bij niet-nakoming door de kredietnemer van diens betalingsverplichtingen de oorspronkelijk overeengekomen einddatum te vervroegen en betaling te vorderen van de gehele verschuldigde hoofdsom, vermeerderd met de overeengekomen rente, verdragingsrente, provisies, kosten en uitgaven. Unicaja Banco en Caixabank hebben bij de verwijzende rechter vorderingen ingesteld om verlof tot executie te krijgen voor de bedragen die verschuldigd waren na toepassing van de in de betrokken hypotheekovereenkomsten opgenomen verdragingsrente.

In het kader van deze procedures heeft die rechter stilgestaan bij de mogelijke oneerlijkheid, in de zin van artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13, van de verdragingsrentebedingen en het hanteren van verdragingsrente op de hoofdsom die als gevolg van niet-tijdige betaling vervroegd opeisbaar was. De verwijzende rechter heeft echter twijfels geuit omtrent de gevolgen die hij aan de oneerlijkheid van die bedingen moest verbinden overeenkomstig de nationale bepaling op grond waarvan de nationale rechter bij wie een hypothecaire executieprocedure aanhangig is, moet gelasten dat de bedragen die verschuldigd zijn uit hoofde van een in een hypothecaire leningsovereenkomst opgenomen beding dat voorziet in een verdragingsrente die meer bedraagt dan driemaal de wettelijke rente, worden herberekend en dat daarbij een verdragingsrente wordt gehanteerd die onder dat drempelbedrag blijft.

Dienaangaande stelt het Hof om te beginnen vast dat volgens de verwijzende rechter de verdragingsrentebedingen die zijn opgenomen in de hypothecaire leningsovereenkomsten waarvan de executie wordt gevraagd, „oneerlijk” zijn in de zin van artikel 3 van richtlijn 93/13

(punt 27). In dit verband brengt het in herinnering dat met betrekking tot de gevolgen die moeten worden verbonden aan de vaststelling van de oneerlijkheid van een bepaling van een overeenkomst tussen een verkoper en een consument, uit de bewoordingen van artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 volgt dat de nationale rechter een oneerlijk contractueel beding slechts buiten toepassing dient te laten opdat het geen dwingende gevolgen heeft voor de consument, maar niet bevoegd is om de inhoud daarvan te herzien. De overeenkomst moet immers in beginsel voortbestaan zonder andere wijzigingen dan die welke het gevolg zijn van de schrapping van de oneerlijke bedingen, voor zover dat voortbestaan naar nationaal recht juridisch mogelijk is (punt 28).

Uit de verwijzingsbeslissingen blijkt dat de betrokken nationale bepaling voorziet in matiging van de verpagingsrente op geldleningen of kredieten voor de verkrijging van een als hoofdverblijf gebruikte woning die worden gedekt door een op die woning gevestigde hypotheek (punt 35). De werkingssfeer van die bepaling ziet op alle hypothecaire leningsovereenkomsten en onderscheidt zich daarmee van de werkingssfeer van richtlijn 93/13, die uitsluitend betrekking heeft op oneerlijke bedingen in overeenkomsten tussen verkopers en consumenten. Hieruit volgt dat de door de wetgever opgelegde verplichting tot inachtneming van het voor verpagingsrente geldende drempelbedrag van driemaal de wettelijke rente, de beoordeling door de rechter van de oneerlijkheid van een verpagingsrentebeding volstrekt onverlet laat (punt 36).

In dit verband brengt het Hof in herinnering dat volgens artikel 4, lid 1, van richtlijn 93/13 bij de beoordeling van de oneerlijkheid van een beding van een overeenkomst alle omstandigheden rond de sluiting van de overeenkomst, op het moment waarop de overeenkomst is gesloten, in aanmerking moeten worden genomen, rekening houdend met de aard van de goederen of diensten waarop de overeenkomst betrekking heeft. Hieruit volgt dat daarbij ook de gevolgen moeten worden beoordeeld die dat beding kan hebben in het kader van het op de overeenkomst toepasselijke recht, hetgeen een onderzoek van het nationale rechtsstelsel impliceert (punt 37). Het Hof brengt voorts in herinnering dat een nationale rechter die uitspraak moet doen in een geding tussen uitsluitend particulieren, bij de toepassing van de nationale bepalingen het gehele nationale recht in beschouwing moet nemen en dit zoveel mogelijk in het licht van de bewoordingen en van de doelstelling van de toepasselijke richtlijn moet uitleggen om tot een oplossing te komen die in overeenstemming is met het daarmee beoogde doel (punt 38).

Het Hof is dan ook van oordeel dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich niet verzet tegen een nationale bepaling als die welke aan de orde is in de hoofdgedingen, mits de toepassing daarvan de beoordeling door de nationale rechter van de oneerlijkheid van een dergelijk beding onverlet laat, en niet belet dat de rechter dat beding buiten toepassing laat indien hij tot het oordeel komt dat het „oneerlijk” is. De vaststelling van een wettelijk drempelbedrag belet immers niet dat de nationale rechter aan wie een in een overeenkomst opgenomen verpagingsrentebeding wordt voorgelegd waarbij de verpagingsrente lager is dan het in het nationale recht bedoelde drempelbedrag, toetst of dat beding mogelijk oneerlijk is (punt 40 en dictum).

Wanneer de in een beding van een hypothecaire leningsovereenkomst vastgelegde verpagingsrente meer bedraagt dan het in het nationale recht bedoelde bedrag en op grond van dit recht gematigd moet worden, mag dat daarentegen niet beletten dat de nationale rechter behalve tot matiging over te gaan ook alle gevolgen verbindt aan de mogelijke

oneerlijkheid, in het licht van richtlijn 93/13, van het verdragingsrentebeding en het beding indien nodig vernietigt (punten 41 en 42).

Arrest van 7 augustus 2018, Banco Santander (C-96/16 en 94/17, [EU:C:2018:643](#))

Cessie van vorderingen – Leningsovereenkomst met een consument – Criteria voor de beoordeling van het oneerlijke karakter van een in de overeenkomst opgenomen verdragingsrentebeding – Gevolgen van de oneerlijkheid

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet⁴³, verklaart het Hof dat richtlijn 93/13 zich niet verzet tegen nationale rechtspraak als die van de Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje), volgens welke de oneerlijkheid van een in een leningsovereenkomst met een consument opgenomen verdragingsrentebeding waarover niet is onderhandeld, tot gevolg heeft dat de verdragingsrente volledig wordt geschrapt, maar de in die overeenkomst vastgelegde gewone rente blijft lopen (dictum 3).

Het Hof merkt in het bijzonder op dat uit richtlijn 93/13 niet voortvloeit dat het buiten toepassing laten of vernietigen van het in een leningsovereenkomst opgenomen verdragingsrentebeding omdat het oneerlijk is, tot gevolg heeft dat ook het in die overeenkomst opgenomen beding waarin de gewone rente is vastgelegd, buiten toepassing moet worden gelaten of moet worden vernietigd. Dit geldt des te meer omdat er tussen die twee bedingen een duidelijk onderscheid moet worden gemaakt. Volgens het Hof is het doel van de verdragingsrente om de niet-nakoming door de schuldenaar van de verplichting om de lening binnen contractueel overeengekomen termijnen terug te betalen, te bestraffen, de schuldenaar aan te sporen om geen vertraging op te lopen bij het nakomen van zijn verplichtingen en in voorkomend geval de schade te vergoeden die de kredietverlener heeft geleden door de betalingsachterstand. De gewone rente daarentegen strekt tot vergoeding voor de terbeschikkingstelling van een geldsom door de kredietverlener, totdat die geldsom is terugbetaald. Deze overwegingen gelden ongeacht de wijze waarop het contractuele verdragingsrentebeding en het contractuele beding waarin de gewone rente is vastgelegd, zijn geredigeerd. Dit is in het bijzonder niet alleen zo wanneer de verdragingsrente onafhankelijk van de gewone rente wordt bepaald in een afzonderlijk beding, maar ook wanneer de verdragingsrente een verhoging van de gewone rente met een aantal procentpunten is. In het laatste geval moet, aangezien het oneerlijke beding ziet op de verhoging, op grond van richtlijn 93/13 slechts die verhoging worden geschrapt (punten 67 en 77).

⁴³ Zie voor het juridische en feitelijke kader van het geding rubriek II.1. („Begrip „oneerlijk beding“”), blz. 20.

Arrest van 26 maart 2019 (Grote kamer), Abanca Corporación Bancaria (C-70/17 en C-179/17, EU:C:2019:250)

Beding inzake vervroegde opeisbaarheid van een hypothecaire lening – Vaststelling van het deels oneerlijke karakter van het beding – Bevoegdheden van de nationale rechter met betrekking tot een als „oneerlijk” gekwalificeerd beding – Vervanging van het oneerlijke beding door een bepaling van nationaal recht

De hoofdgedingen betroffen in Spanje afgesloten hypothecaire leningsovereenkomsten waarin een beding was opgenomen dat onder meer voorzag in de vervroegde opeisbaarheid van de lening wanneer één maandelijks termijn niet werd voldaan.

De verwijzende rechters wensten in wezen van het Hof te vernemen of de artikelen 6 en 7 van richtlijn 93/13 aldus moeten worden uitgelegd dat een oneerlijk geacht beding inzake vervroegde opeisbaarheid van een hypothecaire lening niettemin gedeeltelijk kan worden gehandhaafd mits de onderdelen die dat beding oneerlijk maken, worden geschrapt. Zij hebben het Hof voorts gevraagd of, zo dat niet mogelijk is, die bepalingen aldus kunnen worden uitgelegd dat de hypothecaire executieprocedure die op grond van het betrokken beding is ingeleid, toch kan worden voortgezet door aanvullend een bepaling van nationaal recht toe te passen, wanneer de onmogelijkheid om van die procedure gebruik te maken mogelijkerwijs indruist tegen de belangen van de consumenten.

Het Hof komt tot het oordeel dat de artikelen 6 en 7 van richtlijn 93/13 aldus moeten worden uitgelegd dat zij eraan in de weg staan dat een als oneerlijk aangemerkt beding inzake vervroegde opeisbaarheid van een hypothecaire lening gedeeltelijk wordt gehandhaafd mits de onderdelen die dat beding oneerlijk maken, worden geschrapt, wanneer een dergelijke schrapping neerkomt op een herziening van de inhoud van dat beding. Volgens het Hof staan diezelfde bepalingen niet eraan in de weg dat de nationale rechter de nietigheid van een dergelijk oneerlijk beding verhelpt door dat beding te vervangen door de nieuwe tekst van de wettelijke bepaling waarop dat beding is geïnspireerd en die van toepassing is wanneer de contractpartijen dit zijn overeengekomen, voor zover de betrokken hypotheekovereenkomst niet kan voortbestaan wanneer het oneerlijke beding wordt geschrapt en de consument door de nietigverklaring van de overeenkomst in haar geheel wordt geconfronteerd met uiterst nadelige consequenties (dictum).

Het is juist dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich verzet tegen een bepaling van nationaal recht op grond waarvan de nationale rechter die vaststelt dat een oneerlijk beding in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument nietig is, deze overeenkomst kan aanvullen door de inhoud van dat beding te herzien. Indien de nationale rechter bevoegd was om de inhoud van oneerlijke bedingen in een dergelijke overeenkomst te herzien, zou mogelijkerwijs afbreuk worden gedaan aan de verwezenlijking van de langetermijndoelstelling van artikel 7 van richtlijn 93/13. Die bevoegdheid zou namelijk ertoe bijdragen dat de afschrikkende werking die voor verkopers uitgaat van het feit dat dergelijke oneerlijke bedingen zonder meer buiten toepassing worden gelaten ten aanzien van de consument, wordt tenietgedaan doordat verkopers nog steeds geneigd zouden zijn om de betrokken bedingen te gebruiken, in de wetenschap dat, ook al mochten deze ongeldig worden verklaard, de overeenkomst niettemin – voor zover noodzakelijk – door de nationale rechter zou kunnen worden aangevuld en hun belang dus gediend zou zijn (punten 53 en 54).

In een situatie waarin een overeenkomst tussen een verkoper en een consument niet kan voortbestaan nadat een oneerlijk beding is geschrapt, verzet artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich echter niet ertegen dat de nationale rechter het oneerlijke beding op grond van beginselen van het overeenkomstenrecht nietig verklaart en door een nationale bepaling van aanvullend recht vervangt in gevallen waarin de rechter ten gevolge van de ongeldigverklaring van het oneerlijke beding verplicht zou zijn om de overeenkomst in haar geheel nietig te verklaren, waardoor de consument zou worden geconfronteerd met uiterst nadelige consequenties en in zijn belangen zou worden geschaad (punt 56).

Een dergelijke vervanging wordt volledig gerechtvaardigd door de doelstelling van richtlijn 93/13. Zij strookt namelijk met de doelstelling van artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13, aangezien deze bepaling ertoe strekt om het in de overeenkomst vastgelegde formele evenwicht tussen de rechten en verplichtingen van de partijen bij de overeenkomst te vervangen door een reëel evenwicht dat de gelijkheid tussen die partijen herstelt, en niet om alle overeenkomsten met oneerlijke bedingen nietig te verklaren (punt 57).

Indien een oneerlijk beding niet zou mogen worden vervangen door een nationale bepaling van aanvullend recht en de rechter daardoor verplicht zou zijn om de overeenkomst in haar geheel nietig te verklaren, zou de consument geconfronteerd kunnen worden met uiterst nadelige consequenties, zodat afbreuk dreigt te worden gedaan aan het afschrikkende karakter van de nietigverklaring van de overeenkomst. Wat een leningsovereenkomst betreft, zou een dergelijke nietigverklaring immers in beginsel tot gevolg hebben dat het gehele nog verschuldigde bedrag van de lening onmiddellijk opeisbaar wordt, hetgeen de financiële mogelijkheden van de consument zou kunnen overstijgen. Daardoor zouden eerder de belangen van de consument worden geschaad dan die van de kredietverlener, die er bijgevolg niet van zou worden weerhouden dergelijke bedingen op te nemen in de door hem voorgestelde overeenkomsten (punt 58).

Om soortgelijke redenen moet er volgens het Hof van worden uitgegaan dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 in een situatie waarin een tussen een verkoper en een consument gesloten hypothecaire leningsovereenkomst niet kan voortbestaan na de schrapping van een oneerlijk beding waarvan de formulering is geïnspireerd op een wettelijke bepaling die van toepassing is wanneer de contractpartijen dit zijn overeengekomen, zich niet ertegen verzet dat de nationale rechter dat beding, om de nietigheid van die overeenkomst te voorkomen, vervangt door de na de sluiting van de overeenkomst ingevoerde nieuwe tekst van die wettelijke referentie bepaling, omdat de consument door de nietigverklaring van de overeenkomst zou worden geconfronteerd met uiterst nadelige consequenties (punt 59).

Het staat aan de verwijzende rechters om overeenkomstig de regels van het nationale recht en op objectieve wijze na te gaan of de schrapping van de in de hoofdgedingen aan de orde zijnde bedingen tot gevolg zou hebben dat de hypothecaire leningsovereenkomsten niet langer kunnen voortbestaan.

In een dergelijk geval dienen de verwijzende rechters na te gaan of de nietigverklaring van de in de hoofdgedingen aan de orde zijnde hypothecaire leningsovereenkomsten ertoe leidt dat de betrokken consumenten worden geconfronteerd met uiterst nadelige consequenties. Het Hof merkt in dit verband op dat uit de verwijzingsbeslissingen blijkt dat die nietigverklaring met name gevolgen zou kunnen hebben voor de nationale procedurele voorschriften die van

toepassing zijn op de terugbetaling aan de banken, via een gerechtelijke procedure, van het volledige bedrag van de lening dat de consumenten nog verschuldigd zijn (punt 61).

Arrest van 7 november 2019, Kanyeba e.a. (gevoegde zaken C-349/18–C-351/18, [EU:C:2019:936](#))

Algemene vervoer voorwaarden van een spoorwegonderneming – Boetebeding – Bevoegdheden van de nationale rechter

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet⁴⁴, komt het Hof, dat zich uitspreekt over een in een consumentenovereenkomst opgenomen boetebeding, tot het oordeel dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich ertegen verzet dat een nationale rechter die vaststelt dat een dergelijk boetebeding oneerlijk is, het bedrag van de volgens dat beding door de consument te betalen boete matigt (dictum 2).

Arrest van 9 juli 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))

Hypothecaire leningsovereenkomst – Beding dat ertoe strekt de variabiliteit van het rentetarief te beperken („bodemrentebeding”) – Schuldvernieuwingsovereenkomst – Afstand van het recht om rechtsvorderingen in te stellen tegen bedingen in een overeenkomst – Geen bindend karakter

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet⁴⁵, oordeelt het Hof dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich niet ertegen verzet dat een in een overeenkomst tussen een verkoper en een consument opgenomen beding waarvan het oneerlijke karakter in rechte kan worden vastgesteld, het voorwerp kan uitmaken van een schuldvernieuwingsovereenkomst tussen die verkoper en die consument waarbij laatstgenoemde afstand doet van de gevolgen die een oneerlijkverklaring van dat beding met zich zou brengen, mits die afstand is gebaseerd op vrije en geïnformeerde instemming van de consument, hetgeen aan de nationale rechter staat om na te gaan (dictum 1).

Het Hof preciseert dat de afstand door de consument van het recht om zich te beroepen op de nietigheid van een oneerlijk beding, slechts in aanmerking kan worden genomen indien de consument zich toen hij die afstand deed bewust was van het niet-bindende karakter van dat beding en van de gevolgen die daaruit voortvloeiden. Alleen in dat geval kan worden aangenomen dat zijn akkoord met de vernieuwing van een dergelijk beding is gebaseerd op vrije en geïnformeerde instemming, met inachtneming van de vereisten van artikel 3 van richtlijn 93/13, hetgeen aan de nationale rechter staat om na te gaan (punt 29).

⁴⁴ Zie voor het juridische en feitelijke kader van het geding rubriek V.2. („Vervanging van het oneerlijke beding”), blz. 55.

⁴⁵ Zie voor het juridische en feitelijke kader van het geding rubriek II.1. („Begrip ‚oneerlijk beding’”), blz. 21. Dit arrest wordt ook besproken in rubriek II.2. („Begrip beding ‚waarover niet afzonderlijk is onderhandeld’”) en rubriek III.2. („Eisen van goede trouw, evenwicht en transparantie”).

4. Beperking in de tijd van de gevolgen van de nietigverklaring

Arrest van 21 december 2016 (Grote kamer), Gutiérrez Naranjo (C-154/15, C-307/15 en C-308/15, [EU:C:2016:980](#))

Hypothecaire leningen – Oneerlijke bedingen – Nietigverklaring – Beperking in de tijd door de nationale rechter van de gevolgen van de nietigverklaring van een oneerlijk beding

De hoofdgedingen betroffen in hypothecaire leningsovereenkomsten opgenomen bedingen die voorzagen in een minimumrente waaronder de variabele rente niet meer kon dalen. Hoewel die „bodemrentebedingen” in een eerder arrest van de Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje) als oneerlijk waren aangemerkt in het licht van de rechtspraak van het Hof over de uitlegging van richtlijn 93/13, had die rechter de uit de nietigverklaring van die bedingen voortvloeiende terugbetalingsplicht in het algemeen beperkt tot de bedragen die na de uitspraak van zijn standaardarrest onverschuldigd waren betaald. In deze omstandigheden hebben de verwijzende rechters, die waren aangezocht door consumenten die nadelige gevolgen hadden ondervonden van de toepassing van de betrokken bodemrentebedingen, het Hof gevraagd of een dergelijke beperking in de tijd van de gevolgen van de nietigverklaring verenigbaar was met richtlijn 93/13.

Het Hof benadrukt in zijn arrest dat de vaststelling dat een beding oneerlijk is in de zin van richtlijn 93/13, tot gevolg moet hebben dat de situatie waarin de consument zich zonder dat beding zou hebben bevonden, wordt hersteld. In casu moest de vaststelling dat de bodemrentebedingen oneerlijk waren, dus een recht doen ontstaan op terugbetaling van de voordelen die ten nadele van de consument onverschuldigd waren verkregen (punten 66 en 67).

Het Hof preciseert in dit verband dat een nationale rechter weliswaar mag beslissen dat zijn uitspraak in het belang van de rechtszekerheid geen gevolgen mag hebben voor situaties waarover reeds definitief uitspraak is gedaan in eerdere rechterlijke beslissingen, maar dat daarentegen alleen het Hof kan beslissen over beperkingen in de tijd die voor een door hem aan een regel van Unierecht gegeven uitlegging hebben te gelden. Het Hof merkt bovendien op dat, aangezien de door de Tribunal Supremo toegepaste beperking in de tijd van de gevolgen van de nietigverklaring van de bodemrentebedingen consumenten het recht ontnemt op volledige terugbetaling van de bedragen die zij onverschuldigd hebben betaald, de aan consumenten geboden bescherming onvolledig en ontoereikend is. In deze omstandigheden vormt een dergelijke beperking – in strijd met de richtlijn – geen geschikt en doeltreffend middel om een eind te maken aan het gebruik van dit soort bedingen. Het Unierecht verzet zich dan ook tegen deze beperking in de tijd van de uit de nietigverklaring van een oneerlijk beding voortvloeiende terugbetalingsplicht (punten 70, 72, 73, 75 en dictum).

Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), Unicaja Banco (C-869/19, [EU:C:2022:397](#))

Hypotheekovereenkomst – Oneerlijk karakter van het „bodemrentebeding” waarin deze overeenkomst voorziet – Nationale regeling inzake de gerechtelijke procedure in hoger beroep – Beperking in de tijd van de gevolgen van de nietigverklaring van een oneerlijk beding – Terugbetaling – Bevoegdheid tot ambtshalve toetsing van de nationale rechter die in hoger beroep uitspraak doet

Het hoofdgeding betref een geschil tussen L en Banco de Caja España de Inversiones, Salamanca y Soria SAU, waarvan Unicaja Banco SA de rechtsopvolger is, over het feit dat een middel inzake schending van het Unierecht niet ambtshalve door de nationale rechter in hoger beroep was onderzocht. De bankinstelling heeft aan L een hypothecaire lening verstrekt. De overeenkomst voorziet in een „bodemrentebeding” op grond waarvan de variabele rente niet lager dan 3 % kon zijn. L, die van mening was dat dat beding wegens gebrek aan transparantie als oneerlijk moest worden aangemerkt, heeft tegen de bankinstelling een vordering ingesteld tot nietigverklaring van dat beding en tot veroordeling van de bankinstelling tot terugbetaling van de door haar ten onrechte ontvangen bedragen. De rechter in eerste aanleg heeft de vordering toegewezen, met dien verstande dat hij overeenkomstig de nationale rechtspraak de terugbetalingsplicht in de tijd heeft beperkt. De rechter in tweede aanleg, bij wie de bankinstelling hoger beroep had ingesteld, heeft niet de volledige terugbetaling van de op grond van het bodemrentebeding betaalde bedragen gelast, aangezien L niet in hoger beroep was gegaan tegen het in eerste aanleg gewezen vonnis. Volgens het Spaanse recht kan de rechter in hoger beroep, wanneer een deel van het dictum van een vonnis door geen van de partijen wordt betwist, dat deel niet buiten toepassing laten of wijzigen. Deze regel vertoont overeenkomsten met het gezag van gewijsde. De Tribunal Supremo (hoogste rechterlijke instantie, Spanje) heeft het Hof dan ook gevraagd of het nationale recht verenigbaar is met het Unierecht, met name voor zover een nationale rechter bij wie hoger beroep is ingesteld tegen een vonnis dat de terugbetaling van bedragen die door de consument onverschuldigd zijn voldaan op grond van een als oneerlijk aangemerkt beding, in de tijd beperkt, niet ambtshalve een middel inzake schending van richtlijn 93/13 kan onderzoeken en niet de volledige terugbetaling van die bedragen kan gelasten.

Het Hof onderzoekt in zijn arrest hoe bepaalde nationale procedurele beginselen die van toepassing zijn op de procedure in hogere beroep, zoals het lijdelijkheidsbeginsel, het beginsel van samenhang tussen de ingestelde vorderingen en de in het dictum vervatte uitspraken en het verbod van reformatio in peius, zich verhouden tot de bevoegdheid van de nationale rechter om ambtshalve te onderzoeken of een beding oneerlijk is.

Het Hof komt tot het oordeel dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich verzet tegen de toepassing van dergelijke beginselen van nationaal procesrecht, volgens welke een nationale rechter bij wie hoger beroep is ingesteld tegen een vonnis dat de terugbetaling van bedragen die door de consument onverschuldigd zijn voldaan op grond van een als oneerlijk aangemerkt beding, in de tijd beperkt, niet ambtshalve een middel inzake schending van een bepaling van deze richtlijn kan onderzoeken en niet de volledige terugbetaling van die bedragen kan gelasten, wanneer de omstandigheid dat de betrokken consument die beperking in de tijd niet heeft aangevochten, niet kan worden toegeschreven aan diens totale passiviteit. Het Hof wijst erop dat in dit geval de omstandigheid dat de betrokken consument niet tijdig hoger beroep had ingesteld, kon worden toegeschreven aan het feit dat de termijn voor het instellen van hoger

beroep reeds was verstreken toen het arrest Gutiérrez Naranjo e.a.⁴⁶ werd gewezen, waarin het Hof heeft verklaard dat de nationale rechtspraak waarbij de terugbetalingsplicht die voortvloeit uit de vaststelling dat een contractueel beding oneerlijk is, in de tijd werd beperkt, onverenigbaar was met richtlijn 93/13. In het hoofdgeding had de betrokken consument zich dus niet volstrekt passief gedragen door geen hoger beroep in te stellen. In deze omstandigheden is de toepassing van de beginselen van nationaal procesrecht, waardoor hem de middelen worden ontnomen om zijn rechten uit hoofde van de richtlijn oneerlijke bedingen te doen gelden, in strijd met het doeltreffendheidsbeginsel, aangezien die toepassing de bescherming van die rechten onmogelijk of uiterst moeilijk maakt (punten 38 en 39 en dictum).

⁴⁶ Arrest van 21 december 2016, [Gutiérrez Naranjo e.a.](#) (C-154/15, C-307/15 en C-308/15, EU:C:2016:980), dat wordt besproken in rubriek V.4. („Beperking in de tijd van de gevolgen van de nietigverklaring”).

VI. Middelen om een eind te maken aan het gebruik van een oneerlijk beding

1. Collectieve acties of acties in het algemeen belang

Arrest van 26 april 2012, Invitel (C-472/10, [EU:C:2012:242](#))

Eenzijdige wijziging van de voorwaarden van de overeenkomst door de verkoper – Verbodsactie in het algemeen belang die namens de consument is ingesteld door een bij de nationale wetgeving aangewezen instantie – Vaststelling van het oneerlijke karakter van het beding – Rechtsgevolgen

In dit arrest, waarvan het feitelijke en juridische kader hierboven is uiteengezet⁴⁷, brengt het Hof allereerst in herinnering dat richtlijn 93/13 de lidstaten verplicht om personen of organisaties die een legitiem belang hebben bij de bescherming van de consument, de mogelijkheid te bieden zich tot de rechter te wenden teneinde te doen vaststellen of bedingen die zijn opgesteld met het oog op een algemeen gebruik, oneerlijk zijn en, in voorkomend geval, een verbod op het gebruik ervan te verkrijgen. Het Hof preciseert daarbij echter dat richtlijn 93/13 niet beoogt de sancties te harmoniseren die van toepassing zijn in geval van een erkenning van het oneerlijke karakter van een beding in het kader van door die personen of organisaties ahangig gemaakte procedures (punten 35 en 36).

Het Hof merkt vervolgens op dat de daadwerkelijke verwezenlijking van het afschrikkend doel van acties in het algemeen belang vereist dat de bedingen die in het kader van een dergelijke tegen de betrokken verkoper ingestelde actie oneerlijk zijn bevonden, noch de consumenten die partij zijn bij de verbodsactie binden, noch hen die daarbij geen partij zijn, maar die met de verkoper een overeenkomst hebben gesloten waarop dezelfde algemene voorwaarden van toepassing zijn. Het Hof benadrukt in dit verband dat acties in het algemeen belang die gericht zijn op de eliminatie van oneerlijke bedingen, ook kunnen worden ingesteld voordat die bedingen in overeenkomsten worden gebruikt (punt 38).

In deze omstandigheden stelt het Hof vast dat de bestreden wettelijke regeling, waarin is bepaald dat de door een rechterlijke instantie naar aanleiding van een actie in het algemeen belang uitgesproken nietigverklaring van een oneerlijk beding geldt ten aanzien van elke consument die met een verkoper een overeenkomst heeft gesloten waarin dat beding is opgenomen, precies in lijn is met de aan richtlijn 93/13 ten grondslag liggende gedachte dat de lidstaten erop moeten toezien dat er doeltreffende en geschikte middelen bestaan om een eind te maken aan het gebruik van oneerlijke bedingen. Die wettelijke regeling is volgens het Hof dan ook verenigbaar met de richtlijn.

Het Hof preciseert voorts dat wanneer in het kader van een verbodsactie is vastgesteld dat een beding oneerlijk is, de nationale rechter daaruit, ook in de toekomst, ambtshalve alle consequenties dient te trekken, zodat het oneerlijke beding de consumenten die een overeenkomst hebben gesloten waarin een dergelijk beding is opgenomen en waarop dezelfde algemene voorwaarden van toepassing zijn, niet bindt (punt 43 en dictum 2).

⁴⁷ Zie voor het feitelijke en juridische kader van het geding rubriek III.1. („Beoordelingscriteria“), blz. 28.

Arrest van 27 februari 2014, Pohotovost' (C-470/12, [EU:C:2014:101](#))*Gedwongen tenuitvoerlegging van een arbitraal vonnis – Verzoek tot interventie in een tenuitvoerleggingsprocedure – Vereniging voor consumentenbescherming – Nationale wettelijke regeling op grond waarvan een dergelijke interventie niet is toegestaan – Procedurele autonomie van de lidstaten*

De onderneming Pohotovost' heeft een consumentenkrediet verleend aan een kredietnemer. Laatstgenoemde is bij een arbitraal vonnis veroordeeld tot terugbetaling van bepaalde bedragen in verband de uitvoering van die overeenkomst. Naar aanleiding van een verzoek tot tenuitvoerlegging van dat arbitrale vonnis heeft de bevoegde gerechtsdeurwaarder de Okresný súd Svidník (rechter in eerste aanleg Svidník, Slowakije; hierna: „nationale rechter”) verzocht om verlof tot tenuitvoerlegging van dat vonnis.

Een vereniging voor consumentenbescherming heeft verzocht om toelating tot interventie in die tenuitvoerleggingsprocedure. Zij voerde namelijk aan dat de gerechtsdeurwaarder niet onpartijdig was, aangezien hij in het verleden een arbeidsrelatie met Pohotovost' had gehad. Nadat de nationale rechter een beschikking had gegeven waarbij het verzoek tot interventie niet-ontvankelijk werd verklaard, is bij hem beroep ingesteld tegen die beschikking. De betrokken vereniging voor consumentenbescherming voerde daarbij in wezen aan dat de rechter de kredietnemer onvoldoende had beschermd tegen een oneerlijk arbitragebeding.

Krachtens de Slowaakse regelgeving kan een vereniging voor consumentenbescherming worden toegelaten als interveniërende partij in een materieelrechtelijk geding waarbij een consument betrokken is. Op grond van de rechtspraak van de Najvyšší súd Slovenskej republiky (hoogste rechterlijke instantie van de Slowaakse Republiek) kan een dergelijke vereniging echter niet worden toegelaten tot interventie in tenuitvoerleggingsprocedures waarbij een consument betrokken is, of het nu gaat om de tenuitvoerlegging van een vonnis van een nationale rechter dan wel om een in kracht van gewijsde gegaan arbitraal vonnis.

In deze context heeft de nationale rechter besloten zich te wenden tot het Hof, dat in zijn arrest tot het oordeel komt dat richtlijn 93/13 en de artikelen 38 en 47 van het Handvest, betreffende consumentenbescherming respectievelijk het recht op een doeltreffende voorziening in rechte, zich niet verzetten tegen een nationale regeling op grond waarvan het een vereniging voor consumentenbescherming niet is toegestaan te interveniëren aan de zijde van een bepaalde consument in een tegen deze laatste gevoerde procedure tot tenuitvoerlegging van een in kracht van gewijsde gegaan arbitraal vonnis (dictum).

Het Hof merkt op dat de nationale rechter die kennisneemt van een vordering tot tenuitvoerlegging van een in kracht van gewijsde gegaan arbitraal vonnis, zodra hij over de daartoe noodzakelijke feitelijke en juridische gegevens beschikt, ambtshalve moet beoordelen of de contractuele bedingen die de grondslag vormen voor de in dat vonnis vastgestelde schuldvordering, oneerlijk zijn (punt 42).

Met betrekking tot de rol van verenigingen voor consumentenbescherming merkt het Hof op dat artikel 7, leden 1 en 2, van richtlijn 93/13 voorziet in de mogelijkheid voor die verenigingen om zich tot de rechter te wenden teneinde te doen vaststellen of bedingen die zijn opgesteld met het oog op een algemeen gebruik, oneerlijk zijn, en een verbod op het gebruik ervan te

verkrijgen. Het Hof wijst erop dat dergelijke verbodsacties zelfs kunnen worden ingesteld wanneer de bedingen waarvan het verbod wordt gevorderd, niet in een concrete overeenkomst zijn gebruikt. Bij gebreke van Unieregelgeving inzake de mogelijkheid voor verenigingen voor consumentenbescherming om te interveniëren in individuele gedingen waarbij consumenten zijn betrokken, staat het echter krachtens het beginsel van procedurele autonomie aan elke lidstaat om een en ander te regelen, met inachtneming van het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel (punten 43, 44 en 46).

Wat het gelijkwaardigheidsbeginsel betreft, komt het Hof tot de slotsom dat dit in casu niet wordt geschonden. De uitsluiting van de interventie van elke derde in elke procedure van tenuitvoerlegging van een beslissing van een nationale rechter of van een in kracht van gewijsde gegaan arbitraal vonnis, geldt immers ongeacht of schending van het Unierecht dan wel schending van het nationale recht wordt aangevoerd. Het Hof stelt ook vast dat het doeltreffendheidsbeginsel evenmin wordt geschonden. Zo wijst het er om te beginnen op dat de richtlijn oneerlijke bedingen geen bepaling bevat die voorziet in een recht voor verenigingen voor consumentenbescherming om te interveniëren in individuele gedingen waarbij consumenten zijn betrokken. Als gevolg daarvan verplicht artikel 38 van het Handvest, dat betrekking heeft op de noodzaak om zorg te dragen voor een hoog niveau van consumentenbescherming, niet tot een uitlegging van deze richtlijn in die zin dat daarin dat recht van interventie wordt erkend. Het Hof komt voorts tot de slotsom dat, aangezien de richtlijn oneerlijke bedingen de nationale rechter verplicht om ambtshalve te beoordelen of een contractueel beding oneerlijk is, de weigering om een vereniging voor consumentenbescherming toe te laten tot interventie aan de zijde van een consument, geen schending vormt van diens recht op een doeltreffende voorziening in rechte. Volgens het Hof doet die weigering echter geen afbreuk aan de rechten van een dergelijke vereniging, met name het recht om een collectieve actie in te stellen en het recht om een consument in elke procedure rechtstreeks te vertegenwoordigen (punten 49, 50, 52 en 54-56).

Arrest van 14 april 2016, Sales Sinués (C-381/14 en C-385/14, [EU:C:2016:252](#))

Hypotheekovereenkomsten – Bodemrentebeding – Toetsing van het beding met het oog op de ongeldigverklaring ervan – Collectieve procedure – Verbodsactie – Schorsing van de individuele procedure met hetzelfde voorwerp

In 2005 hebben leningnemers een overeenkomst tot novatie van een hypothecaire lening respectievelijk een hypothecaire leningsovereenkomst gesloten met twee Spaanse banken. De overeenkomsten bevatten een „bodemrentebeding” dat voorziet in een minimale nominale jaarrente met een bovengrens. Op grond van dat beding konden de rentetarieven voor die contracten, ongeacht de schommeling van de marktrente, niet minder bedragen dan het in het beding vastgestelde percentage.

Aangezien de leningnemers van mening waren dat de „bodemrentebedingen” hun door de banken waren opgelegd en dat deze bedingen het evenwicht in hun nadeel verstoorden, hebben zij ieder afzonderlijk een vordering tot nietigverklaring van die bedingen ingesteld bij de Juzgado de lo Mercantil nº 9 de Barcelona (handelsrechtbank nr. 9 Barcelona, Spanje; hierna: „nationale rechter”). Eerder had een consumentenorganisatie tegen verschillende banken een

collectieve vordering ingesteld die met name ertoe strekte een eind te maken aan het gebruik van bodemrentebedingen in leningsovereenkomsten.

In casu hebben de banken verzocht de betrokken procedures te schorsen in afwachting van een definitieve uitspraak waarmee een eind zou worden gemaakt aan de collectieve procedure. De leningnemers hebben zich daartegen verzet. De nationale rechter was van oordeel dat hij op grond van een Spaanse procedureregeling verplicht was om de bij hem ingestelde individuele procedures te schorsen totdat definitief op de collectieve vordering was beslist. Een dergelijke schorsende werking zou noodzakelijkerwijs meebrengen dat de individuele vordering wordt onderworpen aan de collectieve vordering, zowel wat betreft het verloop van de procedure als wat betreft de uitkomst ervan.

Het Hof, dat was verzocht om een prejudiciële beslissing, heeft zich uitgesproken over de uitlegging die moet worden gegeven aan artikel 7 van richtlijn 93/13. Het is van oordeel dat deze bepaling zich verzet tegen een nationale regeling volgens welke de rechter een individuele procedure die door een consument bij hem aanhangig is gemaakt teneinde te doen vaststellen dat een beding in een overeenkomst tussen hem en een verkoper oneerlijk is, automatisch moet schorsen in afwachting van een definitieve beslissing in een aanhangige collectieve procedure die door een consumentenorganisatie is ingesteld om een eind te maken aan het gebruik, in overeenkomsten van hetzelfde type, van soortgelijke bedingen als het beding waarop de individuele procedure betrekking heeft. Die onvereenigbaarheid blijft volgens het Hof met name bestaan indien die schorsing plaatsvindt zonder dat in overweging kan worden genomen of zij relevant is uit het oogpunt van de bescherming van de consument die zich individueel tot de rechter heeft gewend, en zonder dat de consument kan besluiten zich los te maken van de collectieve vordering (dictum).

Het Hof brengt in herinnering dat richtlijn 93/13, parallel aan het subjectieve recht van de consument om zich tot een rechter te wenden met het verzoek te toetsen of een beding in een overeenkomst waarbij hij partij is, een oneerlijk karakter heeft, de lidstaten de mogelijkheid biedt om toezicht in te stellen op oneerlijke bedingen in standaardcontracten door middel van verbodsacties die op grond van artikel 7, lid 2, van deze richtlijn worden ingesteld door consumentenorganisaties. Het Hof wijst erop dat de preventieve aard en het afschrikkend doel van verbodsacties, alsook het feit dat zij losstaan van elk individueel concreet conflict, impliceren dat dergelijke acties zelfs kunnen worden ingesteld wanneer de bedingen waarvan het verbod wordt gevorderd, niet in een concrete overeenkomst zijn gebruikt. Het Hof benadrukt dan ook dat Individuele en collectieve procedures in het kader van richtlijn 93/13 verschillende doelen en rechtsgevolgen hebben, zodat het verloop ervan slechts dient te beantwoorden aan vereisten van procedurele aard die met name verband houden met een goede rechtsbedeling en met de noodzaak om tegenstrijdige gerechtelijke beslissingen te voorkomen, zonder dat het mag leiden tot een aantasting van de consumentenbescherming (punten 21, 29 en 30).

'Bij gebreke van harmonisatie van de procedureregels die van toepassing zijn op de verhouding tussen collectieve en individuele vorderingen, staat het krachtens het beginsel van procedurele autonomie aan elke lidstaat om dergelijke regels vast te stellen, met inachtneming van het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel. Het Hof merkt op dat het geen twijfel lijdt dat de Spaanse procedureregeling volgens welke de nationale rechter een individuele procedure die door een consument bij hem aanhangig is gemaakt teneinde te doen vaststellen dat een contractueel beding oneerlijk is, automatisch moet schorsen in afwachting van een

definitieve beslissing in een aanhangige collectieve procedure, in overeenstemming is met het gelijkwaardigheidsbeginsel. Dit geldt volgens het Hof daarentegen niet voor het doeltreffendheidsbeginsel, aangezien die procedureregels het voor de consument onmogelijk maakt om zich individueel te beroepen op de hem bij richtlijn 93/13 verleende rechten. Volgens het Hof is de consument immers noodzakelijkerwijs gebonden aan de uitkomst van de collectieve procedure, ook wanneer hij besluit daar niet aan deel te nemen, en is hij tevens gebonden aan de termijn voor vaststelling van een gerechtelijke beslissing in de collectieve procedure (punten 32, 33, 36 en 39).

Voorts is de consument die wenst deel te nemen aan de collectieve procedure, naar nationaal recht onderworpen aan restricties die verband houden met de aanwijzing van de bevoegde rechter en met de middelen die hij kan aanvoeren. Bovendien verliest hij ook andere rechten die hem zouden toekomen in een individuele procedure, zoals de inaanmerkingneming van de omstandigheden die eigen zijn aan zijn zaak en de mogelijkheid om af te zien van niet-toepassing van een oneerlijk beding. Het Hof wijst er ook op dat de toepassing van de betrokken procedureregels het voor de nationale rechter onmogelijk maakt om te beoordelen of het relevant is de individuele procedure te schorsen in afwachting van een definitieve uitspraak in de collectieve procedure. Volgens het Hof kan een dergelijk gebrek aan doeltreffendheid niet worden gerechtvaardigd door de noodzaak om het gevaar van tegenstrijdige rechterlijke beslissingen te voorkomen, aangezien het verschil in aard tussen de rechterlijke toetsing die wordt uitgeoefend in een collectieve procedure en die welke wordt verricht in een individuele procedure, dat gevaar in beginsel zou moeten voorkomen. Dat gebrek aan doeltreffendheid kan evenmin worden gerechtvaardigd door de noodzaak om overbelasting van de gerechten te vermijden, aangezien de doeltreffende uitoefening van de rechten die consumenten ontnemen aan richtlijn 93/13, niet ter discussie kan worden gesteld door overwegingen die verband houden met de gerechtelijke organisatie van een lidstaat (punten 37, 38 en 40–42).

2. Waarborging van het recht op een doeltreffende voorziening in rechte

Arrest van 17 juli 2014, *Sánchez Morcillo en Abril García* (C-169/14, [EU:C:2014:2099](#))

*Hypothecaire leningsovereenkomst – Oneerlijke bedingen – Hypothecaire executieprocedure –
Recht op het aanwenden van rechtsmiddelen*

Verzoekers in het hoofdgeding hadden in 2003 bij notariële akte een lening afgesloten bij Banco Bilbao Vizcaya Argentaria en hun woning als hypothecaire zekerheid gesteld. Aangezien zij hun verplichting tot betaling van de maandelijkse aflossingen op de lening niet waren nagekomen, heeft Banco Bilbao Vizcaya Argentaria gevorderd dat de lening geheel zou worden terugbetaald, vermeerderd met rente en verdragingsrente, en dat zou worden overgegaan tot gedwongen verkoop van de verhypothekeerde onroerende zaak.

Nadat de hypothecaire executieprocedure was geëntameerd, zijn de schuldenaren in verzet gegaan, welk verzet in eerste aanleg is afgewezen. Zij hebben tegen die beslissing hoger beroep ingesteld bij de Audiencia Provincial de Castellón (rechter in tweede aanleg Castellón, Spanje; hierna: „nationale rechter”).

Volgens het Spaanse burgerlijk procesrecht kan de schuldeiser hoger beroep instellen tegen de beslissing waarbij het door de schuldenaar gedane verzet wordt toegewezen en een eind wordt gemaakt aan de hypothecaire executie. Daarentegen kan de schuldenaar wiens verzet is afgewezen, geen hoger beroep instellen tegen de uitspraak waarbij de voortzetting van de gedwongen executie wordt gelast. Bovendien kan de rechter ten gronde de hypothecaire executieprocedure niet schorsen, maar hooguit een vergoeding toekennen voor de door de consument geleden schade.

In casu vroeg de nationale rechter zich af of deze Spaanse wettelijke regeling zich verdroeg met de door richtlijn 93/13 beoogde consumentenbescherming en met het in artikel 47 van het Handvest verankerde recht op een doeltreffende voorziening in rechte. Hij gaf ook aan dat het aan schuldenaren toekennen van de mogelijkheid om hoger beroep in te stellen nog van groter belang kon zijn als een aantal bedingen van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde leningsovereenkomst kon worden aangemerkt als „oneerlijk” in de zin van artikel 3, lid 1, van richtlijn 93/13.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13, gelezen in samenhang met artikel 47 van het Handvest, zich verzet tegen een nationaal stelsel van executieprocedures op grond waarvan de hypothecaire executieprocedure niet kan worden geschorst door de rechter ten gronde, die in zijn einduitspraak hoogstens een vergoeding kan toekennen voor de schade die de consument heeft geleden. Dit is volgens het Hof het geval omdat de consument, in zijn hoedanigheid van geëxecuteerde schuldenaar, geen hoger beroep kan instellen tegen de rechterlijke beslissing waarbij zijn verzet tegen de executie wordt afgewezen, terwijl de kredietverlener, de executerende schuldeiser, dat rechtsmiddel wel kan aanwenden tegen de rechterlijke beslissing waarbij de beëindiging van de executie of de buitentoepassinglating van een oneerlijk beding wordt gelast (punt 51 en dictum).

Het Hof merkt om te beginnen op dat het Spaanse procesrecht de mogelijkheid om hoger beroep in te stellen tegen de rechterlijke beslissing over de rechtmatigheid van een contractueel beding beperkt, waardoor er sprake is van een verschillende behandeling van kredietverleners en consumenten als partij in de procedure. De kredietverlener kan immers een rechtsmiddel aanwenden tegen een rechterlijke beslissing waardoor hij in zijn belangen wordt geschaad, terwijl bij afwijzing van het verzet de consument die mogelijkheid niet heeft (punt 30).

Het Hof wijst erop dat bij gebreke van harmonisatie van de nationale regelingen inzake gedwongen executie de regels voor het instellen, in een hypothecaire executieprocedure, van hoger beroep tegen de rechterlijke beslissing over de rechtmatigheid van een contractueel beding, krachtens het beginsel van procedurele autonomie van de lidstaten een zaak van hun interne rechtsorde zijn, zij het dat die regels moeten voldoen aan het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel (punt 31).

Het Hof oordeelt voorts dat volgens het Unierecht het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming uitsluitend betrekking heeft op een recht op toegang tot één enkele rechter. Dat de consument, in zijn hoedanigheid van geëxecuteerde schuldenaar in een hypothecaire executieprocedure, zich slechts tot één enkele rechterlijke instantie kan wenden om de rechten die hij ontleent aan richtlijn 93/13 te doen gelden, is dus op zich niet in strijd met het Unierecht (punt 36).

Het Hof merkt echter op dat de consument en, in voorkomend geval, met hem ook zijn gezin, door het Spaanse procesrecht wordt blootgesteld aan het risico dat hij zijn woning kwijtraakt als gevolg van een gedwongen verkoop, terwijl de executierechter hoogstens is overgegaan tot een snelle toetsing van de geldigheid van de contractuele bedingen die de kredietverlener aan zijn vordering ten grondslag legt. De bescherming die aan de consument in zijn hoedanigheid van geëxecuteerde schuldenaar eventueel wordt geboden door een afzonderlijke rechterlijke toetsing die plaatsvindt in een aan de executieprocedure parallel lopende declaratoire procedure, kan dat risico niet wegnemen, aangezien de consument, indien daaruit zou blijken dat er sprake is van een oneerlijk beding, geen aanspraak kan maken op schadeherstel in natura waarbij hij wordt teruggebracht in de situatie waarin hij verkeerde vóór de executie van de verhypothekerde onroerende zaak, maar in het beste geval een vergoeding zal ontvangen. Met dat eventuele herstel waarbij uitsluitend sprake kan zijn van schadevergoeding, wordt aan de consument slechts onvolledige en ontoereikende bescherming geboden, zodat niet kan worden gesproken van een geschikt en doeltreffend middel, in de zin van artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13, om een eind te maken aan het gebruik van het als oneerlijk aangemerkte beding (punt 43).

Het Hof wijst er voorts op dat in de procedure tot verzet tegen executie, zoals geregeld in de Spaanse wetgeving, de consument, in zijn hoedanigheid van geëxecuteerde schuldenaar, zich in een zwakke positie bevindt ten opzichte van de kredietverlener, in zijn hoedanigheid van executerende schuldeiser, waar het gaat om de rechterlijke bescherming van de rechten waar hij zich krachtens richtlijn 93/13 op kan beroepen om op te komen tegen het gebruik van oneerlijke bedingen. Dit brengt de verwezenlijking van het doel van richtlijn 93/13 in gevaar, aangezien de onevenwichtigheid tussen de procedurele middelen van de consument en die van de kredietverlener de tussen de contractpartijen bestaande onevenwichtigheid alleen maar vergroot (punten 45 en 46).

Arrest van 1 oktober 2015, ERSTE Bank Hungary (C-32/14, [EU:C:2015:637](#))

Hypothecaire leningsovereenkomst – Beëindiging van het gebruik van oneerlijke bedingen – Passende en doeltreffende middelen – Schuldverklaring – Notariële akte – Aanbrengen van de formule van tenuitvoerlegging door een notaris – Executoriale titel – Verplichtingen van de notaris – Ambtshalve toetsing van oneerlijke bedingen – Rechterlijke toetsing – Beginselen van gelijkwaardigheid en doeltreffendheid

Het hoofdgeding betrof een verzoek tot nietigverklaring van een beslissing waarbij een notaris de doorhaling had geweigerd van de formule van tenuitvoerlegging die bij notariële akte was aangebracht op een schuldverklaring die een Hongaarse consument had ondertekend in het kader van een door hem met een bank gesloten hypothecaire leningsovereenkomst.

Het Hof wijst erop dat richtlijn 93/13 niet de kwestie regelt of het recht op uitoefening van bevoegdheden die behoren tot de rechterlijke taak, moet worden uitgebreid tot de notaris, in omstandigheden waarin een nationale wettelijke regeling deze laatste de bevoegdheid toebedeelt om de formule van tenuitvoerlegging aan te brengen op een authentieke akte waarin een overeenkomst besloten ligt, en die vervolgens door te halen. Bij gebreke van harmonisatie van de nationale regelingen inzake gedwongen executie en de rol van de notaris daarin in het Unierecht, is het krachtens het beginsel van procedurele autonomie van de lidstaten een zaak

van hun interne rechtsorde om dergelijke regels vast te stellen, op voorwaarde evenwel dat die regels voldoen aan het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel. Wat het doeltreffendheidsbeginsel betreft, oordeelt het Hof dat richtlijn 93/13 in geschillen tussen een verkoper en een consument verlangt dat de nationale rechter die van dergelijke geschillen kennisneemt, positief en buiten de partijen bij de overeenkomst om ingrijpt. De inachtneming van het doeltreffendheidsbeginsel kan echter niet zodanig ver worden doorgetrokken dat de totale passiviteit van de betrokken consument wordt verholpen (punten 48, 49 en 62).

Bijgevolg kan het feit dat de consument zich slechts kan beroepen op de door richtlijn 93/13 geboden bescherming wanneer hij een gerechtelijke procedure aanspant tegen met name de notariële akte, op zich niet in strijd worden geacht met het doeltreffendheidsbeginsel. De daadwerkelijke rechtsbescherming die door de richtlijn wordt geboden, berust namelijk op de premisse dat een van de contractpartijen zich eerst tot de nationale rechter wendt (punt 63).

Arrest van 21 december 2016, Biuro podrozy „Partner” (C-119/15, [EU:C:2016:987](#))

Werking erga omnes van oneerlijke bedingen die zijn opgenomen in een openbaar register – Geldboete voor een verkoper die een beding heeft gebruikt dat wordt geacht overeen te komen met een in dat register opgenomen beding – Verkoper die geen partij was in de procedure die heeft geleid tot de vaststelling dat een beding oneerlijk is

Bij beschikking van 22 november 2011 heeft de voorzitter van de Poolse autoriteit voor mededingings- en consumentenbescherming vastgesteld dat Biuro Partner, een Poolse onderneming die actief is in de toeristische sector, bedingen gebruikte die geacht werden overeen te komen met bedingen die onrechtmatig waren bevonden in procedures met betrekking tot andere verkopers en die waren ingeschreven in het nationale register van onrechtmatige bedingen in algemene voorwaarden. Volgens die voorzitter schaadden deze door Biuro Partner gebruikte bedingen de collectieve belangen van de consumenten en rechtvaardigden zij de oplegging van een geldboete van 27 127 Poolse zloty (PLN) (ongeveer 6 400 EUR).

HK Zakład Usługowo Handlowy „Partner”, waarvan Biuro Partner de rechtsopvolgster is, heeft betwist dat de door haar gebruikte bedingen overeenkwamen met die welke in het genoemde register waren ingeschreven.

Bij vonnis van 19 november 2013 heeft de Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (rechter in eerste aanleg Warschau – bijzondere rechter voor mededingings- en consumentenzaken, Polen) het door Biuro Partner tegen bovengenoemde beschikking van de voorzitter van de autoriteit voor mededingings- en consumentenbescherming ingestelde beroep verworpen en evenals deze laatste geoordeeld dat de vergeleken bedingen met elkaar overeenkwamen.

De Sąd Apelacyjny w Warszawie (rechter in tweede aanleg Warschau, Polen), waarbij tegen dat vonnis hoger beroep was ingesteld, heeft twijfels geuit over de uitlegging die moest worden

gegeven aan richtlijn 93/13 en aan richtlijn 2009/22 betreffende het doen staken van inbreuken in het raam van de bescherming van de consumentenbelangen⁴⁸.

De verwijzende rechter heeft het Hof daarom gevraagd of artikel 6, lid 1, en artikel 7 van richtlijn 93/13, gelezen in samenhang met de artikelen 1 en 2 van richtlijn 2009/22, aldus moeten worden uitgelegd dat zij eraan in de weg staan dat wordt aangenomen dat er sprake is van een onrechtmatige handelwijze die kan worden bestraft met een geldboete, wanneer bedingen in algemene voorwaarden waarvan de inhoud beweerdelijk overeenkomt met die van bedingen die bij een in kracht van gewijsde gegane rechterlijke beslissing onrechtmatig zijn bevonden en die zijn ingeschreven in een nationaal register van dergelijke bedingen, worden gebruikt door een verkoper die geen partij was in de procedure die heeft geleid tot de inschrijving van de betrokken bedingen in dat register.

Het Hof oordeelt in zijn arrest dat artikel 6, lid 1, en artikel 7 van richtlijn 93/13, gelezen in samenhang met de artikelen 1 en 2 van richtlijn 2009/22 alsmede gelezen in het licht van artikel 47 van het Handvest, aldus moeten worden uitgelegd dat zij er niet aan in de weg staan dat wordt aangenomen dat er sprake is van een onrechtmatige handelwijze wanneer bedingen in algemene voorwaarden worden gebruikt door een verkoper die geen partij was in de procedure die heeft geleid tot de inschrijving van die bedingen in voormeld register.

De invoering van een register als dat in het hoofding is verenigbaar met het Unierecht. Uit de bepalingen van richtlijn 93/13 en inzonderheid uit artikel 8 ervan blijkt namelijk dat de lidstaten lijsten kunnen opstellen van contractuele bedingen die als oneerlijk worden beschouwd. Krachtens artikel 8 bis van deze richtlijn, dat is ingevoegd bij richtlijn 2011/83⁴⁹, zijn de lidstaten gehouden de Commissie in kennis te stellen van de opstelling van dergelijke lijsten. Uit deze bepalingen vloeit voort dat deze door nationale instanties opgestelde lijsten of registers in beginsel het belang van de door richtlijn 93/13 geboden consumentenbescherming dienen. Het betrokken register moet echter op een transparante wijze worden beheerd in het belang van niet alleen de consumenten maar ook de verkopers. Dit vereiste houdt onder meer in dat dit register een duidelijke structuur moet hebben, ongeacht het aantal bedingen dat erin vervat is. Voorts moeten de bedingen in het betrokken register beantwoorden aan het actualiteitscriterium, hetgeen impliceert dat dit register zorgvuldig wordt bijgehouden en dat de bedingen die niet langer in het register hoeven te staan, er met inachtneming van het rechtszekerheidsbeginsel onverwijld uit worden verwijderd (punten 36, 38 en 39).

Daarenboven moet de verkoper aan wie een geldboete wordt opgelegd wegens het gebruik van een beding dat geacht wordt overeen te komen met een in het betrokken register opgenomen beding, op grond van het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming met name over de mogelijkheid beschikken om tegen deze sanctie beroep in te stellen. Dit recht van beroep moet betrekking kunnen hebben op zowel de beoordeling van de onrechtmatig geachte handelwijze als het boetebedrag dat is vastgesteld door het bevoegde nationale orgaan. Het Hof merkt in dit verband op dat het door de bevoegde rechter uitgevoerde onderzoek zich niet beperkt tot een eenvoudige formele vergelijking van de onderzochte bedingen met de in het betrokken register

⁴⁸ Richtlijn 2009/22/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 betreffende het doen staken van inbreuken in het raam van de bescherming van de consumentenbelangen (PB 2009, L 110, blz. 30).

⁴⁹ Richtlijn 2011/83/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten, tot wijziging van richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van richtlijn 85/577/EEG en van richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad (PB 2011, L 304, blz. 64).

opgenomen bedingen. Dit onderzoek houdt integendeel in dat de inhoud van de litigieuze bedingen wordt beoordeeld om uit te maken of deze bedingen, met name gelet op de nadelige gevolgen ervan voor de consumenten en rekening houdend met alle relevante omstandigheden van het geval, inhoudelijk identiek zijn aan de in dat register ingeschreven bedingen (punten 40 en 42).

Arrest van 9 juli 2020, Raiffeisen Bank en BRD Groupe Société Générale (C-698/18 en C-699/18, EU:C:2020:537)

Volledig nagekomen kredietovereenkomst inzake een persoonlijke lening – Vaststelling van het oneerlijke karakter van contractuele bedingen – Vordering tot restitutie van de op grond van een oneerlijk beding onverschuldigd betaalde bedragen – Juridische procedures – Aanvang van de verjaringstermijn – Objectief moment van kennisneming door de consument van het bestaan van een oneerlijk beding

Twee kredietnemers hebben met respectievelijk Raiffeisen Bank en BRD Groupe Société kredietovereenkomsten gesloten tot verstrekking van een persoonlijke lening. Na het krediet volledig te hebben afgelost, heeft ieder van hen bij de Judec toria T rgu Mureş (rechter in eerste aanleg Mureş, Roemenië) een verklaring voor recht gevorderd dat bepaalde bedingen in die overeenkomsten oneerlijk waren. Die bedingen hadden betrekking op de betaling van afsluitkosten en maandelijkse administratiekosten, en op de mogelijkheid voor de bank om de rentebedragen te wijzigen.

Raiffeisen Bank en BRD Groupe Société Générale hebben aangevoerd dat de twee kredietnemers op de datum van het instellen van hun vordering niet langer de hoedanigheid van consument hadden, aangezien de kredietovereenkomsten wegens de volledige nakoming ervan waren beëindigd, en dat zij geen procesbevoegdheid hadden.

De Judec toria T rgu Mureş heeft geoordeeld dat de volledige nakoming van de kredietovereenkomsten niet belette dat de in die overeenkomsten opgenomen bedingen op hun oneerlijke karakter werden getoetst, en vastgesteld dat de betrokken bedingen oneerlijk waren. Die rechter heeft de twee banken derhalve gelast tot teruggave van de door de twee kredietnemers op grond van die bedingen betaalde bedragen, vermeerderd met de wettelijke rente. Raiffeisen Bank en BRD Groupe Société Générale hebben hoger beroep ingesteld tegen die beslissing.

In deze context heeft de Tribunal Specializat Mureş (bijzondere rechter Mureş, Roemenië) het Hof gevraagd of richtlijn 93/13 nog van toepassing is na de volledige nakoming van een overeenkomst en, in voorkomend geval, of een vordering tot restitutie van de bedragen die zijn ge ind krachtens contractuele bedingen die als oneerlijk worden beschouwd, kan worden onderworpen aan een verjaringstermijn van drie jaar die begint te lopen vanaf het moment dat de overeenkomst is beëindigd.

Het Hof brengt in zijn arrest om te beginnen in herinnering dat de verplichting voor de nationale rechter om een oneerlijk contractueel beding tot betaling van bedragen die onverschuldigd blijken buiten toepassing te laten, ertoe leidt dat die bedragen moeten worden terugbetaald. (punt 54).

Het Hof wijst er echter op dat wanneer een desbetreffende Unierechtelijke regeling ontbreekt, het een aangelegenheid is van de interne rechtsorde van elke lidstaat om de procedurevoorschriften te geven voor rechtsvorderingen die ertoe strekken de rechten van de burgers van de Unie te beschermen. Die regels mogen evenwel niet ongunstiger zijn dan die welke voor soortgelijke nationale vorderingen gelden (gelijkwaardigheidsbeginsel), en zij mogen de uitoefening van de door de rechtsorde van de Unie verleende rechten in de praktijk niet onmogelijk of uiterst moeilijk maken (doeltreffendheidsbeginsel) (punt 57).

Wat het doeltreffendheidsbeginsel betreft, brengt het Hof in herinnering dat het beschermingsstelsel van richtlijn 93/13 berust op de gedachte dat de consument zich ten opzichte van de verkoper in een ondergeschikte positie bevindt. Een verjaringstermijn van drie jaar is weliswaar in beginsel materieel toereikend voor de voorbereiding en de instelling van een doeltreffend rechtsmiddel, maar aangezien deze termijn begint te lopen vanaf de datum van volledige nakoming van de overeenkomst, kan hij zijn verstreken nog voordat de consument kennis kan nemen van het oneerlijke karakter van een beding in die overeenkomst. Die termijn waarborgt de consument dus geen doeltreffende bescherming (punten 64, 66 en 67).

In deze omstandigheden is het beperken van de aan de consument verleende bescherming tot uitsluitend de duur van de nakoming van de overeenkomst niet verenigbaar met het door richtlijn 93/13 ingevoerde beschermingsstelsel. Het doeltreffendheidsbeginsel verzet zich er dus tegen dat een vordering tot restitutie afhankelijk wordt gemaakt van een verjaringstermijn van drie jaar die begint te lopen vanaf de datum waarop de betrokken overeenkomst eindigt, los van de vraag of de consument op die datum kennis had of redelijkerwijs kennis kon hebben van het oneerlijke karakter van een beding van deze overeenkomst (punten 73 en 75).

Wat het gelijkwaardigheidsbeginsel betreft, brengt het Hof in herinnering dat voor de naleving van dit beginsel is vereist dat de betrokken nationale bepaling gelijkelijk van toepassing is op vorderingen die zijn gebaseerd op schending van het Unierecht en op vorderingen die zijn gebaseerd op schending van het nationale recht en eenzelfde doel en grondslag hebben. Volgens het Hof verzet dit beginsel zich tegen een uitlegging van de nationale wetgeving in die zin dat de verjaringstermijn voor een vordering in rechte tot terugbetaling van op grond van een oneerlijk beding onverschuldigd betaalde bedragen begint te lopen op de datum waarop de overeenkomst volledig is nagekomen, terwijl diezelfde termijn in geval van een soortgelijke vordering naar nationaal recht begint te lopen nadat de grondslag voor die vordering door de rechter is vastgesteld (punten 76, 77 en 82).

3. Specifieke procedureregels

Arrest van 21 april 2016, Radlinger en Radlingerová (C-377/14, [EU:C:2016:283](#))

Nationale regels inzake de insolventieprocedure – Schulden die voortvloeien uit een consumentenkredietovereenkomst – Doeltreffende voorziening in rechte

Het hoofdgeding had betrekking op een Tsjechische regeling die de nationale rechter niet toestond ambtshalve te onderzoeken of verkopers de Unierechtelijke bepalingen op het gebied

van consumentenbescherming hadden nageleefd, met name met betrekking tot contractuele bedingen in een consumentenkredietovereenkomst.

Het Hof oordeelt dat artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 zich verzet tegen een dergelijke nationale regeling, die dat onderzoek voor dergelijke overeenkomsten niet toestaat, ook al beschikt de rechter over de daartoe noodzakelijk feitelijke en juridische gegevens, en die de rechter voorts alleen toestaat bepaalde vorderingen te onderzoeken, en dan nog alleen wegens een beperkt aantal grieven (dictum 1).

Arrest van 31 mei 2018, Sziber (C-483/16, [EU:C:2018:367](#))⁵⁰

In vreemde valuta luidende leningsovereenkomsten – Nationale wetgeving tot invoering van specifieke procedurele vereisten voor het aanvechten van oneerlijke bedingen – Gelijkwaardigheidsbeginsel – Recht op effectieve rechterlijke bescherming

Het hoofdgeding betrof een geschil tussen een particulier en een Hongaarse bank over een vordering tot vaststelling van het oneerlijke karakter van bepaalde bedingen in een voor de aankoop van een woning gesloten leningsovereenkomst die in Hongaarse forint (HUF) werd uitbetaald en terugbetaald, maar werd geregistreerd in Zwitserse frank (CHF) tegen de op de datum van betaling geldende wisselkoers.

De nationale regels stellen aanvullende procedurele vereisten aan een procespartij (verzoeker of verweerder) die tussen 1 mei 2004 en 26 juli 2014 als consument een leningsovereenkomst heeft gesloten die een oneerlijk beding bevat dat voorziet in een spread tussen de wisselkoersen, in die zin dat deze partij, om haar rechten die voortvloeien uit de ongeldigheid van dergelijke consumentenovereenkomsten in rechte geldend te kunnen maken, in de civiele procedure een stuk moet indienen dat bepaalde gegevens moet bevatten om de rechter in staat te stellen de zaak ten gronde te behandelen (punt 27).

Het Hof brengt om te beginnen in herinnering dat het Unierecht de procedures voor de beoordeling van het vermeende oneerlijke karakter van een contractueel beding niet harmoniseert. Deze procedures zijn bijgevolg een zaak van de interne rechtsorde van de lidstaten, op voorwaarde evenwel dat zij niet ongunstiger zijn dan die welke voor soortgelijke situaties naar nationaal recht gelden (gelijkwaardigheidsbeginsel) en zij een effectieve rechterlijke bescherming bieden zoals voorzien in artikel 47 van het Handvest (doeltreffendheidsbeginsel) (punt 35).

Wat in de eerste plaats het onderzoek naar de eerbiediging van het gelijkwaardigheidsbeginsel betreft, brengt het Hof in herinnering dat het feit dat aan de consument die zijn rechten aan het Unierecht ontleent, extra procedurele vereisten worden opgelegd, op zich niet betekent dat de betrokken procesrechtelijke regelingen voor hem minder gunstig zijn. Bij het onderzoek van de situatie moet immers rekening worden gehouden met de plaats van de betrokken procesrechtelijke bepalingen in de gehele betrokken procedure, met het verloop van deze procedure, en met de bijzondere kenmerken van deze bepalingen voor de nationale instanties

⁵⁰ Dit arrest wordt ook besproken in rubriek I.1. („Territoriale werkingssfeer: toepassing van richtlijn 93/13 bij gebreke van een grensoverschrijdend element“).

(punt 43). De in het hoofdgeding aan de orde zijnde procedurele vereisten kunnen, gelet op hun plaats in het systeem dat de Hongaarse wetgever heeft ingevoerd teneinde een zeer groot aantal geschillen over in vreemde valuta luidende leningsovereenkomsten die oneerlijke bedingen bevatten, binnen een redelijke termijn te kunnen afdoen, in beginsel niet worden aangemerkt als minder gunstig dan de vereisten die gelden voor soortgelijke vorderingen die geen uit het Unierecht voortvloeiende rechten betreffen. Onder voorbehoud van de verificaties die door de verwijzende rechter dienen te worden verricht, kunnen dergelijke vereisten dus niet als onverenigbaar met het gelijkwaardigheidsbeginsel worden beschouwd (punt 48).

Wat in de tweede plaats het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming betreft, wijst het Hof erop dat de verplichting voor de lidstaten om te voorzien in procedureregels waarmee de eerbiediging van de rechten die justitiabelen aan richtlijn 93/13 ontleen om tegen het gebruik van oneerlijke bedingen op te komen, kan worden gewaarborgd, impliceert dat moet worden gezorgd voor effectieve rechterlijke bescherming, een vereiste dat tevens is neergelegd in artikel 47 van het Handvest. Die bescherming moet zowel gelden voor de aanwijzing van de rechterlijke instanties die bevoegd zijn om kennis te nemen van vorderingen die op het Unierecht zijn gebaseerd, als voor de vaststelling van de procedureregels voor dergelijke vorderingen (punt 49). De bescherming van de consument is evenwel niet absoluut. Het feit dat er in een bijzondere procedure bepaalde procedurele vereisten gelden voor de consument opdat deze zijn rechten kan doen gelden, betekent dus nog niet dat hij geen effectieve rechterlijke bescherming geniet. Hoewel richtlijn 93/13 in geschillen tussen een verkoper en een consument verlangt dat de nationale rechter die van dergelijke geschillen kennisneemt, positief en buiten de partijen bij de overeenkomst om ingrijpt, verzet de eerbiediging van het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming zich in beginsel niet ertegen dat de aangezochte rechter de consument verzoekt om ter staving van zijn vorderingen bepaalde stukken over te leggen (punt 50).

Volgens het Hof vergen de in het hoofdgeding aan de orde zijnde procedureregels weliswaar een extra inspanning van de consument, maar neemt dit niet weg dat deze regels, die ertoe strekken het rechterlijke apparaat te ontlasten, wegens het grote aantal betrokken rechtszaken een oplossing bieden voor een uitzonderlijke situatie en het algemeen belang van een goede rechtsbedeling dienen. De regels kunnen als zodanig prevaleren boven particuliere belangen, mits zij niet verder gaan dan noodzakelijk is om hun doel te bereiken (punt 51). Gelet op de doelstelling het rechterlijke apparaat te ontlasten, blijken in casu de regels die de consument de verplichting opleggen om een becijferde vordering in te dienen die, althans deels, een reeds door de betrokken financiële instelling opgestelde afrekening omvat, en om te preciseren welk rechtsgevolg de nationale rechter dient toe te passen indien de betrokken leningsovereenkomst – of bepaalde bedingen ervan – ongeldig zijn of zouden zijn, niet zodanig ingewikkeld te zijn of zodanig zware vereisten te bevatten dat zij het recht van de consument op effectieve rechterlijke bescherming onevenredig zouden aantasten. Het staat niettemin aan de verwijzende rechter om dit na te gaan (punt 52).

Het Hof komt dan ook tot het oordeel dat artikel 7 van richtlijn 93/13 zich in beginsel niet verzet tegen een nationale wettelijke regeling waarin specifieke procedurele vereisten worden gesteld aan vorderingen van consumenten die in vreemde valuta luidende leningsovereenkomsten zijn aangegaan die voorzien in een spread tussen de wisselkoersen en/of in een mogelijkheid tot eenzijdige wijziging, mits de vaststelling dat de bedingen in een dergelijke overeenkomst

oneerlijk zijn, ertoe kan leiden dat de consument wordt hersteld in de toestand waarin hij zich juridisch en feitelijk zou hebben bevonden zonder die oneerlijke bedingen (dictum 1).

Arrest van 13 september 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, [EU:C:2018:711](#))

Betalingsbevelprocedure op basis van een orderbriefje tot zekerheid van uit een consumentenkredietovereenkomst voortvloeiende verplichtingen

In 2015 heeft de onderneming Profi Credit Polska een consumentenkrediet verleend aan een kredietnemer. De terugbetaling van dit krediet werd gewaarborgd door middel van een door de kredietnemer ondertekend orderbriefje, waarvan het bedrag niet was gespecificeerd.

Na wanbetaling van de kredietnemer heeft Profi Credit Polska hem laten weten dat het orderbriefje was ingevuld overeenkomstig de bedragen die nog verschuldigd waren ter uitvoering van de kredietovereenkomst. Daarnaast heeft deze onderneming de Sąd Rejonowy w Siemianowicach Śląskich I Wydział Cywilny (rechter in eerste aanleg bevoegd voor burgerlijke zaken Siemianowice Śląskie, Polen; hierna: „nationale rechter”) verzocht om een op dat orderbriefje gebaseerd betalingsbevel tegen de kredietnemer.

Krachtens het Poolse procesrecht voltrekt de betalingsbevelprocedure zich in twee fasen. Ingeval de eerste fase – de beoordeling van de geldigheid van het orderbriefje – ambtshalve kan worden uitgevoerd door de rechter, beperkt deze zich tot de toetsing aan vormvereisten. In de tweede fase kan de door dat orderbriefje aangewezen schuldenaar, zo hij zich verzet tegen het betalingsbevel, niet alleen de uit het orderbriefje voortvloeiende verbintenis betwisten, maar tevens de onderliggende rechtsverhouding, te weten de consumentenkredietovereenkomst.

In casu vraagt de nationale rechter zich niettemin af of de Poolse betalingsbevelprocedure op basis van een orderbriefje in overeenstemming is met richtlijn 93/13. Hij geeft namelijk aan dat in de praktijk aan het verzoek om een betalingsbevel enkel het naar behoren ingevulde orderbriefje wordt gehecht, en niet de consumentenkredietovereenkomst. Voor de uitvaardiging van een betalingsbevel volstaat derhalve de beoordeling of het orderbriefje tot stand is gekomen met inachtneming van de Poolse wetgeving inzake handelspapieren. De beoordeling door de nationale rechter kan dus enkel de inhoud van het orderbriefje betreffen en deze beoordeling kan niet worden uitgebreid tot de consumentenkredietovereenkomst, zelfs als de rechter daarvan kennis zou hebben. Het is derhalve uitsluitend aan de consument om zich te verweren tegen het betalingsbevel teneinde het eventueel oneerlijke karakter van bepaalde bedingen te kunnen doen vaststellen.

Het Hof, dat om een prejudiciële beslissing is verzocht, oordeelt dat artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13 zich verzet tegen een nationale regeling die het mogelijk maakt om een betalingsbevel uit te vaardigen op grond van een naar zijn vorm rechtsgeldig orderbriefje, dat als zekerheid dient voor een uit een consumentenkredietovereenkomst voortvloeiende vordering, wanneer het voor de ter uitvaardiging van een betalingsbevel aangezochte rechter niet mogelijk is om het eventueel oneerlijke karakter van de bedingen van deze overeenkomst te beoordelen. Volgens het Hof blijft deze onverenigbaarheid bestaan zolang de modaliteiten voor de uitoefening van het recht om verzet aan te tekenen tegen een dergelijk bevel niet kunnen garanderen dat de rechten die de consument aan deze richtlijn ontleent, worden geëerbiedigd (dictum).

Het Hof wijst erop dat de verplichting van de nationale rechter om ambtshalve te toetsen of een contractueel beding dat binnen de werkingssfeer van richtlijn 93/13 valt oneerlijk is, op voorwaarde dat hij over de daartoe noodzakelijke juridische en feitelijke gegevens beschikt, ook geldt met betrekking tot een betalingsbevelprocedure. Het Hof merkt in dit verband op dat de door deze richtlijn aan consumenten toegekende rechten alleen effectief worden beschermd indien het nationale procesrecht erin voorziet dat in de betalingsbevelprocedure of de procedure tot executie van het betalingsbevel ambtshalve wordt getoetst of er sprake is van oneerlijke bedingen in de betrokken overeenkomst. In casu komt het Hof tot de slotsom dat aangezien de toetsing van de nationale rechter beperkt is tot het orderbriefje, en niet de consumentenkredietovereenkomst kan betreffen, deze rechter niet in staat is te onderzoeken of een beding in deze overeenkomst oneerlijk is, zolang hij niet beschikt over alle daartoe noodzakelijke juridische en feitelijke gegevens (punten 42-47).

Het Hof brengt voorts in herinnering dat bij gebreke van harmonisatie van de procedures voor de beoordeling van het vermeende oneerlijke karakter van een contractueel beding in het Unierecht, deze procedures krachtens het beginsel van procedurele autonomie een zaak van de interne rechtsorde van de lidstaten zijn, op voorwaarde dat zij in overeenstemming zijn met het gelijkwaardigheidsbeginsel en met het recht op een doeltreffende voorziening in rechte. Het Hof merkt op dat het niet beschikt over gegevens die twijfel kunnen doen ontstaan over de overeenstemming van de Poolse regeling betreffende de betalingsbevelprocedure op basis van een orderbriefje met het gelijkwaardigheidsbeginsel. Wat het recht op een doeltreffende voorziening in rechte betreft, benadrukt het Hof dat de nationale rechter moet vaststellen of de verzetprocedure waarin het nationale recht voorziet, niet leidt tot een niet te onderschatten risico dat consumenten het vereiste verzet niet aantekenen. Om consumenten een recht op een doeltreffende voorziening in rechte te waarborgen, moet hun dan ook de mogelijkheid worden geboden om in billijke procedurele omstandigheden beroep of verzet in te stellen, zodat de uitoefening van de rechten die zij aan richtlijn 93/13 ontleen, niet wordt bemoeilijkt, met name door voorwaarden inzake termijnen of kosten (punten 57, 58, 61 en 63).

Het Hof wijst erop dat de Poolse consument weliswaar beschikt over het recht om het betalingsbevel te betwisten, maar dat de uitoefening van dit recht onderworpen is aan bijzonder strenge voorwaarden. Meer bepaald stelt het Hof vast dat die consument twee weken de tijd heeft om verzet aan te tekenen en bij het aantekenen van verzet drie vierde van de gerechtskosten dient te dragen. Aangezien die consument binnen twee weken na betekening van het betalingsbevel de feiten en bewijsmiddelen moet overleggen op basis waarvan de rechter zijn verzet kan beoordelen, en aangezien hij wordt benadeeld waar het gaat om de te dragen gerechtskosten, bestaat er volgens het Hof dan ook een niet te onderschatten risico dat hij niet het vereiste verzet aantekent (punten 64-68 en 70).

LIJST VAN IN BESCHOUWING GENOMEN BESLISSINGEN VAN HET HOF (IN CHRONOLOGISCHE VOLGORDE)

<u>Arrest van 27 juni 2000, Océano Grupo Editorial (C-240/98–C-244/98, EU:C:2000:346)</u>	blz. 19 en 37
<u>Arrest van 22 november 2001, Cape e.a. (gevoegde zaken C-541/99 en C-542/99, EU:C:2001:625)</u>	blz. 3
<u>Arrest van 21 november 2002, Cofidis (C-473/00, EU:C:2002:705)</u>	blz. 40
<u>Arrest van 1 april 2004, Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, EU:C:2004:209)</u>	blz. 36
<u>Arrest van 26 oktober 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675)</u>	blz. 47
<u>Arrest van 4 juni 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350)</u>	blz. 37
<u>Arrest van 6 oktober 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615)</u>	blz. 48
<u>Arrest van 3 juni 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309)</u>	blz. 16
<u>Arrest van 9 november 2010 (Grote kamer), VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659)</u>	blz. 27 en 38
<u>Arrest van 15 maart 2012, Pereničová en Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144)</u>	blz. 50
<u>Arrest van 26 april 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242)</u>	blz. 28 en 67
<u>Arrest van 14 juni 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349)</u>	blz. 51
<u>Arrest van 14 maart 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164)</u>	blz. 24 en 47
<u>Arrest van 21 maart 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180)</u>	blz. 7 en 29
<u>Arrest van 16 januari 2014, Constructora Principado (C-226/12, EU:C:2014:10)</u>	blz. 25
<u>Arrest van 27 februari 2014, Pohotovosť (C-470/12, EU:C:2014:101)</u>	blz. 68
<u>Arrest van 30 april 2014, Kásler en Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282)</u>	blz. 12, 30 en 52

<u>Arrest van 17 juli 2014, Sánchez Morcillo en Abril García (C-169/14, EU:C:2014:2099)</u>	blz. 71
<u>Arrest van 21 januari 2015, Unicaja Banco en Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 et C-487/13, EU:C:2015:21)</u>	blz. 58
<u>Arrest van 1 oktober 2015, ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637)</u>	blz. 73
<u>Arrest van 18 februari 2016, Finanzmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98)</u>	blz. 41
<u>Arrest van 14 april 2016, Sales Sinués (C-381/14 en C-385/14, EU:C:2016:252)</u>	blz. 69
<u>Arrest van 21 april 2016, Radlinger en Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283)</u>	blz. 78
<u>Arrest van 21 december 2016, Biuro podrozy „Partner” (C-119/15, EU:C:2016:987)</u>	blz. 74
<u>Arrest van 21 december 2016 (Grote kamer), Gutiérrez Naranjo (C-154/15, C-307/15 en C-308/15, EU:C:2016:980)</u>	blz. 64
<u>Arrest van 26 januari 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60)</u>	blz. 42
<u>Arrest van 20 september 2017, Andriuc e.a. (C-186/16, EU:C:2017:703)</u>	blz. 14 en 30
<u>Arrest van 17 mei 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, EU:C:2018:320)</u>	blz. 4 en 39
<u>Arrest van 31 mei 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367)</u>	blz. 3 en 78
<u>Arrest van 7 augustus 2018, Banco Santander (C-96/16 en C-94/17, EU:C:2018:643)</u>	blz. 20 en 60
<u>Arrest van 13 september 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711)</u>	blz. 80
<u>Arrest van 20 september 2018, OTP Bank en OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750)</u>	blz. 8, 23 en 32
<u>Arrest van 21 maart 2019, Pouvin en Dijoux (C-590/17, EU:C:2019:232)</u>	blz. 5
<u>Arrest van 26 maart 2019 (Grote kamer), Abanca Corporación Bancaria (C-70/17 en C-179/17, EU:C:2019:250)</u>	blz. 61
<u>Arrest van 3 oktober 2019, Kiss en CIB Bank (C-621/17, EU:C:2019:820)</u>	blz. 32
<u>Arrest van 3 oktober 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819)</u>	blz. 53

<u>Arrest van 7 november 2019, Kanyeba e.a. (gevoegde zaken C-349/18–C-351/18, EU:C:2019:936)</u>	blz. 55 en 63
<u>Arrest van 3 maart 2020 (Grote kamer), Gómez del Moral Guasch (C-125/18, EU:C:2020:138)</u>	blz. 9 en 56
<u>Arrest van 11 maart 2020, Lintner (C-511/17, EU:C:2020:188)</u>	blz. 39
<u>Arrest van 2 april 2020, Condominio di Milano, via Meda (C-329/19, EU:C:2020:263)</u>	blz. 6
<u>Arrest van 9 juli 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, EU:C:2020:536)</u>	blz. 21, 24, 33 en 63
<u>Arrest van 9 juli 2020, Raiffeisen Bank en BRD Groupe Societé Générale (C-698/18 en C-699/18, EU:C:2020:537)</u>	blz. 76
<u>Arrest van 9 juli 2020, Banca Transilvania (C-81/19, EU:C:2020:532)</u>	blz. 10
<u>Arrest van 3 september 2020, Profi Credit Polska e.a. (C-84/19, C-222/19 en C-252/19, EU:C:2020:631)</u>	blz. 14 en 17
<u>Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), Ibercaja Banco (C-600/19, EU:C:2022:394)</u>	blz. 43
<u>Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), SPV Project 1503 e.a. (C-693/19 en C-831/19, EU:C:2022:395)</u>	blz. 45
<u>Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), Impuls Leasing România (C-725/19, EU:C:2022:396)</u>	blz. 46
<u>Arrest van 17 mei 2022 (Grote kamer), Unicaja Banco (C-869/19, EU:C:2022:397)</u>	blz. 65
<u>Arrest van 12 januari 2023, D.V. (Advocatenhonorarium op basis van een uurtarief), (C-395/21, EU:C:2023:14)</u>	blz. 16, 23, 34 en 57